

સુધરેલી રીત મુજબ

વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ

તૈયાર કરેલી

છઠી યોપડીના અર્થ.

(જેની અદર શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઠ
અને રીતે; કવિનાનો અન્યથા; કવિનાની સમજૂતી;
પાઠના સવાલ તથા સાર)

રચનાર—એસ.મી. સી. હી શાહ, એન્ડ કો
અનુવાદક—શાહપોર—સુરત.

પ્રમિલ્લ પ્રતી—C. M. Shah

પ્રમિલ્લ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર—સુરત

આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ના ૨૫ મા એપ્રિલ મુજબ પ્રગટ કરાવ્યું છે

છાપનાર—ગોવિંદજી કાશીલાલ વલ્લભ.

છાપવાનું ઠેકાણું—શ્રી અનાવિલ બધુ પ્રી પ્રેમ, બગનપુરી
ભાગલ, ભાણવાળી પોળ—સુરત.

સને ૧૯૨૫]

કિંમત રૂ ૦-૬-૦

[સવત ૨૪૮૧

૫૨૧૬૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
શ્રીમદ્ ગોપીરામ-અમલ

૧૨૧૬૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૧૬૮ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ઘડી ચોપડીના અંક

વિષય ૧૧૪૬ ૮૪૩ ૩ ૬

મેસરં સી ડી શાહ એન્ડ કો. કૃત છટ્ટી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧

ત્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ, ફરજ,
પ્રત્યે=તરફ, સાથે [ધર્મ]

પૂજ્ય=પૂજવા લાયક

નમન કરવું=નમવું, પગે લાગવું
અનેક=(અન=નહિ+એક)=એક નહિ
એટલે ધણાજ

દુ ખ=આપણા, પીડા, (દુ ખ તથા
પ્રકારના છે. આધિ=મનની પીડા,
વ્યાધિ=શરીરની પીડા, ઉપાધિ=
બહારથી આવેલી પીડા)

સ્તન=થાન, ધાઇ

અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=નહિ
મણી શકાય એટલા, ધણાજ

અણુચિ તવ્યા=(અણુ=નહિ+ચિ તવ્યા
=ધાર્યા)=અણુધાર્યા

અસખ્ય=(અ=નહિ+સખ્ય=સખ્યા)
=સખ્યા વગરના એટલે ધણાજ

પાળનાર=(પાલ=પાલણુ+નાર=કર-
નાર)=પાલણુ કરનાર.

સ્મરણુ=ધ્યાન, ભક્તિ

સૂર્યમ ડળ=સૂર્ય અને તેની આસ-
પાસ ફરનારા ગ્રહો

ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા ગોળા
(એ નવ છે)

ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય ગ્રહની
આસપાસ ફરનારા નાનો ગ્રહ

નિયમિત=(નિયમ+ઇત=રાજો)=
નિયમ પ્રમાણે

બ્રમણુ કરે છે=ફરે છે, ભટકે છે
અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છાછડ)

=ધણુ ઉડુ, અપાર, અધાગ,
ગહન

મસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ

પડવાનું મકાન

અગિઆરી=(સંસ્કૃત અગ્ન્યાગાર,
અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ)

પારસીઓના આતશબેહરામ

પૂજવાની જગા

દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનું પ્રાર્થના કરવાનું

૨] પહેલીનો “ડિક્શન શિક્ષક” અહીં આના

મકાન

સતાન=છેયા છોકરા, વરતાર

પરિવાર=કુટુંબ કપીસો, ખટસો

મરકી=ધણા માણસ મરી ગય

એવો રોગ, કોસેરા, શીતળા,

પ્લેગ વગેરે

દુષ્કાળ=દુષ્કાળ કપરછી દુષ્કાળ=નકારો

+કાળ=વખત) અનાજ પાણી

મોત્રા મજે એવો વખત

સદ્વિચાર=(સદ્=સારા+વિચાર)

મારા વિચાર

દિક્ષાસો=ધીરજ

પારિસ=ફ્રાન્સ દેશનું મુખ્ય શહેર

(અ આખી દુનિયામાં સૌથી

સુદ્દર શહેર છે)

મોટા મનથી=ઉદાર દિલથી

આપણને નહિ હોય તો આપણા

પાડોશીને હજો=મતલબ કે આ-

પણી પાસે નહિ હોય પણ આપ

ણી પાડોશી પાસે હોય તો કોઈક

દિવસ આપણને ખપ લાગે

કહેવત=કહેતી, અનુભવ સિદ્ધ વાક્ય

હિતકર=(હિત=ભલું+કર=કરનાર)

ભલું કરનાર

આરોગ્ય=સુખાકારી, તનદુરસ્તી

આહાર=ખાવાનું

વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ

ખાવાને માટે જીવવાનું નથી=ખાઈ

પી એશઆરામ માટે જીવવાનું

નથી પણ જીવવાને માટેજ ખાવું

જ જોઈએ મતલબ કે અતિશય

અને ભારે પદાર્થ ખાવા નહિ.

મર્મ=ક્રુપો ભેદ, ગુપ્ત વાત

પવિત્ર=નિર્મળ, શુદ્ધ, પાપ વગરનું,

નજર આગળ રાખી=મનમાં ખડા

વર્તન=ચાલ [કરી.

ભણ્ડ કરવું=અપવિત્ર કરવું,

બગાડવું

વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=

મારા પ્રમત્ત વખત ગાળવો.

તરગો=વિચારો પર વિચાર

વિચારવા=મનન કરવા

સત્પ્રત્યય=(સત્=સારો+પુરુષ)=સારા

માણુ મ

સમાગમ=(સમ=સાથે+આમમ=

આવવું)=મેળાપ, મુલાકાત

બીજા ધોરણનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના [૩

સાર—માણસ માત્રની મુખ્ય ફરજ ત્રણ પ્રકારની છે (૧) પરમેશ્વર પ્રત્યે (૨) પાડેશી પ્રત્યે. (૩) પોતાના પ્રત્યે.

પાઠ ૨.

હિંદી=જમના નદીપર હાલની
રાજધાનીનું શહેર છે (હિંદુ અને
મુસલમાની રાજધાનીનું શહેર
હતું એમા ૧૮૭૭, ૧૯૦૨ ને
૧૯૧૧ મા ફરિયાદ ભરાયો હતો)
વેપારની ધમાલવાળા=મહોળો
વેપાર કરનાર
પુરાણ=ગુરુ, અગાઉનું
ખડેર=ખુલ્લી ભોય
શાહજહાનાબાદ=(શાહજહા+આબાદ
=વસાવેલું)=શાહજહાએ વસાવેલું
ધમારત=ઉંચી આધણીનું મોટું ઘર
ધુમટ=અર્ધ જોળ શિખરવાળું
હાકણ, ગુખજ
અરખીસેખે=અરખી ભાષામા પત્થર-
મા કોતરેલા લખાણ
કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક
મહેસાત=મવ્ય મકાનો
દિવાને આમ=રેયત અથવા સાધા-

રણ વર્ગના લોક માટે કચેરી
ભરવાનું મકાન
દિવાને ખાસ=અમીર ઉમરાવોને
માટે કચેરી ભરવાનું મકાન
બેગમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ
ખીખીઓ=અમીરીની સ્ત્રીઓ
હમામખાનુ= (હમામ=નાહવાનું +
ખાનુ=ટોકાણુ)=નાહવાનું ટોકાણુ
હોજ=છોથી આધેલો કુડ
હેરત=અચળો, નવાઇ, અચરતી
જળહળી રહેલી=પ્રકાસેલી, ઝળકાટ
મારી રહેલી
મયુસસન=(મયુર=મોર+આસન=
બેઠક)=મોરના આકારની બેઠક
(એમા હીરા માણેક વગેરે જડ-
વ્યા હતા એની કિંમત ટાવર-
નિયર નામના યુરોપી કચેરીએ
સાડા છ કરોડની કરી હતી)
હેવાલ=મ્યાન, ટાતાલ
ખ્યાલ=ધારણા; અટકાળ

૪] ત્રીજો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

શરદ્ફુડી, વ્યાજુ વગેરે કરનાર
 પેટી=શરદ્ફની દુકાન
 દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની
 જમા થયેલા=મેગા થયેલા
 સંતનત=રાજ્ય, સત્તા, હકુમત,
 પાદશાહી
 એશઆરામ=મોજશોખ
 નિરુદ્ધમી=(નિરુ=નહિ=ઉદ્ધમ+ઈ=
 વાળો) ધધા વગરનો
 નવાણુ=પાણીની જગ્યાઓ, જેવાકે
 કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે
 જગ જાહેર=દુનિયામાં પ્રખ્યાત
 કુતુમ્મિનાર=કુતુમ્મીને બંધાવેલો
 મિનારો
 લાટ=ઉંચો સ્તંભ
 અશોક=અશ્વમેધનો પૌત્ર, બિદુ-
 સારનો પુત્ર (એણે બૌદ્ધ ધર્મને
 આશરો આપ્યો હતો)
 હજારે=કબર, રોજો, મિનારો

હૃદયભેદક=વાચતા અફસોસ થાય
 એવો
 વેષશાળા=આકાશી પદાર્થોની ગતિ
 વગેરે જોવાની જગ્યા.
 મજલા=માળ
 અટક=આધા, પણ, નિયમ, પ્રતિજ્ઞા
 વૃદ્ધવન=ગોકુલની પાસેનું વન,
 (જ્યાં શ્રીકૃષ્ણે લીલા કરી હતી તે)
 જ્યસ્તજન=જીવંતનો ચાલકો, કીર્તિ
 હાળેલો=નાખેલો, દારેલો (સ્તંભ
 મહુમ=સ્વર્ગવાસી, અગાઉ થયેલા
 કેસરેહિદ્=હિદનો સિદ્ધ એ. નામ-
 નો ઇલકાળ છે
 જગી=ધણેજ મોટો
 રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય+રાજન+અ
 ભિષેક=નવા રાજાપર દૂધ પાણીની
 જે ધાસ કરવી તે)=રાજ્યએ
 તપ્તનશીન થવું તે

સવાલ—દિલ્હીમાં જોવા લાયક મકાનો કયા કયા છે અને તે
 કણે બંધાવેલા? દિલ્હી નામ શા આધારે પડ્યું? દિલ્હીનો કયો ભાગ
 જોતા અચ્છો લાગે છે? મયુરાસન વિષે શું જાણો છો? દિલ્હીમાં
 દરબાર કયા કયા સનમાં ભરાયો હતો? જુમામસીદ, કુતુમ્મિનાર,

ગોથીનો “ ડિક્શન શિક્ષક ” ચાર આના. [૫

જયસ્તંભ વિષે શું જાણો છો ? હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું ?

પાઠ ૩.

પરાક્રમ=લોકોમાં જશ મળે એવું
કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે
દળ=લશ્કર, સેના
ઠહારથી=મોટો જોરાવર લડવૈયો
ઘૂસી ગયો =દાખલ થયો
વાદળ=જીવ, ટોળું
ચીરી=વિખેરી, કાપી નાખી
પ્રતાપી=પરાક્રમી
દાખવવામાં=અતાવવામાં
પાછી પાની કરવી=કાચરપાણું
અતાવવું.
હક=અખત્યાર, દાવો, માલકી
સહાયક=(સહાય=મદદ+અક=કરનાર)
=મદદ કરનાર
નીમકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું
તેનું સાર કરવું તે, કૃતમતા
લાલી=તેજ, શૌર્ય
પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલાં+જ=જન્મેલા)
આપદાદા
હાપ=મેળવેલી કીર્તિ
ચાવચ દ્રઢિવાકરો=કાયમ,

હયાત, સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી
સાથરે=પથારીએ
રોળ=કેર
તુબડા=ઢોલકા, માથા
અડકતે ચડતા=અટવાઇને આવતા
તરવાર તાણી તૂટ્યા છે=તરવાર
લખ ધૂમે છે
ખાણુનો હેલી કીધી છે=તીરનો
વરસાદ વરસાવ્યો છે
ભાજીમૂળા=ભાજીમૂળા જેવા;
કમતાકાતવાળા
ઝિડી પડ્યા છે=ધસીને દોડ્યા છે
વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની
ઝાંઝેર=ધણ
પગ વાળવાનો=નચિંતે બેસવાનો
કારમી=તપ કર, બિહામણી
કીકિઆરી=ચીસ
કાયાનો ધર્મ=શરીરનું ભાન
વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે
સ ચરી=જઈ
હર=શિવ
શર=માણુ, તીર

૬] પાંચમા ધોરણનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના

ટકાર=અવાજ

સહાર=નાશ

કારમો=મથકર

જેર કરો=તાબે કરો

જોધ=જોદ્ધા, લડવૈયા

મર્દો=પુરૂષો, બહાદુરો, શૂરવીરો

સિસોદીઓ, તુવાર, ઝાલા સલબરો

=એ રમપુત કુળની શાખાઓ છે

પાવ=પગ

પાવ પાછો ન ધરો=પાછા ન હડો

ચેતક=પ્રતાપના ઘોડાનું નામ

સાવ=ફટકો

પિતૃ=પિતા

પડ=પિડ

મહી=પૃથ્વી

ફેર ન મળે=નફરી, અચિત

લાવ=લાહવો, ઝેરીઓ

દુલભ=(દુર+લભ=)મળવું કઠિનું

દાવ=વખત

તલપાવી=કુદકો મરાઠી

હોદ્દો=છત્રીવાળી અગાડી

નિરકુશ=(નિર=નહિ+અકુશ=દાબ)

=દાબ વગરનો, સ્વતંત્ર

વકરાઝેલા=ખીજવાયલા

દારણુ=મોટું, જામડું, ભયકર

ઇદ્રાસન=(ઇદ્ર+આસન)=ઇદ્રાસન

આસન

મહિમાવાન=મોટાઇવાળું

વિધાતા=બ્રહ્મા

મિથ્યા થવાનો=મટવાનો

ઉત્કટેલા=સામા થએલા

અળગુ=આધુન, ફર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ=જીવ+ધાત=હત્યા

+અક=કરનાર)=મરણુ નીપજો

તેવો

વિમાનમા પગ મૂકતો થોભાવો=

સ્વર્ગે જતો અટકાવો

સાહિત્ય=હથિયાર

અધારા ઉલ્લેચવાના ચરો=મહેનત

ફેગટ જો

મરદાની=મરદાઇ, બહાદુરી

વિલબ=વાર, દીન

પૂર્ણ પરાક્રમ=પુરેપુરી બહાદુરી

અ-વચ—સિસોદીઆ, ધનુષનો ટકાર કરી શર વાવેરું તુવાર

ચોથીસી તાલુકાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” એ આના. [૭

તરવારે કરી શત્રુનો સહાર કરો (૧) ઝાલા, કારામો કોધ કરી ભાલા વાવરો, સહુબરા સાવધ રહીને મહા જોધ જર કરો (૨) મદો પાછો પાવ ન ધરો અને નામ અમર કરો, પ્રતાપ ચેટક ઠેકવી, સલીમ શિર ધાવ દે છે (૩) પુરુષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પડ લે નહિ, જુદા જાત કીધા થકી નવ ખંડમા કીર્તિ રહે છે (૪) મહી વિષે મરવાનુ છે એમા ફેર ન મળે, ક્ષત્રી મદો જુદામા તન તજે, પણ ઘેર મરે નહિ (૫) ઓ ' શૂરા સિસોદીઆ આ દુલ્લેભ દાવ આગ્યો છે પ્રતાપને જશ આપો ને કીર્તિનો લાવ લો (૬)

સમજૂતી—હે સિસોદીઆ, રજપુતો ! કામદાનો અવાજ કરી બાણ વાપરો હે ! તુવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો (૧) હે ! ઝાલા રજપુતો ભયકર કોધ કરીને ભાલા વાવરો, સહુબરા સાવધ રહી મોટા લડવૈયા તામે કરો (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન કરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમાર નામ અમર કરો પ્રતાપસિંહ સલીમના માથાપર ફટકો મારે છે (૩) હે ! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિંડ લે નહિ (પિતા નાખુશ થાય) લડાઈમા જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમા આખર (કાયમ) રહે છે (૪) પૃથ્વીમા જન્મ ધરીને (તક્કી) મરવાનુ છે. એમા લગાર પણ ફરકે નથી, ક્ષત્રી મરદો લડાઈમા મરે છે પણ ઘેર મળતા નથી (૫) ઓ શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો ! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આગ્યો છે પ્રતાપસિંહને આખર આપો અને તમે આખર મેળવો. (૬)

સાર—હમેશા ધણીનુ બહુ ઇચ્છવુ

પાઠ ૪-	દીસત=દેખાય	કાર+ધ) આનંદદાયક
કુદરેતલુ વર્ણન	મંગળકારી=મંગળ+	પરિતાપ=(પરિ=ચારે

૮] સુરત જિલ્લાનો ‘ ભૂગોળ શિક્ષક ’ ત્રણ આના.

તરફથી=તાપ= દુ ખ)	શશી=ચંદ્ર	લાવી આવતા
=પુરેપુરે દુ ખ	અ તર=મન	કદીય=કદી
નિવારી=મટાડી	વિહારતો=વાતો, મોજ	શીંગડી=નાના નાળુક
મધુર=મીઠી	કરતો	શીંગડા
કોમળ=નાળુક, સુદર	કેરી=કહેર, તરંગ	કઠની=ગળામાની
શી=કેવી	પસારતો=ફેલાવતો	ગાજતી=ગાગતી
તરવર=(તર+વર)=મોટા	હરે=ત્રણ હે	પથિક=(પથ+ધક)
ઝાડ	પુરણુ=પુર	વટેમાગુ, રમ્મે જનાર
અમૃત=મિઠાશ	વાસીત=(વાસ+ધત)	ઝોઢણુ=ઝોઢવાનુ લુગડુ
ઝીલે=થે, ચાખે	=વાસવાળુ, સુગંધીદાર	બ્રાત=મોટો વિચાર
રસીયુ=ઝોપ ચઢાવ્યો	શ્રમ=થાક	શાતિ=જ પ
પરમ=મોટું	વિરમતા=આરામ લેતા,	ત્રાસ=ખીક
શોભન=શોભનાર	શાત થતા	નિવાસ=રહેઠાણુ
લોભન=મોહ પમાડતુ તે	નાવડી=નાની હોડી	સકળ=ખંધી
લોચન=આખ, નેણુ	ધવળ=સફેદ, ધોળુ	રચના=શોભા
સ્વર=સૂર, અવાજ	ખળળ=ખળખળ	ઉચરતી=મોતતી
સરિતા=નદી	નાવિક=ખલાસી	કીરતી=વખાણુ, સ્તુતિ
મલિનના=મેલાપણુ,	સમો=વખત	કરતા=કરનાર, પરમેશ્વર
ગંદકી	વાગોળતા=મોમા પાણુ	
સમાવતી=મટાડતી		

અન્યથા—જગલ મગળકારી દીસત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી
કોમળ મધુર ચઢતી શી ખીરે (છે) સહુ તરવરો અમૃતને ઝીલે
(છે) (૧) અધુ વન રૂપેરી રસે રસીયુ (હોય તેવું) પરમ શોભન (તે)

ગુજરાત પ્રાંતની સાં બૂંની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૬

લોચને લોભન (કરનાર છે) મીઠો સ્વર કરતી જતી સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચદ્ર તથા કીરણો રમતા (જથ્થા છે વર્ણ) વિહારતો શીતળમદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેરી પસારતો જાય છે તેથી શરી તણી છખી અતર ઉછળે છે (૩) (તે પવન) વન (ના) ફૂલોની ધણી સુગંધી હરે (છે ને તે વડે) તે વનને પુરણ વાસિત કરે (કે) દિવસના અતિશે શ્રમ પામતા પશુ પંખી (ત્યા) છુપી ગયા (ને) વિરામતા (જથ્થા છે) (૪) નદી મહીં જળ કાપતી નાવડી (નો) સફેદ સદ અતિ પવને ધુલ્યો (છે) અરે એનું ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) અરે ધવળ વસ્ત્રથી ઢાકી દીધું (છે) (૫) જળમા ખળખળ બહુ શબ્દ થતા, બહુ શ્રમથી નાવિક હાફતા (હતા) સમો જતા નદી તીરે માડી છુટી (છે તેના) બળદ એસી શુ ધાસ વાગોળતા ! (૬) કદીય વાકડી (શીંગડી) ડોલતી (જથ્થા) કઠની ઘટડી મધુર વાજતી (સભળાય છે) પથિક ભયતી બ્રાત તજ નિરાતે ઓઢણ તાણી (ને) સૂઈ ગયા (૭) અહીં શાંતિ નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા, આ-સકળ રણિઆમણી રચના (પોતાના) કરતા તણી કીરતી ઉચરતી. (૮)

સમજાવતી—જગલ આનંદલયક દેખાય છે. માણસોના દુ અને મટાડી આ મધુર કામળ આદની કેવી શોભી રહી છે ! બધા ઝાડ અમૃતને ઝીલે છે અર્થાત્ ચદ્રિકાને ધારણ કરે છે. (૧) બધું વન રૂપાના રસવડે (ચદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય ! મતલબ કે રૂપેરી આદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે એવું જો બધું શોભિતુ તે આખને લલચાવનાર છે અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આખમા લોભ ઉત્પન્ન કરે છે એટલે જાણે જોયાજ કરીએ એવી આખને ઇચ્છા થાય છે.

૧૦] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના

મધુર અવાજ કરતી જતી નદી મેલાપણુ (મેથ) અને તાપ શાત કરતી (૨) નદીના પાણીમા ચંદ્રના કિરણ રમતા જણાય છે, વળી મોજમા વાતો ઠંડા ધીમો પવન પાણીમા ઝીણા તરંગો હલાવતો જાય છે તેથી ચંદ્રમાની છબી ઉછળતી હોયની ! એવુ આપણા મનમા લાગે છે (૩) તે પવન વનમાના ફૂલોની ઘણી સુવાસ લઈ લે છે. ને તેવડે તે (પવન) જગલને પુરેપુરું સુગંધીદાર કરે છે દિવસની ઘણી મહેનતથી ચાકેલા પશુપખી ન્યા છુપાઈ જઈને આરામ પામતા જણાય છે (૪) નદીમા પાણી કાપતી જતી હોડીનો ઘોળો સદં ઘણા પવનથી ટુલેલો જણાય છે, અરે એવું પેટ મોટું હજે તેથી ખરેખર ઘોળા ડુગડાથી તેને ઢાકી દીધું છે (૫) હોડીના ચાલવાથી પાણીમા ખળખળ ઘણા શબ્દ થતા અને ઘણી મહેનતથી ખલાસીઓ હાફતા હતા, વખત થઈ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડી છુટી છે તેના બળદ બેસીને કેવા ધાસ વાગોળે છે ' (૬) કદી તે બળદોની વાકી શીંગડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાની ઘટડી મધુર અવાજથી વાગતી સંભળાય છે વટેમાર્ગીઓ ખીકનો ખોટો વિચાર છોડી દઈને નર્મિતે સોડતાણીને સૂમ ગયા છે (૭) અહીંઆ શાંતિ (શીતળતા) રહેલાણુ કરી રહી છે તેથી અહીંઆ તો માણસ ખીક ભૂલી જાય છે, આ બધી સોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની (પરમેશ્વરની) આબરૂ બોલતી હોયની ! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનું ભાન કરાવતી હોયની ! (૮)

પાઠ ૫.

સ સ્ફુટ=સ સ્કાર પામેલી, શુદ્ધ અને
મુંદર થએલી
સમુદ્ધ=જયા, વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સ સ્કાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુદર થએલી
પુરોહિત=કુળ ગોર
પુરનુ=અફગાનિસ્તાનમા બોલાતી ભાષા

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરભાષા ચાર આનાં [૧૧

વશપરપરા=પેઢી ધર પેઢી
વિક્રતા=(વઠ ધાતુ=જાણવું) =
પડિતાઈ
પ્રાકૃત=પ્રાકૃતિ જન્ય, અસસ્કૃત, ચાલુ

પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મના ગ્રંથો
ભાષાતર=તરજુમો, ખીજી ભાષામાં
નકલ
નિરાળી=જુદી, નોખી

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય
અને તે કયા કયા વધારે અગત્યની ભાષા કઈ કે અને શા માટે ?
હિંદુસ્તાનમાં બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો

પાઠ ૬.

પૂછધ=પૂછે છે
પાતશાહ=પાદશાહ (અશ્વાઉદ્ધીન)
ધસી=ઝેવી
ગુજરાતી=ગુજરાત
કહીધ=કહ્યું
કિસી=કેરી
કિસ્મૂ=કેવા છે
માગલહુર=માગરૈળ, એ કાઠિયા-
વાડમાં એક શહેર છે
અણહલપુર=અણહીલપુર
ઝાલાવાડી=ઝાલાવાડના
સુરક=સોરક સૌરાષ્ટ્ર
છિ કિસી=કેવી છે
છાપ=ખાસ

અપભ્રંશ=મૂળ શબ્દનું થએલું
અશુદ્ધ રૂપાતર, વિકાર પામેલી
નિકટ=ઘાડો, નજીકનો, પાસેનો
રોડુ=ભાગેલી ઈંટનો કટકો
પોચકુ=જરા જેટલું
ટોખર=હાલુ, વાસણ
ધાગો=દોરો
વક્ટસેડ=એક, બેને માટે ગિલ્લી
દડાની રમતમાં વપરાય છે
એ શબ્દો પ્રાચિન ભાષાના છે)
ચલણી=વપરાતા
રહિ=રિવાજ
ઉચ્ચાર=બોલ
સક્ષેપ=ટુકડા
માસિક=(માસ+ક)=દર માસે નીક-
ળતું ચોખાનીઉં

૧૨] પહેલા ધોરણ “ સુખગણિત શિક્ષક ” પોણા બે આના.

પાઠ ૭.

સ પ=એકમત, એકય

ઉદ્દેશ=હેતુ, મતલબ

સુધરાવટ=(સુધારા+વટ) સુધારાપણુ

રાજ્ય પ્રકરણુ=રાજ્યવહીવટ

ડગલે ડગલે=વારે ધડીએ

કુસ પ=(કુ+સ પ) અણુમનાવ

વણુસાડે=અગાડે

ફજેલી=ગેરઆખર

વિદ્ન=હરકત

ધાલમેલ=ગરમડ, પ્રપચ

પ્રકૃત્તિન=આન દી

ખરકત=લાભ, ફાયદો, કૃપા, પુષ્કળ

હોવુ તે

ચિઠીઆપણુ=ખીજવાટ, બળિએલપણુ

સ પીલા=(સ પ+ઇલા)=સ પવાળા

દોહ=વેર બુદ્ધિ, અપકાર

રાજ્યદોહ=રાજ્ય પ્રત્યે વેરબુદ્ધિ

રાખવી તે

તૂટ=જુઠાણુ, તરકટ, તોફાન

ધર્મઠગ=ધર્મનો ડોળ કરી ઠગનાર

ઉપદ્રવ=હરકત, પીડા, ઈર્ષા

અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણુ, ખુર

દાઝ=લાજાણી, બળતરા, દયા

ધાર=માન, સમજ

દૈવ=નસીમ

આર=આરો, છેડો

કુવે'મ=ખોટા વહેમ

મતસર=અદેખાઇ, કાનો, દ્રેષ

આકરી=ખરાબ, માઠી

સુમ પ=(સુ+સ પ) સારો સંપ

જ પ=શાન્તિ

પડી=પડીકુ

અન્યથા—હું દીલમા દાઝ ધર છું અને દેશીને વિનતી કર
છું વળી ખરેખર કહું છું એમા લેશ જુહુ ન ધાર બહુ સુરાજ તો
કુસ પથી સહુ તૂટી ગયાજ, હું શુ દૈવ વાત કહું છું કે દુ-ખનો આરો
નહિરે, કુવહેમ, મતસરે કરી આવી આકરી દશા થઈજ સુસંપની પડી
વિના ભાર રોગ ન જગેરે, માટે કુસ પને નસાડવાને, સુસ પ જગાડવાને;
જેને જ પનેજ વધારવાને ઝટ લાઇ તુ વિચારે રે (૧)

બીજા ધોરણનો “ સુખમણિત શિક્ષક ” બે આના [૧૩

સમજુતી—મને મનમાં દયા આવે છે અને તેથી હું દેશીઓને અરજ કરું છું કે હું ખરેખરે કહું છું તેમાં જરાપણ જુદું માનશે નહિ, ધણી સારા રાજ્ય તો અણુખનાવથી બધા નારા પામ્યા હું નસીબની શી વાત કહું કે હું ખનો છેડોજ નહિ ખોટા વહેમ અને અદેખાધએ કરી આપણી આંવી ખુરી હાલત થઈ છે, સારા સપની પડી વગર દુઃખરૂપી રોગનો ભાર જશે નહિ માટે કુસ પને હાકી કાઢવાને, સારા સપ દેલાવવાને, અને શાંતિ વધારવાને તું જલદી વિચાર કર ,

પાઠ ૮.	એકનો બે થયો નહિ=માન્ય નહિ.
એકાત=નર્થો વાસ	સૂચના=આગમચેતી
હાસ્ય વિનોદ=આનંદની ને હસવાની વાતચીત	કનડે છે=હેરાન કરે છે
ખુદવંદ=મોટા સાહેબ (મોટા દરજ્જા વાળાને અરજ કરતા વપરાય છે)	ખેલ=લત, કુટેવ
એક વચની=મોલેલું પાળનાર	ટળવળે=પિડાય
તકસીર=ચુનોહ, વાક, અપરાધ	દમ સુકાધ જરી=પાયમાલ થઈ જરી
ચેતી=સમજ	ગત=સ્થિતિ
જહાપનાહ=(જહા=દુનિયા+પનાહ=રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનું રક્ષણ કરનાર. મોટો પાદશાહ	રકમક=ગાદિવિવાહ, તકરાર
તાજુખ=અચરત	અન્નદાતા=(અન્ન=અનાજ+દાતા=આપનાર)=જવાડનાર
	ખાવોદ=હાકેમ ધણી
	આકર=મારે
	હીકમત=કળા, તદબીર, યુક્તિ

સાર—અકલ્પવાન માણસો સમયસૂચકતા વાપરી શકે છે. (પાનખી ચોપડી પાઠ રજના સમયસૂચકતા દાખલા આપવા.)

૧૪] ત્રીજા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” અઢી આના

પાઠ ૯.	રાત (એક પહોર જા)	વેડ=પીડા
ધ્રુવર કેમ ખુશ	ધડી એટલે ત્રણ કલા-	મિષ્ટ=મીઠું ભોજન
થતો નથી તે	કનો થાય છે)	પરાણે=મળાતડારે
બાબત.	જ પેઢરીને બેમે	મગન=ખુશી
પ્રસન્ન=ખુશ, રાશ	ચકન=સુખડ, સુગ ધી-	ડોલેન્ડોકુ' ધુણાવી હા
નવ=નહિ	કાષ્ટ	પાડે
કીરતન=મજન, ગુણ	કુડી=મસાલો છુદવાનુ	ભગવત=ધર્મ
ગાન	પત્થરનું ડડું	ભૂપણુ=ત્રણ
અતીશે=ધણુ, વધારે	કુદકુ=લાકડાનો દરનો,	મણિ=હીરા, રત્ન
તારે=તહારે	(મસાલો છુદવાનુ	મુક્તા=મોતી
ડાચાફટ=નકામી વાત-	હોય તેને કુદકુ કહે-	વીણુ=વગર
ચીત	છે)	સુત=છોકરો
લવ=નવાગી, ગમેનેમ	રંગડે=નાટે, ઘૂટે	જપવા=જપ કરવા,
બોલવુ	એકાદશી=અગિઆરસ	ધ્યાન ધરવા
પર=પારકી	ઓરડવ=ઉત્તમ, પવિત્ર	ગળા કાપે=વિશ્વાસઘાત
નિદા=મદમોહ	દિવસ	કરે
પૂજન=પૂજા સેવાની	જાગરણુ=ઉઝાગરો	ગળગળો=ગરીબ
ક્રિયા	બાડ=ભુડા મિમત્સ	લાવા=ચાળા, ઢોમ
કાયા=શરીર	શબ્દ બોલનાર	અન્ય=પ્રીત
કપે=કળે	ભવૈયા=મવાઇ કરનારો	અનુચિત=(અન+ઉચિ-
ગણેશ=રમવાના પાના	સારી=આખી	ત=લાયક)=અયોગ્ય;
દૂટતા=રમતા	હુણુ=ધી વગરનુ	અધઠિત
આઠ પહોર=ઘડા ને	પરણા=પરોણા	કર્મ=કામ

ચોથા ધોરણનો “મુખગચ્છિત શિક્ષક” ચાર આના [૧૫

અંતર=મન	તર=ઝાડો	નાદ=અવાજ
છળ=કપટ, કઠાઈ	ઝુકી=લચી	કાન દધ=ધ્યાનથી,
લહે=મથુ	ચરણે નમવાને=પગે	એક ચિત્ત
અ તરળમી=અ તર્યામી,	લાગવાને	પય=દૂધ
ધ્રુવર	કાળે=માટે	પય પાન કરે નહિ=ચાવે
સ્વામી=ધણી, માલી	જમુના=ચમુના(એ ન-	નહિ
સગી=સોજતી	દી હિમાલયના	માળા=ડોકમા બાધેલા
૪ દાવન=ગોકુળની પા-	જન્મોત્તરો શિખરમાથી	દોરડા
સેનુ વન (જ્યા શ્રી	નીકળી આગ્રા ને અથો	પળે=જળય, દોડે
કૃષ્ણ ભગવાને લીલા	ધ્યાના સયુક્ત પ્રાતમા	કમળજળ=પાણીમા પે-
કરી હતી તે)	બહી ગગાને મળે છે,	દા થતુ લાખી નડીનુ
કા'ન=શ્રીકૃષ્ણ	એને કાડે ચાનેશ્વર,	એક જાતનુ ફૂલ.
નાદે=અવાજથી	દિલ્હી, મયુરા, આગ્રા,	ટાટડી=સ્થિર
વેધી=વીધી	છટાવા, કાલ્પી-અલા-	હદીઓ=ઝગપો
મુનિવર=(મુનિ+વર=મો	હાખાફ રહેરો છે)	ભાણુ=સૂર્ય, સુરજ
ટા)=મુનિઓમા જે	તીર=પાણી, જળ •	શકર=શિવ, મહાદેવ
શ્રેષ્ઠ તે, મોટા મુનિ	મોહન=ખૂશ	સમાધ મેલી રલા=સ્ત-
સાન=સમજ, ભાન		જ્ઞ થઈ ધ્યાન છોડીને
		એક ચિત્ત થઈ રલા

અન્વય—તારા દીલનુ કપટ નવ જાએ, (તો પછી) તને પ્રભુ તે કેમ પ્રસન્ન થાએ ? પ્રભુ (ના) કીરતન અને પ્રભુ (ના) નામ સ્મરણમા તારે અતિશે આનંદ છે) (પણ તુ) આખો દિવસ કાચાકુટ લવ (અને) પરનિદા (કરવામા) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ (૧) પ્રભુનુ પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા કપે; (પણ) મજાકે સોમટ

૧૬] પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

કુટતા આડે પહોર નવ જ પે (ટેક) (૨) હરિતુ ચઢન ધસતા, શ્રમથી તારે શરીર બગડે, (પણ) કુડી કુદકુ લઇ મરી, મસાસો (અને) આગળ ભાવે રગડે, (ટેક) (૩) એકાદશી ઓચ્છવના જાગરણ તને અતિ કઠણ લાગે, (પણ તુ) ભાડ ભવૈયા જેવા સાર સારી રાતજ જાગે (ટેક) (૪) હરિના ભગતને જાણે વેડજ વળગી હોય (તેમ) લુપ્ત સુકું (બવરાવે) (પણ) સગા સબંધી (ને) પરણ્યા આવે તેને થરાણે મિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટેક) (૫) ગુરુ જે પૈસાની સેવા બતાવે, (ત્યારે) ત્યા ગણમણતુ બોલે, (પણ) જ્યારે ધરની સ્ત્રી ધરેણુ માગે ત્યારે ત્યા હસી (ને) મગન લઇ ડોલે. (ટેક) (૬) ભગવત (ને) ખોટા મોતી, કાચ (અને) કિડીઆ (ના) ભૂપણુ ધાલે (પણ) સુવ (અને) સ્ત્રીને સોલુ, રૂપુ, મણિ, મુકતા વીણુ નવ ચાલે (ટેક) (૭) જગ દેખતા જમવા બેસે, બાકી ખાવાને માટે પણ ન નહાય, ગળા કાપે ત્યા ગળગળો ચાય એ વૈષ્ણવના ભાવા (છે) (ટેક) (૮) આ કરવુ આ ન કરવુ એમ અન્યને શિક્ષા દે (પણ) તુ તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અનુચિત કર્મ કરે છે (ટેક) (૯) અતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અતરજામી જાણે, દાસ દયાનો સ્વામી જે પ્રણુ (છે) તે તો સાચાનો (જ) સગી છે. (ટેક) (૧૦)

અન્યથા—વૃદ્ધવનમા કા'ન ઉભો ઉભો વાસળી વગાડે (છે) તે વાગે (છે) રે. (તે) નાદે મુનિવરની વાસળી વેધી (અને) કોને સાન નવ રહી રે. (ટેક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની શાખાઓ ઝૂમી રહી (છે) રે, અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણ) ઝૂમી રહી રે, આજ અમારા બાગ્ય (ને) ધન્ય છે (ટેક) (૨) જમુના નીર ચાલે નહિ રે, (અને) તે) નાદ સ્પર્શી (મારાથી) ન રહેવાય, (ટેક) (૩) વાછરે પય પાન કરે નહિ,

બીજા ધોરણનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના. [૧૭

(અને) કાન દબને સાબળે રે, કાને નાદ સહ્યવાને ગાયો ગાળા તોડી તાહા પળે રે (ટેક) (૪) ટાટડી જળ કમળ ફૂલ્યા, (તેથી જાણે) બાણુ ઉદીઓ દીસે છે રે, થકર સમાધ મેલી રલા (છે) (એ સમજી) જગતને જાણુ થયુ રે, (ટેક) (૫)

સમજીતી—તારા મનના છળ બેઠ જાય નહિ તો પછી તારા પર પ્રભુ શી રીતે રાજ થાય ? પ્રભુના બજનમા અને ઇશ્વરનુ નામ યાદ કરવામા તને ધણુજ આજ્ઞા આવે છે, પણ તુ આખો દહાડો પારકી બદબોધ કરવામા, લવરીમા અને ડાચાકુટ કરવામા ચાકતો નથી તો પછી તારાપર પ્રભુ (૧) ઇશ્વરની પૂજાસેવાની ક્રિયા કરતી વખત તાર શરીર ફૂળે છે, પણ તુ પાના અને સોમટા રમતા રાત દહાડો કરીને બેમતો નથી (ટેક) (૨) ઇશ્વર માટે સુખડ ધસવાની મહેનતથી તાર શરીર બગડે પણ કુંડી અને ફૂદડ લઈને મરી મસાલો અને ભાગ હોસથી વાટે છે, ત્યારે તાર શરીર બગડતુ નથી (ટેક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઓઝીવના ઉજાગરા કરવા ધણુ ભારે લાગે છે, પણ તુ બાડ અને ભવેયા જોવાને માટે આખી રાત જાગે છે (ત્યારે તને ઉજાગરા નડતા નથી) (ટેક) (૪) હરિ ભક્ત આવે તો જાણુ પીડા વળગી હોય તેમ લુપ્ત સુકુ ખવરાવે, પણ જો સખધી અને પરોણા આવે તો તેને તુ આગ્રહ કરીને મીઠું ભોજન મૂકે છે (ટેક) (૫) ધર્માચાર્ય બે પૈસાની (નજીવી) સેવા કરવાનુ બતાવે ત્યારે ત્યા તુ ગણુગણતુ (નહિ સમજાય એવું) બોલે છે. પણ જ્યારે ધરની બાથડી ધરેણું માગે ત્યારે તુ હસીને ખુશી થઈ હા કહે છે. (ટેક) (૬) ઇશ્વરને ખોટા મોતી, કાચ અને કિડીઆના ધરેણા ધાલે છે, પણ છોકરા અને બાથડીને સોના, રૂપા, હીરા, મોતી વગર ચાલે નહિ (ટેક) (૭)

૧૮] પહેલીનો “ડિકટેશન શિક્ષક” અઢી આના

દુનિયાને બતાવવાને જપ કરવા બેસે છે, બાકી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ, વિશ્વાસવાત કરે ત્યા ગરીબ થાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે (ટક) (૮) આમ કરવું, આમ ન કરવું એમ બીજાને શિખા-મણુ દે છે, પણ તુ તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય કામ કરે છે (ટક) (૯) તારા મનના પ્રપચ બીજો જાણે નહિ પણ ઇશ્વર જાણે છે, દાસ દ્યારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એ તો સાચાનોજ સોબની છે (ટક) (૧૦)

જમના કિનારે ગોકુળની પાસેના વનમાં શ્રીકૃષ્ણ ઉભા ઉભા વાસણી વગાડે, તે વાસણી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિયોગી શ્રેષ્ઠ તેમની પણ પાસણી વીંધાઇ જાય છે મતલમ કે તેઓ વાસણીના મંદુર સૂરમાં મશગુલ થઈ ગયા અને તેથી કોઈને ભાન રહ્યું નહિ (ટક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગવાને માટે ઝાડની ડાળીઓ લચી રહી છે અને ઋક્ષની સાથે વેલી પણ લચી રહી છે તે જાણે કહેતા હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે (ટક) (૨) એ અવાજ સાંભળીને યમુના નદીનું પાણી વહેતું નથી, અને હરણના મનમાં મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામાં હાલતા નથી મતલમ કે સ્તબ્ધ થઈ ગયા છે. એ અવાજ સાંભળીને મારાથી રહેવાનું નથી (ટક) (૩) વાહરડા ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઈને સાંભળે છે, કાને અવાજ સાંભળવાને માટે ગાયો ગળામાં આધેલું દોરડું તોડીને ત્યા જાય છે (ટક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમાં પેદા થતા કમળ) ખીલ્યા તેથી જાણે સૂરજ જગ્યો દેખાય છે. મહાદેવ સ્તબ્ધ થઈ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત થઈ રહ્યા છે એ બધી દુનિયાને ખબર પડી છે (ટક) (૫)

ચોથાંસી તાલુકાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” બે આત્મ [૧૬

પ્રાણીના લોહીમાંથી ઉત્પન્ન થતો
મેલ. (એનો રંગ લાલ, ગુલાબી
કદક પીળો મણી રૂપે હોય છે)
જગત્તાર, ઝાઝીતાર=આફ્રિકામાં
શહેર છે

માડાગાસકર=આફ્રિકા ખડમાં બેટ
છે. દુનિયામાં મોટા ટાપુઓમાંનો
એક છે
ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે
આવેયો

પુરમહારમા=ખીવતા, નીકળતા
પાસિફિક મહાસાગર=શાત મહા-
સાગર (બધા મહાસાગરમાં કે
ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

બહુપત્રી=(બહુ+પત્ર+ધ)=રણા
પગવાળા

ખોખુ=જીવ વગરનું ખોળાઉં
રસી=લોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાર્થ
અનત કોટી=(અનત+કોટી)

ધણાજ કરોડ, અતિશય, સંખ્યાબંધ
વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના ભાગ
ઉષ્ણુ=ગરમ

કટિબંધ=(કટી+કેડ+મધ્ય+બંધન)
પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં
ટાઢ તાપ કેવા પડે છે તે જાણુ-
વાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાંચ પટા
પાડેલા છે તે દરેકને કટિબંધ
કહે છે.

ઉષ્ણુકટિબંધ=કર્ક અને મકરવૃત્ત
વચ્ચેનો ૪૭ અંશનો ભાગ, વિષુ-
વવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ રડા
અંશનો ગરમ પ્રદેશ

ભગાણુ=પોલાણુ
વામ=બે હાથને પડેલા પસારી
રાખતા બે હાથ ને છાતી જેટલી
લંબાઈ

જવાળામુખી=(જવાળા=અગ્નિ=
મુખ=મો+ધ=વાળો)=જેના મોઢા-
માંથી ધુમાડો બળતા પથરા વગેરે
નીકળે છે એવો

વિસામો=વિશ્રાનિ
નાળિએર=(સ રક્ત નારીકર ઉપરથી)
(નારિક=પાણીવાળું+ધર=ઉગવું)
=પાણીવાળી જગાએ ઊગનાર
ઝાડનું ફળ, નાળિએરીનું ફળ

૨૦] સુંબઠ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧. આના.

પ્રતિ=ગત

સુનાની હકીમો=દારસી કે અરબી

વેદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા કરનાર વેદ

વિધિપૂર્વક=અમુક રીત પ્રમાણે

અરમ=રાખ

માત્રા=ધાતુવગેરેને મારી કરેલી દવા

કિરમજી=સરકૂત કૃમિજ ઉપરથી

(કૃમિ=જીવડો+જ=પેદા થવું) (એ

એક જાતના જીવડામાંથી પેદા

થાય છે)=લાલરંગ, ઘેંગે લાલરંગ

સવાલ—પરવાળાના બેટા કયા છે ? પાસિક્ક મહામાગર ,
નામ પાડવાનું કારણ શું ? (એમાં તોફાન થતું નથી માટે) પરવાળા
કેણુ બનાવે છે ? પરવાળાની બનાવટ કહે.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત

બ્રિટિશશાળા માટે ત્રિવેદિ વાચનમાળાના પુસ્તક

પહેલાથી સાતમા સુધીના અર્થ તૈયાર છે.

શાહપોર—સુરત.

પાઠ ૧૨

તદુરસ્તી=આરોગ્યતા

સેવન=ઉપયોગમાં લેવું તે

બક્ષીસ=બેટ

અનિશ્ચિત=નિશ્ચય વગરની

શૃદ્ધિ=વધારો

મુખ્યતા=એવકુશાલ

બગ થાય=પળાય નહિ

શરમ=સહે

લાભાલાભ=ફાયદા ગેરફાયદા

મધાકૈવાળા=દરેના તત્ત્વવાળા

ક્ષય=શરીર દહાડે દહાડે ધસાતું

જન્ય તેવો રોગ

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના. [૨૧

સવાલ—તદુરસ્તી જાળવવાના મુખ્ય સાધનો ગણાવો. મધાર્ક-
વાળા પદાર્થ પીવાથી શા શા ગેરફાયદા થાય છે ?

પાઠ ૨૨

અનારોગ્ય=(અન=નહિ—આરોગ્ય=
તંદુરસ્ત)=જેમા રહેવાથી તદુરસ્તી
બગડે એવું

તબીબેત=શરીર, પ્રકૃતિ

શરદી=ભેજ, પાણીવાળી હવા.

તદુરસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=સાફ
મધ=ચાળુ)=આરોગ્યતા

પચે=મચે

સડસડાટ=સપાટાખંધ, ઝડપથી

ચુઆ=વરસાદના છાટા છાપરામાથી
ટપકે છે તેવી જગ્યા

તાડછા=તાડના પાતરા

વગ=સવડ, જોગવાઈ

ભોયતળીડ=ધરમાનીચેનો ભોયપર-
નો ભાગ

વેધ=ધર બાધવાના શસ્ત્ર પ્રમાણે
ન બાધવું તે, આમી, બાધ

નિકાલ=રસ્તો, માર્ગ

ફરાગત=ઝડોપિશાખ, મળમૂત્ર

કમસમજ=(કમ=ઓછી+સમજ)=
ઓછી અકલ

જમાવ થાય છે=મેળા થાય છે

ત્રિદોષ=વાયુ, પિત્ત અને કફનો,
બગાડ, તાવ, શળ અને ખાસીનો
રોગ

ફેફસા=હવા ભરવાની કોથળીઓ

કાજળ=મેસ

દોરઠાખર=દોર વગેરે

મળમૂત્ર=ઝડોપિશાખ

ઉલટી=ઓકારી

ચૂંક=પેટમા દુખાવો થવો તે

કુમળીડ=ઓછી ઓકીને માણસ ;

મરે તે રોગ

જમાવ=મેળુ

૨૨] પાંચમા ધોરણનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના

સાર—ચર બાધતી વખતે કમ કમ બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી ?
ધરની અંદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી ?

પાઠ ૧૩

કાશી=એ ગંગા નદીપર હિંદુઓનું

પવિત્ર જગતનું ધામ છે તે

અત્રા=અત્રા

કાશીવિશ્વનાથ=મહાદેવનું નામ છે

તીર્થક્ષેત્ર=જગતનું ડેકાણું

મદિર=ડેકાણું, ધામ

મુક્તિપુરી=(મુક્તિ = મોક્ષ+પુરી =
નગરી)=મોક્ષની નગરી

અશક્ત=(અ+શક્ત=શક્તિ=)

કમજોર

દેહ પડે=મરે

જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ મળે

પ્યાલ=વિચાર, ધારણા

સોધ=જોગવાઈ, સવડ

ભાથુ=મુસાફરીમાં સાથે રાખેલો
બાવાનો પદાર્થ

ચોરચખાર=ચોર વગેરે

પારાવાર=ધણીજી

ખીન=વગર, વિના

ચાટ=ઝોવારો

દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ચોડો+મેધ
=ભોગ, બળિદાન) દસવાર ધોડાનું
બળિદાન આપેલી જગા

મહાનિરીક્ષણ=(મહા+નિરીક્ષ=ધારીને
જોવું+અણ એ પ્રત્યય નામ કરે
છે)=મહાનું અવલોકન

વિચિત્ર=તરેહવાર

ધટાકાર=(ધટ+આકાર)=વટના
આકારનું

ધાર=આકાર, ડોળ

શિવમદિર=(શિવ+મદિર) મહાદેવ
નું દહેરું

વિશ્વરિપ્યાત=દુનિયામાં જાણીતું

શિવાલય=(શિવ+આલય=ડેકાણું)

મહાદેવનું દહેરું

ખીલીપત્ર=(ખિલી=ખિલા+પત્ર=પાદડા)
=ખિલીના પાદડા

દર્શન=ઝાખી

રાનકૂપ=(રાન+કૂપ=કુવો) અકળને

કુવો (એમાં નહાવાથી અકલ
વધે છે)

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૨૩

ભાવિક=(ભાવ+ઈક=વાળો)=આસ્થા
વાળા, શ્રદ્ધાળુ
આયમન=મમણી હથેલીમા પાણી
લખ ચૂમી જતુ તે, ચાગળુ
પાણી પીતુ તે
મજવા કાતર=ખીરસા કાતર,
ચોરી કરનાર
સાવધ=સચેત, હોશિયાર, ચાલાક
ઝરખાદાર=(ઝરખા=માળનો આમળ
વધારેશો ભાગ+દાર=ચાળા)
=ગોખવાળા
ખિચોખીચ=મજબર, સંપૂર્ણ,
પાસેપાસે
જિનખાખ=કસમ અને રેશમથી
ભરેલુ તરેહવાળુ કપડુ
કુમાસ=પોત
મજનીન=એક જાતનુ ઝીણુ
કુમાસનુ કપડુ
પીતામર=(પીત=પીળુ+અખર=
રેશમી વસ્ત્ર)=પીળુ રેશમી વસ્ત્ર,
અખોટીક
નમુનેદાર=એક, ઉત્તમ
મૂર્તિ=પત્થર કે લાકડામાં કોતરેલુ

કે ધાતુનુ ધડેલુ દેવ દેવીનુ
જે સ્વરૂપ તે
નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના
આખ ધરાતી નથી=વાર વાર જોવાનું
મન ચાય છે
દબદબો=ભપકો, ઠાંક
સાજ=શણુમાર
ઝેણુ=મોટામા મોટુ
ધુરધર=ધણુ મોટા
આચારી=મોટા ગુરુઓ
પાકશાળા=(પાક+શાળા)=કોલેજ
અનાદિ=(અન+આદિ=આર ભ)=જોને
આર ભ નથી તે, ધણુ જુના
પદ્ધતિ=રીત, રિવાજ
પાક ૧૪..
ખત=કાળજી, ચેતક
સાયવટ=(સાય+વટ=પણુ)=સાચા-
પણુ
કુમળું=નાનું
પડી દેવ તે તો દજો કેમ ટાળી=જો
આદત પડી હોય તે મટાડી મટે
નહિ.
ખુખી=વખાણુવા લાયક ચતુરાઈ

૨૪] ત્રીજા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” અઢી આના

મહાવરો=અભ્યાસ

જાહે=વધારે, અતિશય

મહાલવા=મરજીમા આવે તેમ દરવા

પરીક્ષા=(પરિ+ધક્ષ=તપામવું+આ)=

ચોગરદમથી તપાસવું તે

આહરી=આર બી, શર કરી

મુકતાદળ=મોતી

અ કુર=ફણગો

હૃદયકમળ=જેમાથી પ્રેમ પેદા થાય

છે તે, અત કરણુરૂપી કમળનું

કલ.

અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+૨=કરવું)

દેખાદેખી, એકનું જોઈ બીજાએ

કરવું તે

અનુરૂપ=જેવું

નર્ક=વિચાર, કલ્પના

ગોધક=(ગોધ+અક)=રોધ કરનાર

પ્રગ્નસત્તાક=(પ્રગ્ન+સત્તા+અક)=

રૈયતની સત્તાવાળું

પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=વડો, મુખી

હ ડી અસર=મારી લાગણી

આલ્યાવસ્થા=(આલ્ય+અવસ્થા)

નાનપણ

જનેતા=મા.

ભક્તિભાવ=ખરો પ્રેમ

જીવન=જિંદગી

સાપડે છે=મળે છે, આવે છે

પાયા વગરના=નકામા

સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી

મૂળ=શરૂઆત

પ્રતાપ=બળ

પાઠ ૨૫

વિવેક=ખર જોડું સમજવાની

શક્તિ

જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો

લોટો

બગાસુ=સુસ્તીથી એકાએક મો

પહોળું થાય છે તે

હુ પદ=અહંકાર, ગર્વ

સ ભાવિત=આખરદાર, પ્રતિષ્ઠિત

પરિચય=ઝોળખાણ, મહવા

બીજાસ=બુ ડા

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયું ? આપણા કરત
મોટા, ખરોખરીઆ અને નાના સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? આપણે ઘેર

ચોથીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ચાર આના. [૨૫

કોઇ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું ? આપણો યોશાક કેવો રાખવો ? સારા માણુમ દેખતા કઇ કઇ ક્રિયા કરવી નહિ ? અંગ્રેજ લોકોને મળવા જવામા કયા કયા નિયમો યાદ રાખવા ?

પાઠ ૧૬

છત્રે=છત્રીથી	મસાણુ=હિંદુ લોકોના	મર્દ=મરદ, પુરુષ
છાંચ=છાયા	મુડદા દાટવા બાળવાની	કો=કોણુ
છડીધર=છડી ધરનારા,	જગો	ઠાર=કેકાણુ
ચોપદાર	ધ્રુપુરી=ધ્રુ રામની	ગર્દ=ધૂળ, ખાડો
છાજતા=શોભતા	નગરી	મટો=ટળો
હોદ્દો=છત્રીવાળી અ બાડી	અનુસાર=મળતી, જેવી	બ્રાત=ભાઈ
રસિક=આનંદી	નમરીઓ=શહેરો	શ્યામ=કૃષ્ણ
ખિરાજતા=શોભતા	નોખ=શોભા	ચરણુ=પગ
આયુષ=આવરદા	કોટીધજ=કરોડો પતિ,	રમરણુ=યાદ
આગ્યમા=નસીબમા	લખેશરી	ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણુ+લોક)
આગ્યમા=આગમા	ગરજતા=માજતા,	=સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને
ઉપયોગ=મોજમઝ,	ખોલતા	પાતાલના લોક
સુખવિલાસ	ગોખ=ઝરખો, રવેશ,	મધ્ય=મા
જોગ=લાયક, યોગ્ય	માળનો આગળ	હસ્ત=હાથ
અજોગ=અયોગ્ય,	વધારેલો ભાગ	કરણુ=કાન
નાભાયક	સુદરી=ખુબસુરત સ્ત્રી,	કૃપાળ=કૃપાળુ, દયાળુ
ખમને=ત્રિજેરીમા	દેખાવડી સ્ત્રી, કુડડી	નેત્ર=આંખ
સોડતાણી=મોઢુ ઢાકીને	સ્ત્રી	વદન=મોઢુ
	ગુણુસાર=સારા ગુણુ-	દંત=દાંત
	વાળી.	ખાનપાન=ખાવા પીવાનું

૨૬] પાંચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના

અભાગી=કમનસીમ	શિક્ષા પામવાને માટે	હારે=ગુમાવે
પામ્યો=કમાયો	રહેવાનું ઠેકાણું, દોજામ	લહે=લે
કાપ=કચરો	સાર=નત	આવ=પહેલું, પ્રથમ
જામ્યો=એકઠો કર્યો,	પોથી=ગોપડી	અત=છેલું
બાઝ્યો	બોજન કરનારી=રાધ	વાચ=વાણી
ધડીક=વખત	નારી	અવિચળ=ચિર, સ્થાયી,
આયુ=આવરદા, જિંદગી	લહો=લો, જાણો	અચળ
મનરજન=(મન+રજન)	અતમ હિલ્ડાપિકા=અદ	દનદન=રોજરોજ
ન)=મનને ખૂશ કરે	રથી અને બહારથી	આદિ=પહેલા
એવી	સમજાય એવી સમ-	વરણુ=અક્ષર
ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો	શ્યા, ગુપ્ત અને ખુલ્લો	ગામેતી=પટેલ
+ઉત્તર)=છુપો જવાબ	અર્થ સમજાય એવી	શાશ્વત=જેનો નાશ
નાથ=ધણી, સ્વામી	સમસ્થા	નહિ તે.
નરક=પાપી પ્રાણીઓને	શ્રીકૃળ=નાળિયેર	
તેમના મરણ પછી		

અનુચિત—(જેને) છત્રે છાય થતી (અને જેની આગળ) છડી-ધર ઝાજતા, અને (જે) રસિક હાથીના હોદ્દામા બિરાજતા, (વળી જેના) બાજ્યમા આયુષ (અને) અનેક રિદ્ધિ ભરેલી (હતી,) તે પશુ એક દિન ઉછળતી આગમા સૂતા (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા) (અને તેમા) મહા સુખ માણતા (હતા) જોગ અજોગ જરી જોતા (કે) જાણતા (પશુ નહિ) (વળી જેઓએ) કરોડો દાન ખજાને (અને) ખાણુમા કીધા (હતા) (તેઓ પશુ) મસીદ (કે) મસાણુમા સોડતાણી (ને) સૂતા (૨) નોખમા ઇંદ્રિયુરી અનુસાર નગરીઓ હતી, (ને તેમા)

બીજા ધોરણનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” જે આના [૨૭

કોટીધન સાહુકાર ગોખમા ગરજતા (હતા) સારા ગુણુની સુદરીઓ (હતી) (અને) મદદમા મહા ગુણુ (હતા,) તે (નગરીઓ) કો જાણે કઈ દાર મદદમા મળી ગઈ ! (૩) માટે હું ! મારા મિત્ર, આ વાત વિચારોરે બ્રાત પાપી મટો, (અને) ભક્ષા અને પવિત્ર થઈ જાઓરે, (અને) જીવનનુ ફળ ભગવાનનુ ભજન જાણી (તેને) ભજો રે, અનર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનુ) ધ્યાન ધરો. (૪)

અન્વય—હે મિત્ર સ્થામ (ના) ચરણુ (નુ) સ્મરણુ (કરનુ) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (એ,) તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કોડ વાત કચી (છે,) (હો) કૃપાળુ તે હસ્ત, ચરણુ, કરણુ (અને) નાક કીધું (છે,) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દત આપી (વળી) જ્ઞાન (નુ) દાન દીધું, આજ એજ ખાનપાનની ખૂબ ચીજ આપે (છે,) (તે વળી) ભૂખ, તરસ, ઠંડ, તાપ (તથા) સર્વ કષ્ટ કાપે (છે,) તે તને ધડીએ ધડીએ યાદ આણે (છે,) (પણુ) તુ દુષ્ટ અભાગી તે ઇષ્ટ દેવને ન જાણે (હે અલ્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જન્મ પામીને (તુ) શુ પામ્યો ? (તે) ભકિતની જુકિત ન જાણી (અને) પાપનો કાપ જામ્યો, (પણુ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ધણુંજ સાર કરણુ કે જે ધડીક જાય (છે તેમા) તાર આયુ(બ્ય) ઓછુ થાય (છે)

અન્વય—નરકનો નાથ કોણુ ? દહીનુ સાર (તેને) શુ કહીએ ? આજક તણી પોથી તેનુ નામ શુ લાઇએ ? ભોજન કરનારી નિત્ય ધડનું ઘેર શુ કરે (છે?) ચતુર પુરુષ એ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમા વિચારી લેહો જે સમજી શકે તો માન દઈ એમવા ઓટલી આપુ; (અને જે) નહિ સમજી શકે તો (હું) તને કહું (હું કે) જમ, ધી, ઓપડી, રોટલી, (ધી ઓપડી રોટલી જમ)

૨૮] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

અનવય—શ્રીફળમા શુ હોય ? દગો કરતા શુ હારે ? ગામડા મહી અધિક ભારે પદવી કાણુ લહે ? મટે નહિ તે કાણુ ? સાથી પરમ દુખ શુ છે ? આઘ ને અત (અક્ષર) દાટી, ત્યા જે નામ રહ્યુ છે, એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને) દન દન આદિ વરણુના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) એમ મધ્ય વરણુનો કવિજન કહે છે

સમન્વૃત્તી—જેને છત્રથી છાયા થતી અને જેની આગળ છડી ધરનારા શોભતા, અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામા શોભતા, વળી જેના નસીબમા આવરદા અને ત્રણી દોડત ભરેલી હતી, (મતલબ કે પૈસાદાર તથા લાખી ઉમરવાળા હતા) તે પશુ એક દિવસ જેસબર બળતી આગમા (ચિતામા) સૂતા (મરણુ પામ્યા) (૧) જેઓ મોજમઝા ભોગવતા હતા અને તેમા ઘણુ સુખ સમજતા હતા, તે યોગ્ય અયોગ્ય જરા પશુ જેતા કે જાણુતા પશુ નહિ, (મતલબ કે મરણુ મુજબ વર્તતા) વળી જેઓએ ત્રિજોરીમા અને ખાણુમા કરોડો રૂપીઆ ભેગા કીધા હતા, તેઓ પશુ મસીદ (કબરસ્તાન) કે મસાણુમા સોડ તાણુને સૂતા. (મરણુ પામ્યા) (૨) શોભામા ઇદ્રિ રાગની નગરી જેવા શહેરો હતા, તેમા કરોડપતિ સાહુકારો ઝરખામા ગાજતા હતાં; (ખુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમા સારા ગુણુવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમા મોટા ગુણુ હતા, તે નગરીઓ કાણુ જાણુ કયે ઉકાણુ ખાડામા દટાઇ ગઇ. (૩) માટે હે મારા મિત્ર આ વાત વિચારો, ભાઇ તમે પાપી ટળી, બલા અને પવિત્ર થઇ જાઓ. જીવતરનો લાભ ઈશ્વરનુ ભજન જાણી, તેને (ઇશ્વરને) ભજો; મનમા હેત લાવી, તમે દરરોજ તેનુ ઝમરણુ કરો (૪)

ગુજરાત પ્રાંતની સાં જૂની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૨૬

સમજુતી—હે મિત્ર કૃષ્ણના ચંરણનું ધ્યાન ધરવું એજ ખરી અને સારી રીત છે, તે વગર ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે, હે દયાળુ તે હાથ, પગ, કાન અને નાક કયું છે, અને આખ, મો અને દાંત આપીને વળી સમજણ પણ આપી છે આજ પણ એજ ખાવા પીવાની ધણી વસ્તુ આપે છે, અને વળી ભૂખ, તરસ, ટાઢ, તડકા તથા સર્વ દુખને દૂર કરે છે, તે (ધર્મ) તને વાર વાર યાદ કરે છે, પણ તું પાપી, કમનસીબ તે મોટા દેવ (શ્રીકૃષ્ણ)ને જાણતો નથી. હે અલ્યા જીવ! તું વિચારી જોડે અવતાર લઇને તું શું કરાયો? (મતલબ કે કઇજ નહિ) તે ભક્તિની તદ્દમીર જાણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકડો કર્યો, પણ હજી ઈલાજ છે તે થાય તો ધણજ સાર, નહિ તો જે વખત જાય છે તેમા તાર આવરદા એણુ થાય છે માટે જિદગી પુરી થાય તે પહેલા કાઈ ઈશ્વર ભજન કદી લે.

સમજુતી—નરકનો માલિક કાણુ છે? દહીંનું તત્ત્વ તેને શું કહીએ છીએ? બાળકની ચોપડી તેનું શું નામ લઇએ છીએ? મોજન કરનારી દરરોજ ધડનું ઘેર શું બનાવે છે? હે! શાણા માણસ તમે એ ચાર સવાલના જવાબ મનમા સમજો જો સમજી શકો તો આદરમાન આપીને બેસવાને ઓટલી આપુ, અને જો નહિ સમજી શકો તો હું તને કહું છું કે જમ, ધી, ચોપડી રોટલી, [ધી ચોપડી રોટલી જમ]

ઉપર જે ચારે સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી લીટીમા છે (જમ, ધી, ચોપડી રોટલી) એ ચાર શબ્દો લખેલા છે તેજ જવાબ છે. નરકનો રાજા જમ, દહીંનું તત્ત્વ ધી, બાળકની

૩૦] ત્રીજીનો ‘ ડિક્ટેશન શિક્ષક ’ ગ્રંથ આના.

પોથીનું નામ ચોપડી, ભોજન કરનાર સ્ત્રી દરરોજ ઘેર ધડેતું ખાવાનું રોટલી કરે છે એ દરથી અને બહારથી સમગ્ર એવી સમસ્તિ.

સમજીતી—નાગિએરમા થુ હોય છે? કપટ કરતા થુ ચુમાવે છે? ગામડામા મોટી ભારે પદની કોણુ લહે? મટે નહિ એવુ થુ છે? સૌથી મોટું દુખ થુ છે? (ઉપલા પાચ સવાલના પાચ જવાબ ના શબ્દના) પહેલા અને છેલા અક્ષર દ્વાની (પછી) ત્યા જે નામ રહ્યું છે, એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ છે અને (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણુસ કહે છે ઉપલા પાચ સવાલના પાચ જવાબ કયા? દેવનું નામ નીકળે છે તે નામ કયું? એ દેવ પહેલા પદના અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયું? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો?

જવાબ (૧) કોપર. (૨) ધર્મ (૩) ગામેતી (૪) ગાશ્વત (૫) મરણુ ઉપર જે પાચ જવાબ કહ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર ઠામી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લઇએ તો “પરમેશ્વર” એવું નામ થાય છે તેમજ ‘ગ’પામા પહેલી છ લીટી લખી છે તેનો પહેલો અક્ષર લઇએ તો શ્રી અમદાવાદ નામ થાય છે, અને છપ્પાના પદમાથી વચલો અક્ષર લઇએ તો “લલપતરામ” એવું નામ થાય છે.

પાઠ ૧૭

પાધરો દોર=સીધો

ઝમઝમારો=ચળકાર

દેગ=મોટો દેગડો

અનાટિ=(અન+આ+ટિ=નરસાદ)

=નરસાદ નહિ પડે તે

રૂડા વાના=પ્રતાપ

અમુલખ+કીમતી

સોઈ=સવડ

છાવણી=શક્તરી મથક

પહેલા ધોરણનો “મુખગચ્છિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૩૧

યોગે=લીધે

| નાનાવિધે=જુદી જુદી તરેહના

સુવાસ—આગગાડીથી શા શા લાભ થયા? આગગાડીના એ જીનની હકીકત સમજવો હિંદુસ્તાનમાં સાડાપાચ, સાડાચાર, સાડાત્રણ અને અઢી ડુટના માપની કંઈ કંઈ રેલવે છે ને તે કયાથી કયા સુધી જાય છે? વરાળના બળ સિવાય બીજા કયા બળથી આગ-ગાડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮.

શ્રીનગર=કારમીર
દરિદ્ર=ક ગાલ, ગરીબ
જવદેજ=ભાગ્યેજ
દરિદ્રતા=ક ગાલિયત, ગરિબાઇ
પ્રહર=પહોર, ત્રણ કલાક
કુળવાન=(કુળ+વાન)=કુલીન
કુળવતી=(કુળ+વતી)=કુલીન
કચની=કુચલી, ખોટી વાતો
અસાયમાન=અરિયર, ચચળ
પાકટ=પુખ્ત
અ તકાળ=મરતા સુધી, નિહગી પર્યંત
આપત્તિ=દુ ખ, આફત
ઉડાઉ=કંઠાણી કરતા વધારે ખર્ચ
કરનાર, નકામુ બહુ ખર્ચ કરનાર
પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ,
હ મેશા

સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯.

ખામી=તગી, અછત
કરપણી=(કર=હાથ+પણી=કાસ-
રત)=હાથની નિશાની
મુદ્રા=ચિહ્ન, નિશાની
શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી
યાદદારત=રમરણશક્તિ
લારા=છોડીનું નામ
બિજનમન=કુળનું નામ
પરોપકાર બુદ્ધિ=પારકાનું બલુ
કરવાની વૃત્તિ
શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત
ગત=હાલત
લિપિ=ભાષા
યોજ=શોધી, ઝોઠવી
બેહદ=(બે+હદ) ધણેજ

૩૨] ચોથોસી તાલુકાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” એ આના

અધશાળા=(અધ+શાળા)=આધ-
જાની નિશાળ

ચિહ્નો=નિશાણીઓ, મુદ્રાઓ

સાર—(૧) ગમે તેવો અપગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ, હોસ અને દૃઢતાથી ભણી ગણી હોશિયાર થાય છે (૨) ઈશ્વરે આપણને સધળા અવયવો સારા આપેલા છે માટે ઈશ્વરનો પાડ માનવો. અને તેથી બીજા માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા

પાઠ ૨૦.

સાહસ=જે કામ પાર પાડવામાં
જીવની હાનિ થવાનો સંભવ હોય

તેવું મોટું કામ કરવાની જે
હિંમત તે, વગર વિચાર્યું કામ

અન્વય—સાહસ કર્મ કર્યાથી હર્ષનો નાશ હોય, કવિ સામળ દાસ કહે છે કે એ દૃષ્ટાંતથી દેખો

સમજીતી—વગર વિચાર્યું કામ કરવાથી ખુશાલીનો નાશ થાય છે, માટે સામળદાસ કવિ કહે છે કે તમે એ દાખલાથી જુઓ

ગ્વાના કરવામાં=મોકલવામાં

બેપરવા=(બે+પરવા) બેદરકાર

જામી=કરી

સાહસિક=(સાહસ+ક)=સાહસ

કરનાર

પરશુરામ=જમદગ્નિના પુત્ર, ત્રેતા-

યુગના પ્રારંભમાં વિષ્ણુના દશ

અવતારમાંનો છઠ્ઠો ને ચોવીસ-

માનો ૧૯મો અવતાર છે

નિજ=પોતાને

ઈદ્રિજીત=રાવણનો મંદોદરીથી થયેલો

મોટો પુત્ર

શૂર=શૂરો

વીર=યોદ્ધો, બહાદુર

વિક્રમ=પરમાર વંશનો ઉજ્જવળનો

પરદુ ખમજન મહારાજ

સીક દર=અલેકઝાન્ડર, ગ્રીસ દેશનો

રાજા

અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું,

કાયમ, અચળ

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ચાર આના. [૩૩

જગે=જગે, ઠેકાણે

યાહોમ કરી=ઝપલાવી

આગે=આગળ, અગાડી

ઉધાડપગા=જોડા વગરના

અન્યથા—સાહસે પરશુરામે અર્જુનને પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામે નિજ વચને રહ્યો, સાહસે લક્ષ્મણે શૂર ઈંદ્રજિતને હણ્યો, સાહસે વીર વિક્રમને સહુ જગત બણે છે સાહસે સીકદર નામ સહુ જગે અમર છે જો તમે યાહોમ કરીને પડો તો ફતેહ આગે છે.

સમજીતી—સાહસથી પરશુરામે અર્જુનને માર્યો છે તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યા. સાહસથી લક્ષ્મણે શૂર ઈંદ્રજિતને માર્યો. સીકદરના સાહસથી તેનું નામ બધી જગ્યાએ અમર છે જો તમે સાહસથી ઝપલાવો તો જીત અગાડીજ છે.

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે? સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં અને નકારા અર્થમાં વાપરી બતાવો સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં વાપર્યો તે લાવણી બોલો

પાઠ ૨૧.	દીન=વગર, વિના	જટા=લાંબો ચોટલો
શન=શરીર	મૂઠ=મૂર્ખ, અભણ	પતંગ=પત મીઠ
રૂપતિ=રાગ	અગા=અગત્ય	નિજ=પોતાની
વેમળ=ચોકખી, શુદ્ધ	કોકિલા=કોયલ	જળચર=પાણીમાં રહેનાર
મોહિની=મોહ પમાડનાર	કગા=કાગડો, કાગ	પ્રાણી
સદ્વિદ્યા=સારી વિદ્યા	રક્ત=ગરીબ, નિર્ધન	બગ=અમલા
મુડુ=મોડુ	મોર=મુમટ, ઊંચુ,	ધાયા=દોડમા
શુ=શા હિસાબમાં,	ઉપરી	ગાડર=ઘેડુ
આ લેખામાં		શીપ=માથુ

૩૪] પાચમા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના.

અમ=અકરો	અનુભવ=અભ્યાસ, મહા	અહ્મજાન=અધર સમઘી
ગર્ધવ=ગધેડો, ખર	વરો	જાન
હોટે=આજોટે	વિશુ=વગર	કિપાત=નોડાન, ખોટી
હાર=રાખ	ભાવનો=ધ્રુજા, ધારણા	મહેનત
શુક=પોપટ	ભગ=નાશ	તપ=મનની ધ્રુજા પુઝી
ભાખે=મોલે	મનસા=મનની, મનવટે	પાડવા માટે ફેલ કટો
માનિની=સ્ત્રી	સિદ્ધ=નકી, મુક્ત	કરવું તે
શ્વાન=કુતરો	ગગા=ગગાજી	સમરમ=સરખાપણું,
વાગોળ=એક જાતનું	ગિલ્લ=ડીકુ	સરખો ગ્રેમ
પક્ષી, વનવાગોળ	વહ્યા=મયા	સળેગ=મેળાપ
ન્યાળે=જુએ	જપમાળ=જપ કરવાની	સાવ=મધા
પા'ડ=પરત	માળા	ભોગ=સુખ, વૈભવ
દટ=અચળ, કાયમ	નાન=છંડા	તિર્મિગલ=મોટો મનુષ્ય
પીપીને=સતાઇને	ચણું=પગ	પેપેપે=યુક્તિથી, વીરે
નોળીકમ=નાકેથી પાણી	પોતા=પહોચ્યા	ધીરે, કમે કમે
પીવું તે	શણું=શરણ	મથ=ધણી મહેનત કરી
ગજરાજ=મોટો હાથી	કાન ફૂટયા=કાન અહોર	વેત=મિત્રમ
ભક્ષ=ખોરાક	મારી ગયા	અળગો=જુદો, નોખો
પત્ર=પાદડા	નાવ્યુ=આવ્યુ નદિ	ટપ્પો=મટપો
કપિ=પાદંગે		આપ=પુણ

અન્યથા—વિદ્યા માન મુકાવે, વિદ્યા પૂણુ જશ આપે વિદ્યા
(થી) વાન શોભે છે, તપતિ વિદ્યાને નામે (છે) વિદ્યામાંહી વિવેક (અને)
વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે) વિદ્યાને જગતમા મોહિની ગણી, વિશ્વ

(તેને) (વશ રહે છે) સદ્વિદ્યા વિશાળ રત્ન છે, વિદ્યાથી કશું વધું નહિ, સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું (અને) વિદ્યાહીન જન ને પશુ (છે) (૧) જ્યમ હું આગળ ગગા (તેમ) પડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો) (જેમ) કાકિલા આગળ કગા, (તેમ) પડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો,) જેમ રાય આગળ રાકા, (તેમ) પડિત આગળ મૂઢ (ને) (સમજવો,) પડિતમા ધણા પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પડિત સૌ શિર મોર છે. શામળ કહે (છે કે) પડિત આગળ મૂઢ તો ચાકર (અને) ચોર (જેવો) (છે) (૨) (વડનું) વૃક્ષ જટા ધરે (છે) પતંગ નિજ કાયા બાળે (છે) જળચર જળમા નહાય (છે) ખગ ધ્યાન ધરવા ધાયા, ગાડર શીષ મુડાવે (છે) અગ્નિ મુખે દાદુ રાખે (છે) ગર્ધવ હાર (મા) કોટે (છે) શુક્ર મુખ (થી) રામજી બાખે (છે) વળી મોર માનિની તજે છે, (અને) શ્વાન મકળતુ ખાય છે, શામળ કવિ કહે (છે કે) (પણ) સાચા વિના સ્વર્ગમા કોણુ જાય છે? (૩) ઊંટ હંચુ બાળે (છે) (અને) વાગોળ નીચું ન્યાળે (છે) (વળી) તરવર તાપ સહે છે, પહાડ દહ આસન વાળે (છે) નાગ ધર કરી ન રહે, હંદરો છપીને રહે (છે) ગજરાજ નોળીકમં કરે (છે) કપિને ફગ (અને) પત્ર (નો) ભક્ષ (છે. પણ) અનુભવ વીણુ ઇશ્વર નમ્ર મળે, ભાવના સહેજ ભગ છે, (તો પણ) શામળ કવિ (કહે છે) (જેને) મનસા મિદ્ધ (છે) તેને કચરોટમા (જ) ગગ છે (૪)

અન્યથા—તિલક કરતા ત્રેપન (વર્ષ) વહા, અને જપ કરવાની માળાના નાકા (ધસાધ) ગયા, તીરથ ફરી ફરીને (ચિહ્ન) ચાક્યા, તોય હરિને શણું ન પોતા, કયા સણી (ને) કાન ફૂટયા તોય અખો (કહે છે) અલ્પજ્ઞાન ન આવ્યું (૧) એક મુરખને એવી ટેવ કે (જેટલા) પચર એટલા દેવ (માનીને) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) સ્નાન

૩૬] ચોથા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના

કરે, (અને) તુળશી દેખી (ને) પાન તોડે અખો ભગત કહે છે કે એ તો બહુ ઉત્પાત ધણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત ! (૨) (સૌ) હરિ (ને) પામવાને (માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમા મેળે ફરે (છે) મારે તો સમરસ (હોવાથી) સન્નેગ સેજ (છે) (એમ) સાવ સ્વતન્ત્ર (હોવાથી) (હું) ભોગ પામ્યો જેમ ભર સાગરે તિર્મિગલ રમે (તેમ) હું હરિમા તો દેહ કાણુ દમે ? (૩) મેં પેરે પેરે મથી જોયું ! જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી તો હું જે આઠ વેતનો ઘડ્યો તે ક્યા અળગો જઇ (ને) પડ્યો, એમ જોતા હરિ હાથ લાગ્યો (જેથી) અખો ટળ્યો અને એ (જ) આશ્ચ રહી (૪)

સમજાવટી—વિદ્યા અભિમાન છોડાવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આશ્ચર આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે, રાગ વિદ્યાને (વિદ્વાનને) નમે છે વિદ્યામા વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી બોલાય છે, જગતમા મોહિની જાણીને દુનિયા વિદ્યાને તાબે રહે છે, સારી વિદ્યા એ કામતી જવાહિર છે, વિદ્યાથી કંઈ પણ મોટું નથી, સારી વિદ્યા આગળ પૈસો કંઈ (વિસાતમા) નથી તેથી પૈસાદાર અમણુ માણસને દોર જેવો જાણવો. (૧) જેમ હંસ આગળ બગલો તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ કાચલ આગળ કાગરો, તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ રાગ આગળ અરીય તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો જેમ દરીઆ આગળ ટાકુ તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણવો. વિદ્વાનમા ધણા પરક્રમ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે, શામળ કહે છે કે, વિદ્વાન આગળ તો મૂઢ ચાકર અને ચોર જેવો છે (૨)

સમજાવટી—વડતુ ઝાડ લાખો ચોટલો (વડવાઈ) રાખે છે, અને પતંગીક પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમા રહેનાર પ્રાણીઓ

ખીજ ધોરણનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” બે આના [૩૭

પાણીમા (હમેશા) નહાય છે અને ધ્યાન ધરવા બગલાઓ દોડે છે; ઘેટા માથુ મુઠાવે છે અને બકરા મોઢે રાઢી રાખે છે, ગધેડા રાખમાં આગોટે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ બોલે છે, વળી મોર સીનો ત્યાગ કરે છે અને કુતરો બધાનુજ ખાય છે, પણુ શામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમા કોણુ જાય છે ? મતલબ કે કોઈ નહિ. (૩) ઝિટ ઉચુજ જીએ છે, અને વાગોળ પક્ષી નીચુજ જીએ છે; ઝાડો તાપ વેડે છે, અને પર્વત સ્થિર આસન વાળી પડ્યા છે, નાગ ધરમા રહેતો નથી. અને ઉદરો સતાઇનેજ રહે છે, હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને વાદરા ફળ અને પાદડાનો ખોરાક ખાય છે, પણુ ઇશ્વર ખરી ઝોળખ વગર મળતો નથી કારણુ કે ભાવનામા સહેજ ખામી છે, (તોપણુ) શામળભટ કવિ કહે છે કે મનથી જોણે નકકી કરેલુ છે તેને તો કચરોટમાજ ગગા છે (નેની પાસેજ પરમેશ્વર છે) (૪)

સાર—જેઓ ઉપર બનાવેલી ક્રિયાઓથી ઇશ્વર મળે છે એમ સમજે છે તે ખોટુ છે, કારણુકે એવી ક્રિયાઓ તો પથુ, પંખી, ઝાડ, પહાડ હમેશા કરે છે, પણુ તેમનામા ઇશ્વરને ઝોળખવાની ખરી સમજ નથી, તેથી તે ક્રિયા નકામી છે. માટે મનથી ખરી બક્તિ અને સાચવટ વગર ખીજ બધી ક્રિયાઓ નકામી છે

સમજીતી—દીલુ કરતા કરતા ૫૩ વર્ષ વહી ગયા, મતલબ કે ધરડા થયા ને જપ જપવાની માળાના નાકા ધસાઈ ગયા પવિત્ર ધામોએ ફરી ફરી પગ થાકી ગયા, (બહુ તીર્થો કીધા) તોપણુ પરમેશ્વરને શરણે પહોંચ્યા નહિ, કયા સાબળી સાબળી કાન બહેર મારી ગયા, (મહુ કયાઓ સાબળી) તો પણુ અખો કહે છે કે ઇશ્વર

૩૮] પહેલીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અઢી આના

સંબંધી જ્ઞાન પેદા થયું નહિ (૧) એક મુરખને એવી ટેવ હતી, કે જોટલા પથર દેખે એટલા બધાને દેવ ગણીને પૂજે, જ્યાં પાણી દેખે ત્યાં નહાય, તુળશી દેખીને તેના પાદડા તોડે, અખો કહે છે કે એ બધો ઉત્પાત કહેવાય કેમકે ઘણા પરમેશ્વર એ કયાની વાત (૨) બધા પરમેશ્વરને મેળવવા માટે દબ્બ વેડે છે પણ અખો બકત તો પરમેશ્વરમા પોતાની મેળે મળેવો છે, મારે તો (અખાને તો) સગખો પ્રેમ હોવાથી સહેજમા પ્રભુનો મેળાપ છે, અને તમામ (મારે) પોતાને તાખે હોવાથી હું સુખ પામ્યો જેમ મોટા સમુદ્રમા મોટું માછલું રમે છે તેમ પરમેશ્વરમા હું રમી રહ્યો છું, તો પછી શરીરને નમનું હું ખ કાણુ આપે (૩) યુક્તિથી મેં ઘણી મહેનત કરીને જોયું, તો (મને માલમ પડ્યું કે,) પ્રભુ વગરની કોઈ પણ વસ્તુ નથી, (અરેજ પ્રભુ છે) તો પછી (મારા) આઠ વેતની ઉચાછનો મને જે ધડ્યો તે ધડનાર તે (વળી) જીદો કયા જધને રહ્યા, એમ વિચારી જોતા પ્રભુ હાથ લાગ્યો જેથી અખો ટળ્યો (અખાનું હું પાળું ગયું) અને એ પર-મેશ્વર રૂપ પુણજ રહી (૪)

પાઠ ૨૨.

સફરી=મોટા દરીઆની મુસાફરી
કરનાર
વાધરી=આમડાની દોરી
જળ પ્રવાસ=પાણીની મુસાફરી
બનેલા=નાનું વહાણ
ફતેમારી=(ફતે+મારી)=બનેલાથી
મોટું વહાણ

સવા(સ+વા)=સારો પવન-આનુદળ
મુકાન=વહાણનો ફેરવવાનો દોડો
સફર=દરીઆની મુસાફરી
સરજમ=સામાન
મનવાર=લડાઈનું તલાણું
ગળવર=ધણું મોટું
બદર કર્યા વગર=મુકામ કર્યા વગર

ચૌથોસી તાલુકાનો ‘ ભૂગોળ શિક્ષક ’ બે આના [૩૯

૮૧=વીસ હંદ્રવેટ

કાટકા=કડાકા

યાત્રિક બળ=(યાત્રિક=ચત્રની+બળ
=શક્તિ)=આદામા સાદા ચત્રની
શક્તિ

વિદ્યુત=(વિ+વધારે+વ્યુત=પ્રકાશવુ
+ત=જૂતકૃદતનો પ્રત્યય=એલુ)

=પ્રાણી માત્રમા ને ગુપ્ત બળ
રહેલુ છે તે, વીજળી (એને
અત્રેજીમા ધલેકટ્રીમીટી કહે છે)

હોકાયત્ર=(હુકા=હુકકો=દાબડી+યત્ર)
=વહાણુમા દિશા જાણવાનો સચો,
એની સોય હમેશા ઉત્તર દિશા
મા રહે છે.

લોહચુંબક=(લોહ=ચોડુ +ચુંબક+
ચુશી લેનાર)=લોહાને પોતાની
તરફ ખેંચનાર (એ એક એવી
જાતનુ લોહુ છે કે તેની પાસે
થોડે છેટે સોય વગેરે ખીજી
સાધારણ લોહુ ધરીએ તો તેને
તે ખેંચી લાઇ પોતાની જોડે
વળગાડી દે છે)

પાઠ ૨૩.

હોપદી=અગ્નિ કુડમાથી નીકળેલી
દ્રુપદ રાજાની પુત્રી

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા
મુજબ વર શોધી કાઢી પરણુવુ તે
દ્રુપદ=પચાળ દેશના રાજા, પ્રપદનો
પુત્ર

ભૂદેવો=(ભ+દેવો)=આહાણો

નિવેદન કર=જણાવ, કહી બતાવ
ધુષ્પુમ્ન=હોમ કુડમાથી નીકળેલો
દ્રુપદનો છોકરો

ચોજશે=તાકશે, કે કશે

જળેજ=પાણીમાજ

ક્ષત=ધા, છેદ

મચ્છ=માછલુ

ભગિની=બેન

વરમાળ=સ્વયંવરમા કન્યા ને

માળા=હાર પહેરાવી પોતાનો

વર કરી થાપે છે તે, વરવહુની

કોટમા પરણુતી વેળા ને માળા

ધાલવામાં આવે છે તે

અન્વય—વીરો સાબળો, પણ ને ધન્ય ઉઠાવશે અને ચક્રમાથી

૪૦] ત્રીજો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ગ્રંથ આના.

જતુ થર જે યોજશે, તે જોજ નોંધ મચ્છને ક્ષત કરશે, તેને (મારી) ભગિની આ વરમાળ પહેરાશે

સમજુતી—ભાઈઓ સાભળો, જે કાગડું ઉચકશે અને ચક્રમાણી નય એવી રીતે બાણ ફેંકશે, તે પાણીમાજ નોંધને મચ્છ વીંધશે તેને મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે

હાથ ધસીને=પગ્તાધને, દીકરી	પ્રબળ=(પ્રખળ) જોરાવર
થઈને	વેધી=વીંધી, છેદી
ડોળ=ભપકેળ	વરે=પરણો
જયદય=સિધુરાજનો પુત્ર. (એ	બેદ=બળાપો, અફસોસ
દુર્યોધનની બેન દુશીલા સાથે	કીર્તિમત=(કીર્તિ+મત) આબર-
પરણ્યો હતો)	વાળા
બાકા ટેકા=કાકડા	સો'યે=જણાવે
તાવ=તાલ, મૂછપર હાથ ફેરવવો તે	સાર્થ=સફળ
સાધ્યો=તાક્યો	પણુ=નિયમ, પ્રતિજ્ઞા, બાધા
દુટી=નબિ, પેટના નીચલા	દાખી=અતાવી
ભાગમા જે શરીરનું મધ્ય	વીર્ય=પરાક્રમ, બહાદુરી
બિદુ છે તે	ક્ષત્રીજન્યો=જન્મી પુત્ર
પણુછ=ચાપ, ધનુષની દોરી	ભીડે=ધરે
ચોતડીઉં=ચાર ધડીનો વખત	વિપ્ર=બ્રાહ્મણ
શિશુપાળ=દમત્રોપનો વસુદેવની	લાજ=આબર
બેનથી થએલો પુત્ર	સરશે=થરો
નયનવેષ=આખ છેદવી તે	

અન્યથ—કોઈ રાએ બોડો બોડોની ! અને મચ્છ વેધી કન્યાએ

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૪૧

વરો, મચ્છ વેધી કન્યા વરો, (કે જેથી) મારું પણ મિથ્યા ન થાએ.
(૧) કોઈ મચ્છ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમા) ખેદ થાય
(છે,) સૌ ક્ષત્રી કિર્તિમત સોયે, પણ શુ ! અહીંઆ (કોઈ) વીર ન
હોયે ? (૨) વાર માથે મુગટ મુક્યા છે (તો) હવે મારે પણ
સાર્ય (ક) કરો, (તમે) કોટે મોતીની માળા બાલી છે. (તો હવે) વીર્ય
દાખી વરમાળ પહેરો (૩) કો ક્ષત્રીજયો હામ ન બીડે (તો) વિપ્ર-
માથી કોઈ કામ કરો, (કે જેથી) સમાકેરી ને મારી લાજ રહેશે.
(અને) વળી કન્યાનુ કામ સરશે

સમણુત્તરી—કોઈ રાજા જોડો જોડો અને માછલાને છેદી કન્યાને
પરણો, માછલાને છેદી કન્યાને પરણો, કે જેથી મારી પ્રતિજ્ઞા નકામી
જાય નહિ (૧) કોઈ માછલુ છેદી શકતુ નથી આ જોઈ મને મનમા
(દીલગીરી) બળાપો થાય છે, અફસોસ છે કે કોઈ માછલાને વીધવાને
સમર્થ નથી બધા ક્ષત્રીઓ આખરદાર (પ્રતિજ્ઞાવાળા) જણાય છે પણ
શુ ! અહીંઆ કોઈ બહાદુર નથી ? (૨) વાર તમે માથે મુગટ મુક્યા
છે (તમે રાજા છો) તો ઠીક પણ હવે મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો, વળી
તમે ગળામા મોતીની માળા બાલી છે તે જોટી માનું છું, તો હવે
તમારૂં પરાક્રમ બતાવીને વરમાળ પહેરો (૩) કોઈ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત
કરે નહિ તો બ્રાહ્મણમાથી તમે કોઈ મારું કામ કરો, કે જેથી સમાજી
ને મારી આખર રહેશે, અને વળી કન્યાનુ પણ કામ થશે (૪)

કોડ=હોસ

દીન=દાન

વીનવે છે=વિનતી કરે છે

કથું=કુતીને કુવારી અવસ્થામા

સૂર્યથી ચએસો પુત્ર

સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ

સધાન=જોડાણ

સતપુત્ર=દાસીનો પુત્ર, સારથિ પુત્ર

૪૨] ત્રીજા ધોરણનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” અહીં આના

લજ્જિતપણુ = શરમાળપણુ

કોષધુક્ત = યુરસાવાળા

નક્ષત્રી = ક્ષત્રી વગરની

સાક્ષાત = પ્રત્યક્ષ

કન્યારતન = કન્યારૂપી રતન

તેજ = આગર, મિતિ

વામન = વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર,

દેંદ્રના નાનાભાઈ

અગસ્તિ = એ નામના ઋષિ, વડેણુ

અને ઉર્વશીના પુત્ર

વાન = આધો, વણુ

ચાચલ્ય = ચચળાઈ

છટાએ = ખુબીથી

કાપડી = કાપડ વેચનાર, (કારણ કે

પાડવો કાપડ વેચવાનો ધંધો

કરતા હતા ત્યાર પછીથી સાધુ-

ની સાથે જવા લાગ્યા) સાકુ,

સાધુના વેપમા અર્જુન

મરોડ = વાક, લઢણુ

ગળ્યા = ભાગ્યા

દક્ષ = નિપુણ, હોશિયાર, ચતુર

ટાકુ કયું = નિવૃત્ત કરું કામથી

નવર કયું

| વિરમે કર = નવાઈ પમાડે

અન્વય—જુઓ વિષે હામ ભીડી છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે)

કાપડી ક્ષત્રીનું કામ કરે છે, છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,) તેનો અગ મગેડ

જુઓ, છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,) ગર્વી ભૂપતિના કોડ ગળ્યા છટાએ

ધનુષ ધર્યું (છે) એના નેત્રનો લક્ષ જુઓ છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,)

શર ચોજવે કેવો દક્ષ છે છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે,) એ હો ! એણે મચ્છ

વેંદ્યો (અને) ધનુષ ટાકુ કયુ વિષે અદ્ભુત (કામ) કયુ, (તેથી) એ

સઘ વરમાળા પહેરશે

સમજુતી—(એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે) જુઓ બ્રાહ્મણે કેવી

દિમત કરી છે ને કેવી ખુબીથી કામકું પકડયું છે ! કેવી ખુબીથી કામકું

પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનું કામ કરે છે ! એના શરીરની લઢણુ જુઓ ! એણે

ખુબીથી કામકું પકડયુ છે, અહંકારી રાગજોના હોરા ગળી ગયા છે.

બીજા ધોરણનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના. [૪૩

પ્રુખીથી કામઠું પકડ્યું છે એની આખની નિશાન તાકવાની ખતીલી ધારણા જુઓ એણે પ્રુખીથી કામઠું પકડ્યું છે બાણ મારવે કરો નિપુણ છે એણે પ્રુખીથી કામઠું પકડ્યું છે. અરે એણે માઠડું વીધ્યું ને ધનુષ ટાકું પાડ્યું એ બ્રાહ્મણે નવાઇ જેવું કામ કર્યું તેથી એને દ્રૌપદી તરત વરમાળ પહેરાવશે

અન્વય—બાહ કાઠ વિગ્ને કરે (એવું) દીસે (છે) દ્રૌપદી માળ પહેરાવે છે, (તેથી તેના) મનનું માન્યુ થાય (છે,) (તેથી) તે અતર હરખાય (છે) (૧) બાહ તે વરમાળા પહેરાવીને મચ્છવેધુની પાસ ઉભા, એની (દ્રૌપદીની) આશ ફૂજો, અને એ વર ક્ષત્રી હોજો (૨) બાહ તમાર હેત ન વીસરે, અમને (તમારાથી) છુટા પાડ્યાનું દુખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ એમા (અમે) સુખ માનીશું. (૩)

સમજીતી—બાહ કાઠ નવાઇ પમાડે એવું લાગે છે પણ તમો એને માળા પહેરાવો છો, તેથી એ મનમા ખુશ થાય છે, (૧) કારણ એના મનનું ધાર્યું થાય છે દ્રૌપદી તે વરમાળ પહેરાવીને મચ્છવેધુની (અર્જુનની) પાસે ઉભા. એની (દ્રૌપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોજો. (૨) બાહ તમાર હેત લુકાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનું દુખ થાય છે, પણ તમને સુખ થશે તેમા અમે સુખ માનીશું. (૩)

પાઠ ૨૪

મક્કા=અરબસ્તાનમા શહેર છે(એમા મહમદ પેગમ્બર સાહેબનો જન્મ થયો હતો)
હજ=મક્કાની જત્રા કરવી તે

હાજ=જત્રા કરનાર, જત્રાળુ

જેદા=અરબસ્તાનમા રાતા સમુદ્રને કાંઠે બદર છે.

મજલ=ટપ્પો

જેગવાઈ=સગવડ

૪૪] સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

પાક=પવિત્ર

ધારણુ કરે છે=પહેરે છે

પાટશી=ધડી

લીખ=જૂના ધડા

શરીર=કીર્તિમત, આખાદ

નિમાજ=અદગી, પ્રાર્થના

ફરમાન=હુકમ

લખમેક=હુ આવુ હુ

ચુમે=ચુખી કરે

ચાલ=ચાલધી

પટી=મણી

અક્ષેહિસ્સલામ=જેના નામ ઉપર

રહેમત રહે તેવા

ખુતખા=ધર્મનો ઉપદેશ

ભોગ=અભિદાન

મહ મદ પેગંબર=ઈશ્વરના ત્યાગો

સ દેગો લાવનાર મહ મદ, ઇસ્લામી

પંથનો સ્થાપનાર

મદીના=અરબસ્તાન દેશમાં સહેરો

(અહીંઆ મહ મદ પેગંબર સાહેબ

મરણુ પામ્યા હતા)

ઇસ્લામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ

ગેતાન=પવિત્ર, અપવિત્ર

પાઠ રપ

પ્રાચીન=જુનુ

અર્વાચીન=હાલનુ, ચાલતા સમયનુ

ત્રયા=ચામડી

બહેરીન=ઈરાની અખાતમાં બેટ છે

સિંહલદ્વીપ=લકા (એની આકૃતિ જમડખના જેવી છે)

છવાઈ રહે છે=ખીલી નીકળે છે, જણાય છે.

અડદીઆ=કાળા

સટકીડે=ઝટ સરી જમ હુટે એવી ગાંઠ

ચીમટા=ચીપીઆ

ભસ્મ=રાખ

વડ=પ્રકાર, જાત

વીંધ=છિદ્ર, કાણુ

અકાય=નકી ચાય, ધરાય

સરકો=શેરડી, તાડી વગેરેનો ખાટો થએલો રસ

પાઠ રફ

નિંદા=કોઇનુ બુદ્ધુ બોલવુ તે

ચાડી ચુગલી=વગર કારણે અથવા

ઔચીસી તાલુકાનો “ ભૂગોળ શિક્ષક ” નો આના [૪૫

કારણસર કોઈની છુપી વાત
બીજા ધણા માણસ આગળ
કહેવી તે

કુટેવ=(કુ+ટેવ) ખરાબ આદત

અર્થા=વાદવિવાદ

કુચલી=નકામુ ટહાચલુ, સાર વિનાની
લાખી વાત, નિંદા

મડળીની હવામાજ ફેર પડતો=
મડળીમા કાઠક જુડીજ અસર
થતી

છાપ=અસર

ધર ભાગે છે=ધરમા તૂત પડે છે
આનક=ખત, ચેતક, કાળજી

ગીચત=નિંદા, નાલેસી. કોઈની
પાછળ તેનું જુકુ બોલવું તે

હલાલ કરેલી=ખાવાને માટે

ધર્મ વિધિ પ્રમાણે કાપેલી

તાજુબ=વિસ્મય

ખોડ=એબ, ખામી

ચીડ=કટાણો, અજુગમો

નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ

ખાસીએત=ટેવ, આદત

જડમૂળથી=સમૂળથી, તદ્દન

જીમલગી=જીમડી, જીમ

લુલી=જીમ

વિકટ=અધર, મુશ્કેલ

પાક રહ.

પ્રાત કાળ=પ્રભાત

ચિત્ર=ચિતાર, આજેનું વર્ણન

મર્યાદા=છેવટની હદ, છેડો

અરણ્ય=સૂર્યનો સારથિ

સારથિ=રથ હાકનાર

અદ્રના મુઆ પછી=અદ્રમા અસ્ત

અથા પછી

કુમુદિની=કુમુદ ફૂલનો વેલો, પોયણી

પ્રિયા=વહાલી

સેવતી=એક જાતનું ફૂલનું ઝાડ

નાસિકા ઇન્દ્રિય=આસ લેવાની ઇ

દ્રિય, નાક

દિવાકર=(દિવા+કર)=હહાડાનો કરનાર

રવિ, સૂર્ય

ચોપદાર=છડીદાર

નેકી=સાચવટ

ધોર=મોટો અવાજ

પ્રભાતીર્ક=સવારના પહોરમા આવતી

કવિતા

૪૬] સુખઃ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧ આના.

અમથો રાગડો કાઢી જુદું રડવા=
ખોટો વિલાપ કરવા

સાતમી ચોપડીના

અર્થ દશ આના

દોષિસ્તા=સહી ચોપડી લુટેલા ગડા
પતા

દત્યાદિ=(દતિ=એ પ્રમાણે+આદિ=
ખીજ) એ પ્રમાણે ખીજ પણ,
વગેરે

ખધ=ખધન

શખણી=કકાસિએણ, નકરી

આળસુ=જેને કામ કરવાનું મન
ન થાય તે

એદી=વણોજ આળસુ, ખીજકુલ
કામ નહિ કરનાર

અગવન્ન=(અગ+વન્ન)=શરીર
ડકવાનું લુગડું

સહસ્રલિંગ=(સહસ્ર=હજાર+લિંગ)
મહાદેવની હજાર દહેરીવાળું

વનવાગલા=વનવાગોળ

સફળ=સિદ્ધ પુણ્ય

નિષ્ફળ=નકામી, ફેકટ

ચિતાનુર=(ચિતા+આનુર)=ચીકરમદ

લાદીને=પીડપર ભાર ભરીને

ધનુર્વિદ્યા=(ધનુર+વિદ્યા)=કામડું
એ ચી બાણ મારવાની વિદ્યા.

પાઠ ૨૮.

ખીરવડ=એ નર્મદ

કિનારે આવેલા શુક્લ-

તીર્થની સામેના ખેટમા

વડ છે (એના જેવો

ખોટો દુનિયામા ખીજો

નથી એને માટે એવું

કહેવાય છે કે મહા-મા

કખીરે અહીં વડનું

દાતણ કરીને ચીરી

નાખેલી તેમથી એ

વડ જગી નીકળેલો)

ભાસ્થો=દેખાયો, જણાયો

જોલો=લડવૈયો

એકાને=સાત જગામા

ડટે=માપમા, ઉચાધ

અને વિસ્તારમા

અચરતી=નવાધ

મોઝ=ખહાર પડતી

જોભીતી વસ્તુ, નાખ

મોરાનો=મોખરાનો,

આખૂણાનો

મગડમ=અભિમાની,

અહમરી

સતસંગે=કખીરના સમા-

ગમથી, સારી સોખતથી

કખીરા ભગતમા=કખીર

પથીઓમા

સુજરાત પ્રાંતની સાં બૂંની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૪૭

તતુ=તડવાઇ, મૂળી	હીન કરમના=એછા	ચૂગતુ=ચાચ મારીને ખાતુ
પુચે=ભોયમા પેશી	ભાગ્યશાળી, કપનસીખ	કુમસા=કુકા ને જાડા
જાગી નીકળે	યાળા=મૂળીઆ બાઝેલી	પુશતુમા=આનંદ આપ
સ કેલી=એકડી કરી	ઉચી જગા	નાર
નાની કરી	ગલી=સાકડો રસ્તો	કર=ઝાકળ, હીમ
જટા=માથાપરના	રમણીય=સુદર	કરી=ટાઢી થઇ, સતોપ
લાળા વાળ	લાલ=ફક્કડ પુરુષ	થયો
મિર-પરંત	લયના=ફક્કડ સ્ત્રી	ખરી=ખરી પડી, જતી
ભેડી=તટામાથી પેશી	લાન લનના=ફક્કડ સ્ત્રી	રહી
મિત=મધ્યમ, ચોડો	પુરુષો	ખરીજ=ખરેખરી
અમળ=ચોકપુ, નિર્મળ	જપ=જાપરના નામનો	વિશેષ=ખાસ કરીને
ધટા=મરાય	મત્ર વારેવારે મનમા	ગંભીર=પ્રોઢ
જાયા=જાયડો	ખોનવો તે	નમંદ=રેવાળ
ખગ=પક્ષી	જાયી=પથર'ઇ	કૃતાર્થી=ધારેલુ પામેલો
	હરિત=લીલા	નરમદા=નર્મદાશ કર કવિ

સણબુતી—ધુમસને લીધે ફરથી કખીરવડ ભુગે જાખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્મયપણે એક સરખો (સિધર) ઉભેલો દેખાયો, સારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે બેસીતો) ધ્યાનકુવરતો હોયની ! એવો એ કખીર વડ સવારે એકાંતે જોડને હરે છે (૧) મોટાઇમા અને દેખાવમા એ (કખીરવડ) જગતમા નવાઇ પમાડનાર જણાય છે, ખરે ! જે દેશમા આવું જુવણુ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરજ કેમ નહિ રહે ! કખીરના સમાગમથી એ (કખીરવાડ) કખીરપથીઓમા પવિત્ર મનાય છે, ડાળી અને વડવાઇના વખારાને લીધે એ હમેશ અમર કેમ નહિ કહે-

૪૮] ત્રીજા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના

વાય ? (૨) પ્રથમની ઝાડની ડાબામાથી ટુટીને નીકળતી બોયમા પેસી જાય એવી વડવાઈની શોભાથી ધણી શરમાઈને શિવજી ઊઠ્યા ને પોતાની જટા સ કોચીને હિમાલય પર્વતપર જઈ રહ્યા (૩) એ વડની એવી ઘટા કે જેમા ઉનાળામા પણ સૂર્યનું એક પણ કિરણ ધણી મહેનતે પણ પેસી શકે નહિ, ઉચે એવી ઘટા હોવાથી નીચે શિતળ છાયા પડે તે છાયાનું લોકો સુખ લે છે, ખુલ્લી ખાનુઓ તરફથી પુષ્કળ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઈએ તેટલો પવન આવવાથી માણસોના મનને ખુશી કરે છે, (૪) ધણી જનુ અને પક્ષીઓ અહીં રહીને ઉંચા પ્રકારનું સુખ પામે છે, અહીં ધણી જનરાણુઓ પુણ્ય સમજીને ઉતરે, અહીં ધણી શિકારીઓ બહુ મમત કરે છે, અહીં હજારો લોકોનો સમાસ થતા અડચણ પડતી નથી એ વડની છાયામા ૧૫૦૦૦ માણસ સુખે રહી શકે એવો મોટો છે. (૫) અહીંથી નદીને દૂર વહેતી જોવી તે ચક્રચકિત દેખાય છે, ને કોઈ કોઈ પશુઓ એટલે અહીંતહીં ચરે છે તે જોવા, ભારે ઘટા જોવી, ને કોઈ પક્ષીઓના સ્વર સાંભળવા, શરીરમા ચોકખો વાયુ લેવો, આવું સુખ કમનસીબ માણસો હોય તે ન લે (૬) ઘટા અને મુળિઆની આનુઆનુ થએલી ટેકરીઓને લીધે ફરવા લાયક ધણી ગલીઓ થઈ છે, વડવાઈઓની પોલાણુમા કેટલીક ગુફાઓ થઈ, અને તેમા શોભિતી ધણી બેઠકો બની છે, જેમા નિરાતે ફક્કડ સ્ત્રીપુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાતે જોગી પુરુષ ખુશીથી (જપમા) ઈશ્વર સ્મરણુમા બેસી શકે, (જોગી બોગી બંનેને ફાવે એવી જગ્યા છે) (૭) જાડા, લીલા, ડુમળા, દુમસા પાન્ડા છાયા કરીને શોભે છે વળી રાતા (પાકા) ટેટા ખાઈને ધણી જીવો પેટ ભરે છે, આનુ પરથી ધણી આનંદલાયક

પહેલીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અઢી આના [૪૯

રંગના કિરણો પડે છે, નીચે કરોળીઆ વગેરેએ બાધેલા પડો હીમથી (હીમનું પાણી પડેલું હોવાથી) તડકામા બરફ સરખા ચળકતા જણાય છે (૮) હે ! કઝીરવડ તને જોઈને મારી આખ ટાઢી થઇ (સતોષ થયો) મારી પાપવાળી બુદ્ધિ જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જગા થઇ, હે ગભીર કઝીર વડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે, વધારે શોભે છે અથવા હે નર્મદા નદી હું નર્મદાચક્ર કવિ તારા દર્શનથી ધણો સુખી થયો છું (૯)

પાઠ રટ.

મશહુર=પ્રખ્યાત, નામીયા
 નિર્ધનતા=(નિર્+ધન+તા)=ગરિબાઇ
 રમ=લહેજત, શોખ
 બધારણુ=બાધો
 રકોલરશિષ=વિદ્યાર્થી મદદ દાખલ
 જે રકમ મળે છે તે
 નિર્વાહ=ગુજારો, પોષણ
 ઉદાહરણુ= દષ્ટાંત, દાખલો
 બાહુબળ=મત મહેનત
 ઉંચે સ્થાને=ઉંચી પદવીએ
 મનોબળ=મનનું જોર, મગજશક્તિ
 મત્રી=કારભારી
 સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો
 કરનાર
 તંત્રીપણુ=વર્તમાનપત્ર વગેરેમા

લખાણુ સરી તે ચક્ષાવવાનું કામ
 ગયુ દીકુ ન પડયુ=જવાથી કામને
 હરકત ન આવી, કામ અટકી ન રહ્યું
 ઇન્સપેક્ટર=તપાસનાર
 ટેપ્યુરી=તાબાનો
 વહોરી=માથે લઈ
 બીકુ ઝડપ્યુ=આગેવાની કરી
 ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ
 પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ
 પ્રાથમિક=(પ્રથમ+ઇક)=શરૂઆતની
 અભિપ્રાય=સલાહ, વિચાર
 વર્નાક્યુલર=દેશી બાષા, (ગુજરાતી)
 સોસાઇટિ=મળણી
 પ્રસાર=ફેલાવો
 ઉત્પતિ=અદતી
 પ્રયાસ=મહેનત, યત્ન

૫૦] બીજી ચોપડીનો “ ડિક્શન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

ઉદય=અદતી, ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ
અર્પણ=અક્ષીસ, ભેટ
નિખાલસ=નિષ્કપટી, શુદ્ધ મનના
“ પાઠ ૩૦.
ઢેરો=રૈયત માટે સરકાર તરફનું
મહેરનામું
નામદાર=(નામ+દાર)=પ્રખ્યાત
ધરિટ ઇડિયા ક પની=ઈંગ્લાડથી
હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવા આવેલી
મ ડગી
સ્થાપન=મ ડાણ, શરૂઆત
મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર
રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ્ય+વ્યવસ્થા)=
રાજ્ય બધારણ
ગરબડ=ગોટાજો
પાર્લામેન્ટ=ઈંગ્લાડની રાજકીય સભા
સનદ=પરવાનો, પટેલ
મારફત=દ્વારા, વડે
સમસ્ત=બધા, સધળા
અભયવચન=(અ+ભય+વચન)=
બીક વગરના ખાતરી ભરેલા બોલ
પ્રકટ કર્યો=મહેર કર્યો
હસ્તક=તાબે, કમળે

વાઈસરોય=રાજનો પ્રતિનિધિ, રાજનો
બદલે નિભાયવો અધિકારી
તહનામું=સલાહનો કરાર
કરારનામું=સરતનો પટેલ
સદરહુ=ઉપર કહેલી, મજકુર
ધડકો=નુકમાન
મરતબો=માન, મોટાપ
રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજની
કરજ
ઇતરાજી=નાખુરી, કમ મહેરબાની
સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+તા=પણ)
શાંતિ
લોકોપયોગી=(લોક+ઉપયોગ+ઇ)
લોકના જરૂરની
વૃદ્ધિ=વધારો
સમગ્ર=આખી, બધી
આમાફાની=અદતી
સામર્થ્ય=તેર, બળ
પાઠ ૩૧
લંડન=ઈંગ્લાડમાં ટમ્સ નદીને કાંઠે
બ્રિટિશ રાજધાનીનું શહેર છે
(એ દુનિયામાં મોટામાં મોટું

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના [૫૧]

શહેર છે)

રોનકદાર=(રોનક+દાર)ઘાટદાર

ઝળાઝળા થઈ રહેલી=પ્રકાશેલી

ગ્યાસ=ગાયુ

જંગી=મોટી

મુરગ=જમીનમા દાર મરી ઉડાવવો તે

ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઇ

ગાડી, ઘોડા, માણસ અને આગ

ગાડીને જવાનો રસ્તો

ટનલ=જમીન ખોદીને તળેથી

ખનાવેલો રસ્તો

રહિઆણુ=સુદર, કુટકુ, સુશોભિત

પટ્ટાભિષેક=ગાદીએ બેસવાની ક્રિયા

દફન કરવું=દાટવું

પેપેસ=મહેલ

મ્યુઝીઅમ=પ્રદેશન, સમૃદ્ધિસ્થાન

ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી

અખતર=લોહાની જાળીનો અગરખો,

મુગટ=તાજ

શ્રીજ=પૂલ

નેશનલ=પ્રજા સંબંધી

સાહસિક=(સાહક + ઇક)=જોખમ

વેકનાર

દેશાભિમાની=(દેશ+અભિમાન+ઈ)

=દેશનુ અભિમાન રાખનાર

પાઠ કર.

કૃતજ્ઞતા=(કૃત+જ્ઞ+તા)=નીમકહલાલ

પણુ

લાગણી=ભાવ

વૃત્તિ=વલણુ

કુચો ભાવ=આસ્થા

શ્રવણુ=માત પિતાની આજ્ઞા પાળનાર

આલ્પણુ

વિસુવિઅસ=નેપ્સની પામે ઝટાલી-

મા જ્વાળામુખી પરંતુ છે તે

લાવા=જ્વાળામુખીના મોમાથી જે

ઉત્તો રસ નીકળે છે તે

અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનો

રસ

ગરક થઇ ગયું=દગાઇ ગયું

લીલો=ટાઢો, ઠંડો

અસાધારણુ=(અ + સાધારણુ)=

ધણીજ, સાધારણુ નહિ તે, નવાઈનો

બકિતમાન=બકિતવાળા

ક્ષેત્ર=જમરાનુ ઠેકાણુ, ધામ

ગુણીઅલ=ગુણુ જાણનાર

જર] એથા ધોરણનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીરી
 આભારી=(આભાર+ઈ)આભારવાળા
 પંકિત=દરજો, પ્રકાર
 કૃતમ્=(કૃત+કામ+મ્=નાશ કરનાર)
 =કૃપકારના બદલામાં અપકાર
 કરનાર
 કૃતમ્તા=નીમકહરામી
 કરમ=ભુડા કૃત્ય
 ધોર=ભયકર
 ચટકા ભર્યાજ કરતુ=મનમાં એક
 ચયાજ કરતો

પાઠ ૩૩.

ભવ્ય=મોટી સુદર
 મત્સ્યેન્દ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી,
 ગોરખનાથનો ગુરુ
 મહી=કુપડી, પર્ણકુટી, મરડીઓ
 યોગશાસ્ત્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિગેધનુ
 શાસ્ત્ર
 ઉપદ્રવ=હરકત, અડચણ
 ખો=ગુફા, ખખોલ, કોતર
 હાડક પણ જડે=હાડકાના ચુરેચરા
 થઈ ગય
 અધારા=નમર, ચકરી, ફેર

વેનત=એ નામનું એક શાસ્ત્ર
 પારગત=પાર પામેલા
 અડિકા=એ નામની દેવી, માતા
 યથાશક્તિ=શક્તિ મુજબ
 કુળદેવતા=ગોત્રજ
 ઇષ્ટદેવતા=પોતે પસંદ કરેલો દેવ^{મ્}
 જનિ=ગોરજ
 સ્થાનિક=મઠનાળા, આશ્રમવાળા
 પથીઓ=પથવાળા
 વિરોધ=ગુદાપાતુ^{મ્} અણુખનાવ
 ઝાઝવા=ઝાખ, અધારા
 એક ખીજના ખભા ઉપર માથા
 કરી જોડરહેતા હતા=એક ખીજને
 ઢાળ પડતા વળગી રહ્યા હતા
 તળેટી=પહાડના મળ આગળની
 જગો
 ઠંઠ=જયો
 ચાતુર્માસ=ચોમાસામાં સાધુઓ
 એકજ જગ્યાએ ચાર મહીના
 રહે છે તે
 તાણાવાણા=નણવાની સાળપગ
 ઉભા આડા દોરા રાખવામાં
 આવે છે તે

પહેલા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૫૩

અનહદ=હદ વિનાનું, ધણુજ
વરસાદની વૃષ્ટિ=વણેજ વરસાદ
પડખામા=ખાનુખા

ઝોરજ=જીદીજ, ન્યારી
ફેક=ફેકટ, નકામુ
ગોરખ=એ નામનો તપસ્વી

પાઠ ૩૪

વિનાશ=નાશ પામવું તે
વિનાશકાળે=નુકસાન
થવાને વખતે, દુખ
આવવાને વખતે, નાશ
થવાને વખતે
વિપરીન=અવળી, ઉલટી
સમાણી=મમાન, જેવી
સતિ=પતિવ્રતા
પ્રનિગ્રા=પણુ
પ્રમાણી=અનુસરી, તે
પ્રમાણે ચાલી
કુરંગ હણુવા=હરણને
મારવા
મતિ બ્રહ્મ કીધી=મુદ્ધિ
બગાડી
કાળજ્ઞાની=જૂત, બિ-
પ્ય અને વર્તમાન એ
ત્રણે કાળની હકીકત
જાણનાર

પાની=પગલું, પગ
ધરાવી=મેળવી
જમાવી=એકઠી કરી,
મેળવી, પાથરી
વગુધી=વળગી, ધરી
ચંદુપુરી=મદવ રજપુ-
તોની રાજધાની,
દારકા
સુરા=દાર
ભરાણા=ભરાયો
શરિરશુદ્ધિ=શરીરનું
જ્ઞાન
વેત્તા=જાણનાર
નિકટ=પાસે, સમીપ
લઘુ=લીધું, ભોગલ્યુ
સત=સાથુ
ટળે=દૂર થાય, મટે
આશા=અમુક ઇચ્છેલું
મળશે એવું ધારવું તે
તૃણા=મેળવવાની ઇચ્છા

ઈર્ષા=અદેખાઈ
મોહ=માયા
મત્સર=ક્રોધ
મમતા=મારાપણું
પ્રકટે=પેદા થાય
ઉર=મન
દહ=પાકું, સંયોટ
પતિત=પાપી, ધર્મથી
બ્રહ્મ અએલા
ઓધારીઆ=કુમાર્યા,
ઉદ્ધાર કર્યો, તાર્યા
પરતાપ=મહિમા
સિદ્ધ=મુક્ત
શુક=આસના પુત્ર
આદિક=બીજા, વગેરે
મુનિવર=મોટા મુનિ
ચોટયુ=જાગ્યુ
મર્મ=બેદ, છુપી વાત
અનુપ=(અનુ+ઉપ=ઉપ-
મા)=કોઈની સાથે સર

૫૪] બીજા ધોરણનો “ મુખ્યગણિત શિક્ષક ” જે આના

આવી ન શકાય એવો,	છૂટે=જતી રહે	વ્યાપક ધર્મ
હિતકૃષ્ટ	માયાની જાળ=જગતના	મુક્તાનદ=સાધુનું નામ છે
મહત્ત=મોટો સાધુ	પ્રપન્ન	આજાપ પાળ=ફાફા
સેવ્યે=સેવા કર્યાથી	પરિશ્રદ્ધા=પરમેશ્વર, સર્વ	

અન્યથા—સીતા સમાણી કોણ શાણી સતી (હતી), (કે જેણે) સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી (તેણે પણ) કુરંગ હણવા (ને) મતિ બ્રહ્મ કોધી, (એ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સૂઝી) (૧) કૌરવ કેવા કાળજાની હતા ? (તેમણે પણ) કુસુપમા પાછી પાની ન કરી, (તે) દ્રૌપ સહિત કોધી કપે મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સૂઝી) (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમા સુકીર્તિ જમાવી (તેણે પણ) ધૃતને વળુધી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે (૩) યદુપુરી (ના) યાદવ યાદ આણો, (તેમનો) જીવ સુરા વિષે બહો બરાણો (તેથી તેઓ પણ) શરીર સર્વ શુદ્ધિ મૂકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે (૪) રાવણ રૂઠો શાસ્ત્રવેત્તા હતો, નવે ગ્રહો (તેની) નીકટમા રહેતા (તેણે) સીતા હરી (ને) કુયુદ્ધિ (એ) કટ લઘુ (એ) વિનાશકાળે (૫)

સમજાવતી—સીતાના જેવી કોઈ ડાહી સતી ન હતી કે જે હમેશા ધણીના હુકમ મુજમ ચાલી, તેણે પણ હરણ મારવા માટે યુદ્ધિ બગાડી જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવગી યુદ્ધિ સૂઝે છે (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજાની હતા, (બીજા, માણ, સજય) તેઓ પણ કુસુપ કરવામા હકયા નહિ, તે કોધી (કૌરવો) અદેખાઈ સહીત કપાઈ મુઆ. (ટેક) (૨) નળ રાજાએ ન્યાય કરવામા ધણી માહીતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામા સારી આખર ફેલાઈ હતી તેણે પણ જુગારને વળગીને રાજપાટ ગુમાવ્યું. (ટેક) (૩) દ્વારકાના જાદુવાને

ત્રીજા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” અઢી આના [પૃષ્ઠ

સભારો કે તેમનો જીવ દારૂ પીવામાં ધણો ભરાયો. મતલબ કે દારૂ પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરનું બધું જ્ઞાન ભૂલીને અંદર અંદર લટીને કપાઈ મુઆ (ટક) (૪) રાવણ સારી રીતે શાસ્ત્રને જાણનાર હતો, અને નવે મહો તેની સેવામાં પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનું હરણ કરવાની નક્કરી બુદ્ધિ થઈ તેથી દુ ખ બોધ્યું, (ટક) (૫)

સમજૂતી—સાચા સાધુપુરુષનો સમાગમ ખરું સુખ આપે છે. ખરું સુખ આપનાર છે, મોટે સત સમાગમ કરવો. સત સમાગમથી આશા, તૃષ્ણા, અદેખાઈ, અહંકાર, માયા, ક્રોધ, મારાપણ, એ અવગુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમાં ધશ્વરનું પાકુ જ્ઞાન થાય છે. (ટક) (૧) સત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ધશ્વરનું મન થયા અને ઘણા પાપીઓનો ઉદ્ધાર કર્યો, તેથી આખરનો મોટો મહિમા ગવાય છે. (ટક) (૨) શુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સતમગથી સિદ્ધિવાળા પુરુષ થયા અને તેમનું મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના ધ્યાનમાં ચોટ્યું એવો મોટો ગુપ્ત ભેદ સાધુ પુરુષોથી એમણે જાણ્યો (ટક) (૩) મહંતનો મહિમા મોટો છે, કે જેમની સેવાથી માયાની જાળ (જગતના પ્રપચ)થી છુટાય છે, અને પરમેશ્વરમાં પ્રીતિ વધે છે, મુક્તિનદ કહે છે કાફા છોડી દઈને સત સમાગમ કરો. (ટક) (૪)

પાઠ ૩૫.

ધાડ=મોટા

ગીચ=પાસે પાસે

સિકાના=એ નામનું એક ઝાડ છે

જેમાંથી કિવનાઈન બને છે

જવરનાશક=(જવર=તાવ+નાશક+અંક)

=તાવ દૂર કરનાર, તાવ કાઢનાર

દેવનાર=એક જાતનું ઝાડ (એ ઝાડ

હિમાલયમાં થાય છે)

સૌદર્ભ=શોભા, ખુબસુરતી

પદ] ચોથા ધોરણનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” ચાર આના.

કાષ્ટઔષધિ=ઓસડના કામમા આવે

એવુ લાકડુ, વનસ્પતિની દવા

ટુક નજર=તાત્કાલિક લાભ

ઉન્નત=(ઉન્ન+નત=ગાડુ=મગર)

અહ કારી, ઉદ્ધત, અવિચારી

વોકળા=નાળા

સહાર=નાશ, કતલ

ઢાકણુ=ઢાકણુ

ડેરાકુન=કિતર હિંદુસ્તાનમા શહેર છે

તકતા=મથા

ખડ=માગ

અમનુસ=એક જાતનુ ઝાડ

ગુપ્તિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમા રાજ્ય

કે ગણી ગાદીપર બેઠા પછી રપ,

૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટા ઓચવ

કરવામા આવે છે તે

ટાકણુ=અવમરે, વખતે

અવમર=રૂંડ તાણુ

હિનકારક=(હિત+કારક)=મડુ

કરનાર

પાઠ ૩૬.

ખોદે તે પડે=ખીખને નુકમાન

ઢરવાને જે ધારે તેને પોતાનેજ

નુકસાન થાય

કરે તેવુ ભોગવે=જેવુ કામ કરે

તેવુ ફળ મળે

બગદાદ=એશિઆઇ તુર્કસ્તાનમા

શહેર છે.

રીદા રીદા=મોહીત, મોહ પામેવુ

અમીર=જેને સરકાર તરફથી ખિ.

તાબ કે જાગીર મળેલી હોય તે

કિમરાવ=સરદાર, શ્રીમત

નામના=ખ્યાતિ, કીર્તિ

બેગ=અમીરી ઇલકામ

આગા=શેઠ

કસાર=ક્યુવાત, ઠરાવ

કાલ=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર

મુફતી=મુસલમાન ધારાશાસ્ત્રી

ગુમમા=શુકવાર

ખલીફ=મહમદ પેગમ્બરના વારસ

દસ્તખસ્તા=(દસ્ત=હાથ+ખસ્તા=

આવલા) હાથ જોડીને, અદખસર

કાનુન=વારા

લફઝ=શબ્દ, વેણુ

દામ=પૈસા

હાડકાની ખરાબી થશે=માર ખાતા

પાઘમા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના. [૫૭]

હાડકા ભાગી નરશે
દરિઆફ=વિચાર
ખીસિઆણા=ઝાખા, વીલા
ધાણુ વળી ગયો=વણોળ ખખે
ખાણુ પડી=ધાર ભાગી ગઇ
પેટપકડીને હમ્યા=ખૂખ હમ્યા

પાઠ ૩૭

શૌર્ય=કિસાહ શક્તિ, બહાદુરી
વાટપાડુ=રસ્તે લુટનારા
ધોળે દહાડે=મધ્યા ભોક દેખે એવા
દિવસના પ્રકાશમા
ધાડ=લુટારાની ટોળી
પાલક=રક્ષક કરનાર, રક્ષક
ધાડપાડુ=ધાડપાડી લુટનારી ટોળીનો
માણુસ
શૂરાપુરા=ધણ્યા બહાદુર નર
પાળીઆ=પત્યરમા કોરેલા લેખ
કેસરીઆ=યુદ્ધમા મરતા સુધી
પાછી પાની ન કરતા લડવુ તે
સતીત્વ=(સતીત્ત્વ)=સતીપણુ,
પતિવ્રતાપણુ

પાઠ ૩૮

ઝેર=અદેખાઇ

વેર=દુશ્મનાઇ

પર=પારકી

ચિતા=ચેહ

રવા ઉમા થઇ નય=કપારી છૂટે;
ધ્યાર, અયમો કે ભય વગેરે
વૃત્તિને લીધે શારિરીક લાગણી
થઇ આવે

રણસંગ્રામ=લડાઇનું મેદાન
વાવાઝોડુ=પવનનું તોફાન, વટો-
ળીઓ

ધાડુ=ઝડુ, ધટ

જીવને તાળવે બાધી=મરવાની
દરકાર ન રાખી

સ્વાર્પણુ=(સ્વ+અર્પણુ)=જાતનો
ભોગ આપવો તે

સામાવ્યતી=સારા ભાગવાળી,
જેનો ધણી જીવનો હોય તે સ્ત્રી

આરે=ઝાઠે, કિનારે

ડગ્યો નહિ=મન ફેરવ્યું નહિ,
લોભાયો નહિ

દુ ખનો આભ=ધણુજ દુ ખ

ટેક=વટ, પણુ, નિયમ,

યુગમ=જુગ, જમાનો

નાતીલા=નાતના

જાતીલા=જાતના

૫૮] સુસ્ત શહેરનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ગ્રંથ આના.

હરખ=ખુશી થા	ચુર	રહેવાશી
લેખ=ગણ	આશ્રય=છાય, મદદ	ધાડા=ટોળા
કુકર્મી=નકારા કામ કરનાર	ધવળ=ધોળ	કુવેતર=કુવાતુ પાણી
આરણ્ય=મારનાર	મગળ=કલ્યાણ	પાઇ પાડ કરવાની
તુલ્ય=બરાબર	ધારા=કાયદા, નિયમ	જગા, વાડી
વિધવિધ=તરેહતરેહના	નિર્મળ=કમન્ટેર	હિમાચળ=હિમ=બરફ
વૈભવ=સુખના સાધન	કોળીનાળી=કોળી વગેરે	નયન=નહિ+ચળ=ખમે)
પટકુળ=એક જાતનું લુગડું	સસ્થાન=પાસેનો મુલક	=જ્યાથી ખર્ચ ખમે
લુલકર=હોલકર	ફાસીખોરા=ફાસીઆ	નહિ તે, હિમાલય
ખરાખી=પાયખાથી	ફેલ=દોગ	પ્રવેશ=દાખલ, આરબ
કોણુજ માત્ર=શી ગણુતરીમા	વાટ=રસ્તો	માળવ=માળવા
પિદારા=હુટારા	વનમા વાટ પાડી ન શકે=	આદિક=વગેરે
નેજન=વાવટા	રસ્તો રોકી ન શકે	સજજે=પહેરજે
તનુજ=છેકરા	ધીગા=મજબુત	ગણુગાર=સાજ, આલુ-
ગુલતાન=મશગુલ, ચક	કાઠી=કાઠિઆવાડના	પણુ
	રહેવાશી	મહી=પૃથ્વી
	જન=જાત સસ્થાનના	

સમજાવતી—અદેખાઈ ગઈ અને દુરમનાઈ ગઈ, વળી ધણે જીલમ કરનાર ધણુ ગયા, પારકી નાતના અને પોતાની જાતનાથી હળીમળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે, જે મિચારી બકરીનો પણ કોઈ જ્ઞાન પકડી શકતું નથી, મતલબ કે ગરીબમા ગરીબ જે બકરી તેને પણ કોઈ દુખ દઈ શકતું નથી તો પછી માણસને તો કેમજ દુખ દઈ શકાય ? મતલબ કે કોઈને પણ દુખ દઈ શકાતું નથી

પાંચમી ચોપડીના અર્થ આઠ આના. [૫૯

માટે હે! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને હવે (તુ મનમાં) ખુશી થા (૧) તારાપર અનોપમ રાજ્ય હાલમાં થયું છે, અને એ રાજ્યે તારી આખર વધારી છે એમ તુ જાણુ બધા કર નહારા કામ કરનાર ચોર ગયા ને કપટનું જોર નાશ પામ્યું તે તુ જો, હવે મહમદ સરખા માનનાર નથી, અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી માટે હે! હિંદુસ્તાન (૨) જીલ્લા રાજ્યોનો તો સમુજો નાશ થયો અને નાદિરશાહ જેવા પણ મરી ગયા, હવે તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહના મુખના સાધનો મળે છે. (મતલબ કે મરજી મુજબ લુગડા પહેરી શકતા નહોતા તેમજ પાન ખાઈને બહાર નીકળી શકાતું નહોતું) માટે હે! હિંદુસ્તાન (૩) હવે હોલકરથી ખરાબી થઈ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કંઈ ગણતરી-માજ નથી (મતલબ મરાઠાઓ હવે હુલડ તોફાન કરી શકતા મથી.) સિંધીઆથી હવે કંઈ પણ કોઈનો નાશ થઈ શકતો નથી અને નહારા પોંદારા લોક તે પણ ગયા, અંગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારા છોકરા (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમજમાં) મશગુલ રહે છે માટે હે! હિંદુસ્તાન (૪) અંગ્રેજ સરકારની એ જોરાવર સત્તા નીચે લોકો તેના શુભ ગુણનું ઘોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા સૌ (રાજા કરતા શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમળેર માણસને પણ મનમાં ખીક રહેતી નથી, વળી કોણી નાણીની ખીક મટાડીને સસ્થાનનું રક્ષણ કરે છે, માટે હે! હિંદુસ્તાન (૫) ફાસીઆ લોકો દોંગ કરીને જ ગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી, જખરા દાડી લોક અને જત લોકોના ટોળા ઘોડાથી ઓવારા (પર્વતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે

૬૦] ચોથી ચોપડીના અર્થ સાડા સાત આના.

કુવેતરમા જઈને લશ્કર અનાજ લૂટી ચકતુ નથી, માટે હે ! હિંદુસ્તાન૦
(૬) (દક્ષિણમા) લકાથી તે (ઉત્તરમા) હિમાલય સુધી અને (પૂર્વમા)
કલકત્તાથી (પશ્ચિમમા) કચ્છમા દાખલ થતા સુધી પગખી, સિંધી
અને સોરઠીઆ લોક તથા દક્ષિણ, માળવા વગેરે દેશના લોકના ખીકના
ને દુ ખના દિવસ ગયા અને સુખના દહાડાનું દાન આપ્યું, માટે હે !
હિંદુસ્તાન૦ (૭) તેટલા માટે તુ (હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અત-
કરણથી એનો પાડ માન, અને હમેશ (મનમા) ખુશી ખુશાલ રહીને
સ્વર્ગના જેવો શણગાર પહેર, વળી દલપતરામ કવિ પોતાના ખરા
મનથી એવો આશિર્વાદ આપે છે કે તુ (હિંદુસ્તાન) દુનિયામા મોટી
મોટાઈ મેળવજો હે ! હિંદુસ્તાન એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને તુ
(મનમા) ખુશી થા (૮)

પાઠ ૩૯

ચક્રવર્તી=જેની આણુ નાના મોટા
ધણા રાજ્યો ઉપર વર્તાવી હોય
તેવો, એક સમુદ્રથી બીજા સમુદ્ર
સુધીના પ્રદેશનું રાજ કરનારો
કે જેને બીજા સર્વ રાજ્યો
ખડણી આપતા હોય તેવો
મહારાજાધિરાજ=(મહા+રાજ+અધિ
+રાજ)=મોટા રાજના રાજ
દિગ્વિજયી=ધણા રાજ્યોપર જીત
મેળવનાર
કલ્યાણપતિ=કલ્યાણનો રાજ

આગ્રાકિત=કુકમ પાળનાર, હુકમમાં
રહેનાર, તાબેદાર
સામન શિરોમણી=સવળા યોદ્ધા-
ઓમા શ્રેષ્ઠ
શિરોમણી=શ્રેષ્ઠ, મોટા
યુદ્ધકૌશલ્ય=લડાઈમા કુશળતાપણું
સેવામા=હજુરમા, નોકરીમા,
પરાજય=હાર
છળમેદ=દગોદટકો, કાવતર
વાટ ઘડ્યો=મારી નાખવાના ઉપાય
ગોત્રગો
ફાડી=વાલ્યો આપી, પોતાના

ગુજરાત પ્રાંતની સાં બૂંની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૬૧

પક્ષમા લઘ
 ટીપ=યાદી
 લક્ષ્મી ચાલ્સો કરવા આવે ત્યારે
 મો ધોવા જવું નહિ પણ તરત
 કપાળ ધરવું=મળતો લાભ તુરત
 લઘ લેવો.
 સ્વહસ્તે=(સ્વ+હસ્તે)=પોતાને હાથે
 મસ્તકે=માથે
 શીમાન=માઝશાળી, યશસ્વી, ધન
 સ પત્ર
 રાજેન્દ્ર=રાજાઓના પણ રાજા
 ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી, ગુજ-
 રાતના રાજા
 નીમકહલાલ=કૃતમ, કરેલો ઉપકાર
 જાણનાર
 તન=છોકરો, પુત્ર
 સુભદ્રાપરિ=(સુ+મદ્ર+ઉપરી)=મોટા
 યોદ્ધાઓમા શ્રેષ્ઠ
 સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ)
 લસકરનો મોટો ઉપરી
 બ્રહ્મ=બગડેલી, અપવિત્ર યજ્ઞેલી
 નિષ્કપટી=(નિષ્+કપટ+ધ)=કપટ
 વગરના, નિખાલસ

ચોકખા મનના=પવિત્ર મનના
 સામાવાળીઆ=વિરૂદ્ધ પક્ષવાળા
 ગિપુ=શત્રુ, દુસ્મન
 લાય=પગાર કરતા બીજું કંઈ
 જાની રીતે લેવું તે
 રશવત=લાય (રશવત ફારસી
 શબ્દ છે)
 ધર્મયુદ્ધ=યુદ્ધના નિયમ પ્રમાણે
 લડવું તે
 પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી
 તરફેણ
 દેશકલ્યાણભાવ=(દેશ+કલ્યાણ+ભાવ)
 =દેશનું બહુ કરવાની ઇચ્છા
 દુર્દશા=(દુર્+દશા) નહારી હાલત
 ઇચ્છાદિક્ક=(ઇચ્છા+આદિક્ક)=ઇચ્છા
 વગેરે
 નખોદ=સત્યાનાશ
 નખોદ વાળવાનું=સર્વસ્વ જવાનું
 સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો
 જય છે
 ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત
 પાપે કાય=પાપથી નાશ
 તાણ્યો તણાવાનો નથી=લાલચોથી

૬૨] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા જાણ્યાના

ડગવાનો નથી
ભરમાવ્યાથી=છેતર્યાથી, ભભેરવાથી
લૂણહરામ=કૃતમ્, નીમકહરામ
પ્રતિષ્ઠા=આબરૂ, મોટાઇ
ત્રિલોક=(ત્રિ+લોક)=ત્રણ લોક
(સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ)
રાજઠોહી=(રાજ+ઠોહ+ઇ) રાજ્ય
પ્રત્યે વેર બુદ્ધિ રાખનાર
શીટકાર=ધિકાર, તિરસ્કાર
સુકીર્તિ=(સુ+કીર્તિ)=સારી આબરૂ
ખટો=એખ, કવક, ડાધ

પાઠ ૪૦.

ઉનાડા=નવસ્રા, નાગા
હિસક=(હિસ+અક)=હિંસા કરનાર,
ફાડી ખાનાર
કાતર=નદી કાંઠે જે ઉંડા ખાડાઓ
હોય તે, પહાડમા લામો પહોળો
જે ઉંડો ખાડો હોય છે તે
ખખોલ=ઝાડના થડનું પોલાણ, ગુફા
ગુફા=પહાડમા જે પોલાણ હોય છે તે
જિંદગી નિભાવવા=ગુજરો કરવા
ઋષિ પત્ની=મુનિની સ્ત્રી
વઠકવ=ઢાલના લુગડા

નજર પહોચાડીને=અક્ષલ વાપરીને,
બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને
રેડીઓ=સુતર કાતવાનો સયો
હાથ મહેનત=હાથની મજૂરી
અનહદ=(અન+હદ) ધણોજ
ચમત્કારી=(ચમત્કાર+ઇ) નવાઇ
જેવી, આશ્ચર્યકારક
મીલ=કાપડ વણવાનું કારખાનું
છેટા ભાગી ગયા=અતર ઓછું થયું
એકત્ર=એકઠા, ભેગા
શીટશે=મટશે

પાશેરામા પહેલી પુણી=પાશેર
રમાથી પુણીઓ દરવાની હોય
અતે તેમાથી એક પુણી ખના-
વવી તે, મનસૂચકે કામની સર-
આતજ થવી

પાઠ ૪૨

શકુતલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મ પુત્રી
દુષ્યતની સ્ત્રી, ભરતની મા
ગાતમી=એ એક તપસી સાધ્વી
હતી તે કણ્વના આશ્રમમા રહેતી
હતી એણે શકુતલાને ઉછેરવામા
મદદ કરી હતી

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૬૩]

પ્રમાણ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક)

નમસ્કાર સાથે

પરિક્રમણ=(પરિ+ક્રમણ) પ્રદક્ષિણા

પ્રિયવદ્ઘ=કપિ કન્યાનુ નામ

ઉત્કલ્પ=કવચ, મરજી

નિયોગ=(વિ+યોગ) જીવપણ્ડુ,

જીવદાઈ

કલ્પા=માયકા, જીડા

નર્તન=નાચવું તે, નૃત્ય

વિજોગ=જીવદાઈ, વિયોગ

સકલ=સધળી, અધી

વનવ્રતા=વનવેલ, વનની વેલો

ઉભરો=મનનો જીરસો બહાર

પાડવો તે

અન્યથા—(તારા) વિયોગથી હરણો મુખમાથી ભંના કલ્પા
ભોય નાખી દે છે) એને (મોરને) વિજોગના ભાયા વાગ્યા, (તેથી)
મોર નર્તન તજે છે (૧) સકલ વનવ્રતા પણ જાણે ખરેખરા આસુ
પાડે તેમ પત્ર વેરે છે, (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા કાઢે છે (૨)

સમજીતી—તારા વિયોગથી હરણો મોહમાથી દરબના ખાચક
ભોયપર નાખી દે છે, મતલબ કે એ હરણોએ ખાવાનું તજી દીધું છે
મોરને વિયોગનું દુઃખ થયું તેથી તે નાચ કરતો નથી (૧) સધળી
વનવેલ પણ જાણે ખરેખરા આસુ પાડતી હોય તેમ પાદડા ભોયપર
ખેરવી નાખે છે અને એવી રીતે મનનો જીરસો બહાર પાડે છે (૨)

વનજ્યોત્સ્ના=વેલનું નામ છે

કાસ્થપ=કરપના વશજ, કરવ

મેઘાપ=મુલાકાત, ભેટ

મકલ્પ=વિચાર

ભર્તાર=ધણી, વર

અવર=અન્ય; બીજી

સુકૃત=(સુ+કૃત) સારા કામ

પ્રમાણ=જેવો જોઈએ તેવો, મન
ગમતો

નવમાલિકા=વેલનું નામ છે.

વધુ=વહુ

વધુવર=વરવહુ

અન્યથા—જુજ કામ મે પ્રથમથીજ (મારા) મન વિષે (તારા)

૬૪] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના

ભર્તારનો સંકલ્પ કદી મૂક્યો હતો તે (ભરતાર) રૂપે કુળે (અને) અવર સદ્ગુણોમા સમાન (છે, તે) પ્રમાણુ ધણીને હવે (તુ) સુકૃતથી પામી (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝટ આપો મળ્યો (તેથી) એને ખરેખર વધુવર જોડ જામી (તેથી) હવે આ બંને વર વિષે સુખીઆ થયા, તેથી તેની તથા તુજ વિષેની આજ ચિતા ગઈ (૨)

સમજાવતી—તારે માટે મેં પહેલાથી મારા મનમા (તારા) ધણીનો વિચાર કરી મૂક્યો હતો. તે (તારો ધણી) તો રૂપમા, કુળમા અને બીજા સદ્ગુણોમા (તારા) સરખો છે તે ધણીને તારા મારા કામથી મેળવ્યો એમ જાણુ. (૧)

તારી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને રૂડો આપો (વર) મળ્યો એથી તેની પણ વરવહુની જોડ ખરેખર જામી, અર્થાત જોવો આપો છે તેવી એ વેલ છે, તે પ્રમાણે શકુતલાને પણ આપારૂપ દુષ્યત મળ્યો, તેથી તમે બંને (શકુતલા ને વનજ્યોત્સના) હવે વગ તરફથી સુખીઆ થયા, તેથી તેની ને તારી બાબત આજે મારી ચિતા દૂર થઈ (૨)

માએ પડ=મ

સપુરત=સોપણુ

એશવવાળી=દહાડાવાળી, ગર્ભવંતી,

હમેલવાળી

અનસયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી

ભારેવહી=ગર્ભવંતી, દહાડાવાળી

નિર્વિદ્ને=(નિરૂ+વિદ્ને)=વગર હરકતે

શુભવર્તમાન=સારા સમાચાર

પાલવ=છેડો

કુશ=દામ

અમળ=(અ+મળ)=નિર્મળ, સ્વચ્છ

ધણી=ધ ગોરાનુ ઝાડ

સામો=ખેડવા વિના એની મેળે

થએતુ એક જાતનુ ખડ ધાન્ય;

એ નામના ચોખા

મુઠીમર=મુઠીમા માય એટલો,

ધણીજ થોડો

તુલ્ય=ખરાબર, સમાન

પહેલા ધોરણનો “સુઅગણિત શિક્ષક” પોણા બે આના. [૬૫

અન્વય—પહેલા ધા રજાવવા ઈંગુદી કેર અમળ તેલ કુશ તણી અણીથી મુખે રેડ્યુ વળી મુઠીભર સામો દહનિ હાંચેયો એ પુત તુલ્ય મૃગલો છોડી નવ જનો

સમજીતી—પહેલો ધા રજાવવાને માટે ઈંગુદી ફળતુ ચેકખુ તેલ દાબની અણીથી મોઢામા રેડ્યુ, અને મુઠી નેટલો સામો ખવ-ડાવીને ઉઠારેલો એવો છોકરાનો જેવો હરણુ મારાથી મૂકી જવાય નહિ મતલબ કે એ વહાલો છે

આપલ્યા=માપલા (દયાથી પુત અર્થે પણુ બોલાય છે)

સારગરવ=કાસ્યપ મુનિનો શિષ્ય

ભગવત=પવિત્ર મહાપુરુષ

સ પ્રદાય=રિવાજ, આલ, પરાપૂર્વથી આલતો વહીવટ

તેડ=કિનારો, કાઠો, તટ

દુષ્યત=પુરનો એક વશજ, શકુ-તલાનો ધણી

વૃત્તિ=ધન્ય, વલણ

બધુજનો=સગાસબધીઓ

યુવતી=તારણી, જુવાન સ્ત્રી

સત્કાર=આદરમાન

વધુ=વધારે, વિશેષ

અન્વય—તપ એજ ખડં ધન છે એવા અમો ઋષિને જે જાણે છે (અને વળી) તે સાથે તમતાણુ કુળ હૈય છે તે ખુશીથી વિચારી લો, વળી આપોઆપ પરસ્પર તે સ્નેહની વૃત્તિ છુટી હતી. (તે વખતે) કોઈએ બધુજનો કોઈ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા, જે રીતે આપના વડે ખીજી ધણી રાણી બહુ માનમા છે, તે રીતે તેના સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો, તેથી વધુ ઉદય પ્રાપ્ત થવો તો ભાગ્ય આધીન છે, (પણ) વહુતણા બધુજનોથી વિશેષ ના બોલાય

સમજીતી—તપ એજ ખડં ધન છે એવા અમો ઋષિને તમે જાણો છો, તેની સાથે તમાર કુળ પણ હૈય છે તે ખુશીથી વિચારી

૬૬] ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અઢી આના

લો, વળી તમે બનેમા એક બીજા ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની ઇચ્છા થઈ હતી, તે વખતે કોઈ પણ સગાસબધીઓ કોઈ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીતે આપના વડે આપની બીજા બધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે, તેવી રીતે તમે આ તરૂણીને સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેવી તમે બીજા રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરોબર આને પણ ગણજો એથી વધારે ચઢતી થરી (બીજા બધીથી વધારે માનીતા થવું) એ તો ખરેખર ભાવ્ય આધીન છે એ વડુના મગાસબધીથી વધારે કહેવાય નહિ. મતલબ કે અમારી પુત્રીને પડરાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ

પાઠ ૪૨.

ક્ષમા=કોઈએ અપકાર કર્યો હોય

તે સાખી રહેવો તે, ખામોશ

ધૈર્ય=ધીરજ, સખુરી

વટ=ટેક, શાખ

વહેવાર=આપણેનો મબધ

છેડણી=અટક્યાળું, હરકત

ખામોશ=ક્ષમા

સબવ=આશા

વક્તા=ઠટાતર ખેલનાર, ભાષણકર્તા

રાજદારી=રાજકાજ કરનાર

બદમાશ=નુસ્યો

પીછો પડછાયો નહિ=ખતે પડ્યો,

પાછળ લાગુ રહ્યો

મશાલચી=(મશાલ+ચી)=મશાલ

રાખનાર, મશાલ ધરનાર

આગાધારી=દુકમ માનનાર

વિશ્વવિખ્યાત=જગજાહેર

વઢકણી=સડકણી

પાનુ પાડયુ હતુ=સબધ જોડાયો

હતો

ગાળોની ટ્રિસ્ટિ=ધણીજ ગાળો

સોક્રેટીસ=એક યુનાન પડિતનું

નામ છે

વિપત્તિ=દુખ, આફત

રદેમા=મનમા

હેબકી=ડરી, ચોકી

ખેલ=રચના, બનાવટ

પહેલીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીં આના. [૬૭

માડવો=મડપ

મેહ=વરસાદ

વધાધ=પ્રુશખમર

મહાભોગ=(મહા-ભોગ=દુર્દશા)=

ઘણીજ ખરાખ દશા

તદાપિ=(તદ+અપિ=પણ)=ત્યારે

પણ, તે વખતે પણ

સજે=રાખે

અન્યથા—પ્રભુને ગમે તે સમે સો સહેવુ (અને) રહેમા સઘ રાજ રાજ રહેવુ, કદી હેપકી હેથે હામ ન હારો, વણા કષ્ટ કાળે ધણુ ધૈર્ય ધારો (૧) જુઓ, મેહનો માડવો ધડીમા થનારો (અને) ધડીમા જનારો જેવો હોય છે, ઇશ્વરે વિધનો એવો ખેલ સરખ્યો (છે) વણા કષ્ટ કાળે ધણુ ધૈર્ય ધારો (૨) ભાઈ એક કાળે વિવાહની વધાધ મળે. (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે, સદા સારો નહારો કાળ ન ચાથે, ઘણા કષ્ટ કાળે ઘણુ ધૈર્ય ધારો (૩) જ્યાં કદાપિ કશી જુક્તિ ચાલે નહિ (ત્યાં) દીયે ધારી જેવુ, તદાપિ ન રોવુ, દેવને ભજો (અને) શાંતિ સજે એજ સારો, વણા કષ્ટકાળે વણુ ધૈર્ય ધારો. (૪)

સમજીતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવુ અને મનમા હ મેશા ખુશી રહેવુ, કદી પણ ડરી જઈને હિંમત છોડવી નહિ, પણ ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખવી. (૧) જુઓ વરસાદના દહાડામા વાદળની ઘટા ધડીમા ચાય છે અને ધડીકમા વેરાધ જાય છે, પરમેશ્વરે દુનિયાની એવી રચના બનાવી છે, માટે ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૨) ભાઈ એક વખતે વિવાહની ખુશ ખખર મળે છે, અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે, હમેશા સારો કે નહારો વખત ચાલ્યા કરતો નથી માટે ઘણા દુખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો. (૩) જ્યાં કોઈપણ વખત કાંઈપણ યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યાં મનમા વિચાર કરતો પણ ડરવુ નહિ,

૬૮] ચોથા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના

એવે વખતે પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સાગે,
માટે ઘણા દુ ખની વખતે ઘણી ધીરજ રાખો- (૪)

હરિશ્ચન્દ્ર=અયોધ્યાના સૂર્યવંશી રાજા, ત્રિશ કુના પુત્ર અચળ=દૃઢ દુ ખની ઝાડ ઊંચા=વાલુંજ દુ ખ પાસ=કાદો, ગળ [પડયું	અસહ્ય=(અ+સહ્ય)=ખમાય નહિ એવું અપૂર્વ=અસાધારણ, ઘણું જ રૂડો દહાડો=સુખનો વખત
---	---

પાઠ ૪૩.

નરદેવ=રાજા	નૃપ=રાજા	જનાર્દન કે ત્રિપુલ્ય
ભીમક=ભીષ્મક, વિદર્ભ	કહે સજી=ગળામાં પહે	પ્રભરાવતા=ફેલાવતા
બીરાર દેશનો રાજા,	રાવી	જુગદુ=જુગાર
દમયંતીનો પિતા	ત્રિવ્યાગના=દેવતાઇ દેહ	સુચ=(સુ+ચ)=સાગે
સુતા=પુત્રી	વાળી, દેવી	ગજીતો, ગાતી
સુદરી=સુદર અગવાળી	તનયા=પુત્રી	નિજબંધુ=પોતાનો ભાઈ
સ્ત્રી	તનય=પુત્ર	પુષ્કર=નળરાગ્નનો પી-
પ્રસ સા=વખાણુ, તારીક	સાપડયા=થયા	તરાઇ ભાઇ
વરી=પરણી	સુરપુર=દેવલોકની નગ	અવળું જ=કેલકુંજ
સુર=દેવ, દેવતા	રી, સ્વર્ગ, ઇદ્રપુરી,	દુદસા=નકારી હક્કત
નરાદિક=મનુષ્ય ગજ	અમરાપુરી	શિરપર કરે=માથે ભમે
વગેરે	ભાવતા=ગમતા	કર=હાથ
વરમાળા=પમદ કરેલા	પુણ્યસ્થાન=યશવાળો,	કર ગયું=તાપ્પામાં ગયું
ઘણીની ડોકમાં પહે-	પવિત્ર ચરિત્રવાળો, એ	સતાન=છોકરા
રાવવાની માળા	ચાર ગણાય છે નળ,	પત્યા=ગયા
	યુધિષ્ઠિર, જનક અને	સુકુમાર=અતિ કામળ

પાચમી ચોપડીના અર્થ આઠ આના. [૬૯

શૂળ=કાટાવાળી ડાખળી
આકરે=સહન ન થઈ
શકે એવો
નિ=શોભા, રૂપ
બૂ પરે=જમીનપર
હુપા=બૂખ
ખગ=પક્ષી
પટ=તરલ, હુમકુ
પતી=ધણીધણિઆણી
ધરતા=પહેરતા
દુર્ભાગ્ય=કમનસીબ
પળવા=જવા
પ્રાણુ=ધણી, નાથ
અલગુ=રિખુદુ, જુદુ
ગુણવતી=સારા ગુણવા-
ળી સ્ત્રી (દમયતી)
રજની=રાત
હેરાન=દુ ખી
સતી=જતિ પર પ્રેમવાળી
સ્ત્રી
જીવન=જેના વડે જીવ-

વાનુ છે તે, પ્રાણુ,
ધણી
આધ=પારધિ, શિકારી
વૈદર્ભી=વૈદર્ભ દેશના રા-
જની પુત્રી, દમયતી
નળની સ્ત્રી
વલવલતી=ટળવળતી
કુળગુરુ=કુળગૌર
સલુણી=મનોહર કાતિ-
વાળી સ્ત્રી
સહી=નકી
અહિદશ=સાપનો (કર્કો-
ટકનો) ડાખ
વિરપ=કદરુપ, બેડોળ,
કુખડો
ઋતુપણુ=અયોધ્યાનો
રાજા
સારથી=રથ હાકનાર
શીઘ્ર=તરત
નરમણિ=પુરુષોમા રતન,
રાજા

બાહુક=નળરાજા (એ
નામ એણે ઋતુપણુ
રાજાને ત્યાં રાખ્યું
હતું)
લક્ષણુ=સ્વભાવ, ગુણ,
ટેવ
કુખ્યા=જેયા
બાળુડા=છોકરા, બાળક
હર્ષધેલા=હરખથી
ગાડા જેવા થએલા
સાનુકૂળ=(સ+અનુકૂળ)
=મરજી માફક, પાંધરું
છકી જવુ=છાકી જવુ;
હાટી જવુ, અહ કારે
બરાવુ
હારવી=ગુમાવવી
ટકતા=રહેતા
નીતિ=નિયમ
કિંવા=અથવા
ધૂત=જીભાર, જીમડું

સમજીતી—વિદર્ભ દેશના રાજા ભીમકની દમયતી નામે સુદર
પુત્રીએ હસને મોઢેથી નળના વખાણુ સાલણીને મનથી તેને (નળને)

૭૦] બીજા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” એ આના

પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, સતીએ સ્વયંવરની મોટી સભામાં દેવ, મનુષ્ય, રાજા વગેરેને છોડી, તેણે પ્રેમની વરમાળ નળ રાજાને ગળે પહેરાવી (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયંતીથી નળરાજાને સારા ગુણુ ને રૂપ-વાળા એક પુત્ર ને એક પુત્રી થયા, તેઓએ સ્વર્ગના જેવા મન ગમતા બહુ સારા સુખો ભોગવ્યા, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી આબરૂથી રૂંચતને પાળી. (૨) અરે નળરાજા વિચારવાન હતો છતા પોતાના ભાઈ પુષ્કરની સાથે જુગાર રમ્યો, જેના માથાપર નક્કરી હાલત ભમતી હોય તેને અવળજ સૂઝે, (મતલબ કે વિનાશ કાળે વિપરીત બુદ્ધિ સૂઝે છે) પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમાં ગયું, બાળકો મોસાળ ગયા અને નળ દમયંતી એક લુગડાભેર શહેર બહાર નીકળ્યા (૩) અતિ કોમળ પગમાં ધણી શૂળો, કાટા, કાકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતા ઉતરતા સહન ન થઈ શક એવો થાક લાગ્યો, ત્રણ દિવસના અપવાસ થયા અને તેમની આખો ઉડી પેશી ગઈ, મોની રોભા ઝાખી પડી ને શરીરમાં બળ રહ્યું નહિ (૪) ત્યાં આધેથી ભોયપર ધણી પક્ષીને બેઠેલા જોયા, તેથી રાજાએ બૂખનું દુખ સમાવવાને તે પક્ષી ઓપર પોતાનું કપડું ફેંક્યું, તે કપડું લઈને પક્ષીઓ ઊડી જવાથી, ધણી ધણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પહેર્યું આવું કમનસીબ જોઈને નળની બુદ્ધિ ઠેંકાણું રહી નહિ (૫) દમયંતીને દુખોથી બચવા માટે પીયર જવાને ધણુ કહ્યું પણ તે ગુણવાન સ્ત્રીને પતિથી છુટા થવું ગમ્યું નહિ, જગલમાં ધણા હેરાન થઈને રાત પડતા બને જણુ ડાઘી ગયા પણ મધરાતે નળરાજા અર્ધું વસ્ત્ર ફાડી નાખીને દયા નહીને આલ્થો ગયો (૬) સતી જગીને જુએ તો ધણીને ન દીઠો, એટલે બેભાન થઈને ભોય-પર પડી, અને હે નાથ ! હે જીવન ! કયા ગયા ? એમ વારંવાર પોકા-

ત્રીજા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” અઢી આના [૭૧

રતી, ગભરાઇને નળને શોધતી હતી, એવામા અજગરના મોમા આવી પડી. એવા દુ ખમા ટળવળતી દમયતીને એક પારધિએ તદ્દતીરથી બચાવી (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યા ગઇ, અને ત્યા દુ ખે સુખે કેટલાક દિવસ રહી પછી સુદેવ ટુળગોરની શોધથી મનોહર કાતિવાળા (દમયતી) નક્કી પીયરમા પહોચી, કડોટક નામના કરડવાથી કદરપો બનીને નળ ઋતુપણું રાગનો રથ હાકનાર અઢને રહ્યા, પછી સતી દમયતીનો ફરી સ્વયંવર સામળીને પુરષોમા રત્ન એવો નળરાગ તરત ત્યા ગયો (૮) બાહુક (નળ) ના રૂપમા બહુ તફાવત હતો પણ લક્ષણો નળના જોયા પછી બે બાળક અને દમયતી નળને હરખાવેલા અર્ધ મળ્યા, આ વખતે નામના ઝેરની અમર (પામ) ગઇ એટલે નળ સુરૂપવાન થયો, અને પુષ્કર તાપ્રમા આવી નમ્યો, ને ગએતુ રાગ્ય મળ્યુ માટે પરમેશ્વરની મહેરબાની થાય તો બધું સીધું થાય છે. (૯) કોઇએ સુખના વખતમા છકી જવું નહિ, તેમજ દુ ખને વખતે હિ મત છોડવી નાહ, કારણ કે સુખ કે દુ ખ હમેશા રહેતા નથી, વળી ગરીબ અથવા રાગ બધા જુગારથી દુ ખી થાય છે. એ નિયમ મનમા રાખવો, અને કોઇએ આ દુષ્ટ દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નક્કી જવું નહિ. (મત-લગ કે જુગાર રમવો નહિ) (૧૦)

પાકે ૪૪.

હડતો રોગ=એપી રોગી
ચોટે છે=વળગે છે, થાય છે
પરમાણુ=ઝીણામા ઝીણો અંશ,
લણીજ નાની રજકણ
છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમા

ઓરી=એક નાના સૈયડ, ગોખર
મોટી ઉધરસ=ખરાબ ઉધરસ
અવધિ=(અવધ+ઇ) મુદત
પ્રાણહર=(પ્રાણ+હર) જીવ લેનાર
કોલેરા=અધોઠ, કોમળીક

૭૨] સુસ્ત શહેરનો “બૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

ક્રમગીર્ણ=ઓકી ઓકીને મરે તે
રોગ

હધો=હધવુ ને ઓકવુ
ધોણુ=ધોવણુ, ધોતા નીકળેણુ પાણી
નિર્ગત=(નિર્+ગત) શક્તિહીન,
નબળો, કમજોર

નવેસર=ફરીથી, ખીજવાર
પ્રાણુનાતક=(પ્રાણુ+નાત+અક)
જીવ લેનાર

ઐકન=વહી ના દસ દાણામાર
બાજરીપૂર=બાજરીના વગન જેટલુ
પાવલીમાર=પાવલીના વગન જેટલુ
પેટુ=પેટની નીચેનો ભાગ

પ્રાસ્ટર=કેપ

ગેક=ગરમાવે

સન્નિપાત=સનેપાત, વાના ચાળા
પેટમાતુ પાણુ વળે=કેલટી થાય,
ઓકરી આવે

પાઠ ૪૫.

મત્યવાદી=(મત્ય+વાદ+ધ) સાચુ
બોલનાર
રાજસભા=રાજકારમાર કગનાર
મડળી

મસલત=વિચાર

સખ્ય=સભા લાયક

મત=અભિપ્રાય, વિચાર

કાન પર ધરી નહિ=પત કરી નહિ;

ગણુકારી નહિ

કારી જખમ=નહિ વીસરાય એવું

દુ ખ

ગુસ્સો=લાગણી

ધાત=ખૂન, કતલ

વ્યર્થ=ફેકટ

કોલ=વચન

પાઠ ૪૬.

ચાતુરી=ડહાપણુ

તાણુત=તાણઆ, મહોરમનો તહેવાર

કમ=નિયમ

આગ્રહ=હક, જીદ

પ્રયુક્ત=(પ્ર+યુક્ત)=વિશેષ યુક્તિ

નિવેડો=તોડ, નિકાલ

વાસ્તવિક=યોગ્ય

સમગ્નુતી=સમજ, વિચાર

સમાધાન=સમગ્નુતી, નિવેડો

એકદીલી=સ પ, ઐક્ય

પ્રવીણુ=નિપુણ, કાબેલ, ચતુર

ચોથા ધોરણનો “ મુખ્યગણિત શિક્ષક ” ચાર આના [૭૩

કુનેહ=ચુકિત, ચતુરામ	ફજર=સવાર, પ્રભાત
હજરત=મુસલમાનને માન આપવામા	બડીફરજ=પ્રભાત પહેલા, મળસકું-
ખોલાતો શબ્દ	અગ્રસર=(અગ્ર=આગળ+સર=જ-
મર્તિ પૂજક=(મર્તિ+પૂજ+અક)=	નાર)=મુખી આગેવાન
મર્તિ પૂજનાર	અમીન=વિશ્વાસુ, ભરોસાદાર
જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જીનુ+ઉદ્ધાર	સકેત=વિચાર
સમારવુ તે)=જીનુ નમારવુ તે	ઉચ્ચી અક્ષલ=સારી સમજ
મુખી=આગેવાન, અગ્રેસર	

પાઠ ૪૭

હાક=ખૂમ	નાવેલો ભૂકો, ચ દન	શોભાળ=શોભાવાળી
ભાગા=તૂટ્યા નરમ	કમળનયન=કમળની	નાભિ કમળ=જેની દુ-
પડયા	પાંખડી જેવી આખ	ટીમાથી કમળ ઉત્પન્ન
તાક=માત્ર, અવયવો	ફદ=ફાદો, પાશ	અયુ એવા, વિષયુ
નૈપથ માણુ=નૈપથ દેશનો	નાસા=નાક	કટી=કેડ
સૂર્ય, નળ	કાર=પોપટ	કુ જરકાળ=હાથીનો દુસ્મ
જોત=નેજનો ભડકો	પથ=પાથ નળ	ન, સિંહ, વાધ
ઉદ્યોત=પ્રકાશ	ગજમુકતા=હાથીના	શાર્દૂલ=વાધ
પેરે=પેઠે	ગડસ્થળમાથી નીક-	ગત્ય=ચાલ, ગતિ
કુડળ=કાનની લાક્ષીએ	ળતા મોતી	નરપત્ય=નૃપતિઓ, રા-
પહેરવાનુ ધરણુ	કુ જર=હાથી	ગઓ
લહેકે=શોભે	શુંડાકાર=સૂડના આકા-	તવ=ત્યારે
અરગળ=ધણી જાતની	રના	તેજે=પ્રકાશમા
સુમધી મેળવીને બ-	હથે=ઘાતીએ	ભાણુ=સૂર્ય, ભાનુ
		ગતે=ગતિથી, જોરવડે

૭૪] ખીલ ચોપડીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

વાય=વાયુ	રાગ, મહાદેવના ધ-	ગુફે=સડાઇમા
મહિમાએ=મોટાઇમા	નનો અધિપતિ, બ-	ત્યાગી=મોહ વગરનો,
મેર=મેર પર્વત	ઠારી	જેણે સર્વસ્વ છોડી
કુમેર=અલકાપુરીનો	ઐશ્વર્ય=મોટાઈ	દીધુ હોય તે

સમજુતી—સ્વયંવરમા જૂમ પડી કે ઓ! નળ આગ્યો, એ સાબળી સધળા રાગ્યોના ગાત્ર શિથિલ થયા મતલમ કે નરમ થઇ ગયા, અને જેમ સૂર્યના ઊગવાથી બધા તારાઓ ઝાખા પડી જાય છે તેમ નળરાગ્યરૂપી સૂર્ય આવવાથી સધળા રાગ્યો તારાની પેઠે અસ્ત પામ્યા મતલમ કે ઝાખા પડ્યા (૧) નળરાગ્યના મુગટ ઉપર પ્રકાશના જેવા હીરા ચળકે તેના કિરણ ઝબકી રહ્યા હતા અને શરીર પર સુગંધવાળા પદાર્થ મધમધે છે (૨) પુનેમના ચંદ્રની પેઠે મોટું શોભે અને આખ રૂપી કમળ તો જાણે પ્રેમનો ફાસો હોયની! નાક પોપટની ચાચના જેવું શોભે છે, એવી શોભાવાળા પાંચ જણ (ચાર દેવ અને પાંચમો નળ) સરખે સરખા આવતા હતા તેમને કોઇ ન દેખતા સૌ કોઈ એકલા નળનેજ દેખતા હતા (૩) જેના ગળામા હાથીના મઢના ટીપા જેવા મોતીનો હાર હતો, હાથ હાથીની સૂટના આકારના હતા, જેનું હૃદય અને નાભિકમળ ઘણું શોભાવાળા હતા અને જેની કમર સિંહને પણ હકાવી દે એવી હતી (૪) નળને વાધની પેઠે આગ્રતો આવતો દેખી સર્વે રાગ્યો નાઉમેદ થયા કે એ દમયંતીને જીવાડનાર છે તેથી હવે નકકી એ દમયંતીને પરજુશે. (૫) દમયંતીને ખબર થઇ કે જે નળના હસે વખાણુ કીધા હતા તે નળ આગ્યો, તેનું તેજ તો જાણે સૂર્ય તપતો હોયની! પણ ચંદ્રના જેવી તેનામા શિતળતા હતી (૬) આગ્રમા તો જાણે પવન જેવો,

મોટામ્મ તો જાણે મહાદેવ જેવો, મનના સ્થિરપણામા તો જાણે મેઝ
પર્વત જેવો, અને ધનમા તો જાણે કુમેર હોયની । એવો દેખાતો હતો
(૭) સાચુ બોલવામા નિમિર રાજા જેવો, મોટામ્મ નિર્ધૂંપ રાજાના
જેવો, લડાઈમા જાણે ઇન્દ્રના જેવો અને ત્યાગીમા જાણે હરિશ્ચંદ્ર જેવો
નળ આવ્યો (૮)

૬

પાઠ ૪૮

ચાણોદ=મરૂચ જિલ્લામા નર્મદા
કાંઠે જતાનુ ધામ છે

કદ=સર, ધાટી

પદ=કવિતાનુ ચરણ, કડી, ટૂંક

અઅએ=સારો, મજાનો

નિરાધાર=(નિર+આધાર)=આધાર
વગરના

દર્શન=ગ્રાખી

લાવણી=કવિતાની એક જાત

કરનાળી=એર અને નર્મદાના

સગમપર એક ગામ છે

કૃષ્ણચરિત્ર=કૃષ્ણલીલા

કલ્પના=ધારણા, અટકળ

પ્રવાસ=મુસાફરી

નિમિ-તે=કારણે, સખે

વજ્રભાષા=વજ્રમા બોલાતી ભાષા

ઉચ્ચ=કોંધી, તામસી

બાધો=નિધારણુ

લીન=એકતાર, મશગુલ

યશોદા=ન દની સ્ત્રી, કૃષ્ણને

ઉછેરનાર મા

ઓશીગણુ=આભારી

તત્પુરો=એક જાતનુ વાણુ

કીર્તન=ગુણગાન

ક્ષણુભગુરુ=નાશવત

શૃંગાર=પ્રેમ

સાહિત્ય=ઇતિહાસ, અલકાર, કવિતા

વગેરે ભાષાના ગ્રંથો

ઉભ=ઉમળકો, લાગણી

ચચળ=ચળાયમાન, ડગમગતી

પ્રકૃતિ=સ્થિતિ, હાલત

તરણો=જીવન પુરુષો

સદ્વિસૌહર્ય=કુદરતની શોભા

સંગીત=ગાવુ બજાવુ ને

૭૬] સુખઘ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા જા. આના.

પાઠ ૪૯

ચાણુક્ય=ચદ્રગુપ્તનો પ્રધાન

પ્રપચ=કાવતર

વત્મ=નોકરને ઓલાવવામા વપરા-
તો શબ્દ

પુત=ફરીથી, ખીજાર

પ્રવેશ=દાખલ

પ્રતિ=તરફ

નિર્દોષ=(નિર્+દોષ)=ખીન ગુનેગાર
અચાનક=ઓચિતો, એકાએક

અનવય—ચાણુક્યને અચાનક તેડેથી નિર્દોષ પણ ભય પામે,
તો હુ તો ગુનામા છુજ તો તેહ ફર થકી મને ભય કયમ ન રહે ?

સમજુતી—ચાણુક્યના એકાએક તેડેથી ખીન ગુનેગાર પણ
ખીએ, તો હુ તો ગુનેગારજ છુ તો તે ધાતકાથી મને ખીક કેમ નહિ
રહે ? મતવય કે ખીક રહેજ

અમાત્ય=પ્રધાન, વજીર

વાગ્દોષ=ચાણુક્યનો દોષ, ઓલાવવામા ભૂલ

અપતાપ=સાવચેતીથી

વિરાજાએ=બિરાજાએ, બેસીએ

અવટિત=(અ+વટિત)=અયોગ્ય

અકાર=અણુગમતુ, નાપસદ

મર્મ=મેદ, 'પુપ્પ કારણુ, છુપીવાન

મર્મ ભયું=મેદવાળુ, દગા ભરેલુ

આર=માન

ધમધોકાર=વણોજ, પુષ્કળ

ગન=મરણ પામેલો, મર્દુમ,

પૂર્ણિમા=પુનેમ

ગુદય=પરામર, સમાન

પ્રતિપ્રિય=ગમતુ કરી બદલો વાળ-
વો તે

નિવૃત્તિ=શાંતિ, નિરાત

સહર્ષ=(સ+હર્ષ)=આન દમેર

અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અભાગીઓ,

કમનશીમ

રાજવિરોધી=રાજથી ઉલટો ચાલનાર

અધાપિ=(અધ+અપિ=પણુ) આજ

સુધી, હજી લગી

માજી=પહેલાના, અગાઉના

વિરુદ્ધ=ઉલટી

પ્રતિકાર=ઉપાય, ઇલાજ

વિનયુ=કવુ

ગુજરાત પ્રાતની સાં જૂની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના [૭૭

પાઠ ૫૦.	હાડ=હાડકા, શરીર	ધૂત=ધુતારો
ધનવત=(ધન+વત)=	મદ=ધીમી	દીન=ગરીબ
પૈસાદાર	અસર=લાગણી	વે'મ=વહેમ
ધર્મ=દરજ, કર્તવ્ય,	વજ્જ=દયા વગરનું, કઠણુ	ચોપ=કાળજી, ચેટક,
કરવા લાયક કામ	છાતી=હૈયું	ખત
વિનતી=અરજ	રૂડી=ધણી	દળદરી=ગરીબ
રૂડા=ખરા, સાચા	ધર્મકાજ=પુણ્યનું કામ	ધર્મયુદ્ધિ=દાન કરવાની
લક્ષ=ધ્યાન	નિરાત્રિનો=આશ્રય વગ-	યુદ્ધિ
દો=આપો	રના, નિરાધાર	મોખરે=આગળ
વડા=મુખ્ય	તણુ જ=નુંજ	પાત્ર=માણસ
જરણુ=ધરડા	કમર બાધીને=મડયા	વિનવી=સમજવી
પાગળા=પગમા જન્મથી	રહીને	નિર્ગળ=(નિર્+ગળ)=
ખોડ હોવાથી ચાલી	કાપીએ=મટાડીએ, દૂર	પાણી વગરના
ન શકે તેવા	કરીએ	નવાણુ=પાણીની જગા
નિકટ=નજીક, પામે	ધીરવુ=આપવું	ઓ, (જેવા કે કુવા,
રનેહી=વહાલા, દોસ્ત	હણી=નાશ કરી	વાવ, વગેરે)
કારણે=કારણે	સચીએ=મેળવીએ,	તીર=ઓવારા
સરો=પાર પડો, કરો	એકડું કરીએ	સઘ=તરતજ
હરો=લઈ લો, મટાડો	છાડજો=મૂકી દેજો,	ધોગી=મોટી, જખરી
દોહલા=અધરા	છોડી દેજો,	રચો=ખનાવો
રઝવો=રઝ લાવો, સારા	કરો=વેરા, રિવાજ	નખળા=કમજોર, માદા
કરો	હરો=હરણુ કરો, છોડી	ચણુવો=ખધાવો
ઢુજત=ઢુજતા	દો	મલીઆત=સારી તરેહની

૭૮] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના.

આદરવી=શર કરવી,	અંધા=આધળા	કાવ્યકળા=કાવ્ય=કવિતા
ચલાવવી	ધારી શકે નહિ=કરી	+કળા=હુન્નર)=કવિતાનો
ઔપધશાળા=છરિપનાયો,	શકે નહિ	હુન્નર એટલે નવી
દવાખાના	પાલણુ=પોપણુ, ગુન્નરો	કવિતા કરાવવી તે
જાત=શરીર	ઉધારો=ખરચો	ધીર=ધીરજવાન
દુખાળા=રોગી	સપી=હળી મળીને	શુગોશુગ=વણા કાળ
ભાળી=જોઈ	સુધારી=સુધારો કરી	સુધી
ભાખો=મોક્ષો	શિરસ્તો=ગિવાજ, રૂઢી	ધરાવો=રાખો
ઉકાવ=જમાવ	જગાવો=ફેલાવો, સારી	શુભ=માર્ગે
ગળેલા=મળી ગએલા,	રીતે ચલાવો	લાવો=ઓરીઓ
દાઝેલા	ધરો=રાખો	

સમજાવતી—ખરા દેશીઓ હું તમને અરજ કરું છું કે તમે (તમારામા જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણસોને મારું ખૂબ ધ્યાન આપો, ધણા ધરકા, આધળા, પાગળા માણસો છે તેની અને બધા રોગીની તમારે ખખર લેવી (મતલબ કે મદદ કરવી) (૧) નજીકના વહાલાના કામ કરો અને પારકા માણસોના દુખ લઈ લો. (મતલબ કે તેમને મદદ કરો) તમે મહેનત લઈને તેમના શરીર અને મનના ધણા અત્રસ રોગો મટાડો (૨) ધન્યતા શરીરના અને ધીમી નાડીના તેમજ શુભ પ્રાણી દરદનું દુખ શી રીતે વેદી શકે? તેમને જોઈને હૈયામા પણ (વજ્ર છાતીવાળા માણસને) લાગણી પેદા થશે, તો તમે ધર્મના કામમા ધણી દયા રાખો (૩) દુખી અને આશ્રય વગરનાને પાળવા એ આપણો હક છે (મતલબ કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણો ફરજ છે એમ સમજવું) આટ-

ત્રીજા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” અઢી આના [૭૬

લીજ સમગ્રણ દેખાય છે તો મડયા રહીને દુ.ખ દૂર કરવા એજ દેશીનુ અભિમાન છે (૪) આપણે મરી જઇશુ ત્યારે પૈસો આપણી સાથે આવવાનો નથી, પણ ધર્મ આવવાનો છે, માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો (મતલબ કે પાપને રસ્તે પૈસો ન ખચરતા તે પૈસો પુણ્યના કામમા ખચવો) જેથી કરીને આ દુનિયામા આમર મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ, (૫) તમે નાત જમાડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરયોડાની શોભાને હરણુ કરો (ઢોડી દો) જેને આમર મેળવવા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો હુતારાને આપવુ નહિ, અને (તે પૈસાથી ગરીબોને પોષવા) (૬) વહેમને જડમાથી (સમૂળગો) કાઢી નાખજો, અને સુધારવાને માટે વણી કાળજી રાખજો, ગરીબોના દુ ખો મટાડો અને પુણ્ય કરવાની બુદ્ધિને આગળ લાવો (મતલબ કે ગરીબોના દુ ખ મટાડીને પુણ્ય કરો (૭) ગરીબ અને લાયકને દાન આપવું. તેના જેની બીજી (સારી) સમજ નથી નર્મદાશ કર કવિ તમને નમનતાઈથી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમે મોજમઝ મોગવો (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના (પાણીની તગીવાળા) ગામોમા પાણીની જમાએ ગાળી કઢાવો અને જુના વાવ, કુવા, નદી, તળાવ, ઓવારા વગેરે હોય તેને શોધીને તરતજ સમરાવો, એ ફરજ હે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે, (૧) સારી જમરી ધર્મશાળા બધાવો, કે જ્યા માદા સ્ત્રીપુરૂષો રહે, તે માણુમના શરીરના દુ ખ મટાડો એ ફરજ હે ! પૈસાદાર માણુસો તમારી છે (૨) ચોકખી મોટી ધણા આળક માય (એવી) નિશાળ બધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરહની

૮૦] ચોથીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

વિદ્યા બાણીવો, કે જેથી (તેમા શીખેલા બાળકો પર) આખી ઉમર સુધીના (જિદ્દગી સુધીના) ઉપકારો રહેશે એ ફરજ હો પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૩) મોટા દવાખાના બધાવી ચલાવો કે જેથી શરીરના દુખી માણસ પોતાનું દુખ મટાડે અને બિચારો રોગી બાળક (હોય તે પણ ત્યાં રહી) સુખ લે એ ફરજ હો ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૪) બિખારીને જોઇને (તેમની સાથે) દયા લાવી બોલો, અને રોટલી આપીને (પાછો બીજા ભાગનો રાખો નહિ મતલબ કે તેને ધધે રોજગારે વળગાડો કે જેથી તેને ફરીથી બીજા ભાગવી ન પડે ઉઠાવ હોય એવા હજારો ઉદ્યોગ કરો, એ ફરજ હો પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૫) શરીર ગળાછગએલા, દાઝેલા અને આધળા હિમત ગમ્ખીને રોજગાર કરી શકે નહિ, એવા માણસના ગુજરાન માટે તમારી દોલત ખર્ચો એ ફરજ હો પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૬) દરેક રિવાજ હજીમળીને સુધારો ને બધાના ખપનો સામાન મદુ રસ્તો કરો, અને હમેશા નફારો વિચાર કરો નહિ, એ ફરજ હો પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૭) પારકે દેશ જઇને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા કોઠાના લાખો જાતના હુન્નર શીખી લાવો ઉમગ રાખો અને હિમત છોડી દો નહિ એ ફરજ હો ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે (૮) કવિની ખાસે કવિતાનો હુન્નર કરાવો (મતલબ કે નહી કવિના અનાવરાવો) અને ઘણા કાળ સુધી ધીરજવાન એનું નામ રાખો, અરે માણસ આવો વખત (પૈસાદાર સ્થિતિ) (ફરીને) મગશે નહિ. માટે દવપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો ઓરીઓ લાઇ લો. (૬)

પાઠ ૫૧.

સ્વ૩૫=(સ્વ+૩૫)=અમલરૂપ

પ્રવાહ=વહેણ

ગજાવર=જાવરા, મોટા

ગુજરાત પ્રાંતની સાં બૂંની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૮૧

બધ બાધો=ફરીઆનુ પાણી દેશ
પર ફરી વળે નહિ માટે ભીંત
ચણી લીધી હોય તે

ચુરજ=દિવાલને ટેકો આપનાર જે
ખળખળાટ=નોફાન [ચણુનર હોયતે
મહાભારત=ખડુ મોટુ ને અધર
રાગિષ્ઠ=(રાગ+ઇષ્ઠ)=સૌથી વધારે
રાગ ઉત્પન્ન કરે એવા

સરક્ષણુ=(સ=સ પૂર્ણ+રક્ષણુ)=
પુરેપુરી જળવણી

આડ=અ તગય, આડી વાડ
સ્વિટ્ઝર્લ્ડ=યુરોપમા દેશ છે (એ
યુરોપના સઘળા દેશ કરતા વધારે
પહાડી પ્રદેશ છે)

ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામા દેશ છે
જર્મન સમુદ્ર=ઉત્તર સમુદ્ર, ઇંગ્લાડ
જર્મની અને ડેન્માર્કની વચ્ચેનો
સમુદ્ર

મિસ્કે=એ નામનો યુરોપખંડમા
ફાન્સની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે

કસ=સત્વ

કૃત્રિમ=ખનાવટી, નવા કરેલા

રૂપાતર=ફેરફાર, જુદા જુદા રૂપ.
સુએજની સ યોગી ભૂ મિ પહેલા
એશિઆ અને આફ્રિકાને જોડતી
હતી સને ૧૮૬૯મા એ સ યોગી
ભૂ મિ ખોદીને નહેર કરી છે
જેથી રાતો અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર
જોડાઈ ગયા છે

સ યોગીભૂમિ=(સ યોમ+ઇ+ભૂમિ)
એ મોટા જમીનના ભાગને જોડનારો
જમીનનો નાનો ભાગ

સામુદ્રધુની=એ મોટા પાણીના ભાગને
સાધનારો પાણીનો નાનો ભાગ
પાક પર.

દૂપ=ખાર, કીનો

અવગુણુ=(અવ=નીચો+ગુણુ)=
નકારો ગુણુ, દોષ, ઐમ

પેટમા ડાધ રાખીને=મનમાં વાત
રાખીને

ગૂડી નાખવુ=ઉછરતા લીલા મોલને
કાપી નાખવો

કુદવા=ધાસની ગળઓ

ગળ=ધાસનો ઢગ

૮૨] ચોથા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” ચાર આના

એક મોટી પ્રજા થઈ શકતી નથી =
 સ પ રાખી શકતા નથી
 મજબુત=સખળ
 અવધિ વગરનો=પાર વગરનો,
 ધણોજ
 હદપાર=હદબહાર, ધણોજ
 રહેણી=રીનખાત
 વેનિસ=મટાલીમા આડિઆટીક
 સમુદ્ર કઠિ નદર છે
 સુકુમાર=સકોમળ, નાળુક
 દેશનિકાલ=દેશપાર, કાળાપાણી
 વાટખરચી=રસ્તા ખરચ
 કાળાપાણી=દેશનિકાલ
 પજવણી=દુ ખ, હેરાનગનિ
 વિરોધી=દુસ્મન, શત્રુ
 સતાવણી કરે છે=દુ મ દે છે
 રિદ્ધિ=દોલત, ધન
 સિદ્ધિ=મોટાઈ
 રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટાઈ

પાઠ પૃ.૩.

દીવાદાંડી=સરકૂત દીપદડ ઉપરથી
 (દીપ=દીવો+દડ=થામણો)=દીવો
 મૂકવાનો થામણો

સહીસલામત=નિર્ભયપણે, વગર
 હરકતે
 દીપમાળ=દીવો મૂકવાને બાંધેલો
 ચણતરનો થામણો
 મિનારો=પથર કે લાકડાની ઉભા
 થામણા જેવી ઇમારત, હજીરો
 ખરાબો=પાણીથી ઢકાયેલો ખડક
 ખડક=પાણીમા રહેલા ડુગરા
 બારે=નદીનું મુખ કે જ્યાં નદી
 સમુદ્રને મળે તે જગો, સમુદ્રમાથી
 ઉતરવનું ટેકાણું
 હજીરો=મિનારો, (તાપી નદી જ્યાં
 આગળ દરીઆને મળે છે ત્યાં
 હજીરો નામે એક જગા છે
 ત્યાંની હવા ઘણી સારી છે ત્યાં
 આગળ દીવાદાંડી પણ છે)
 બાકસ=સાહેબનું નામ છે એ હજીરો
 તેણે બધાંજો હનો તે ઉપરથી
 કરામત=યુક્તિ, ગોઠવણ ગિાખ
 ઝરખો=ખારીથી આગળ કાઢેલી ખેટ;
 સહાયતા=મદદ [ગોખ
 તબક્કા=માળ

પાઠ પઠ.	દિલ્લઝ=મનની લાગણી	ગીઘમ, વર્ષા ને શરદ)
સાજ=સમાન	કષ્ટ હરનારા=દુ ખ લધ	ધારા=કાચદા, નિયમો
ગાવે=ગાય	લેનાર	હાટ=મગ્ગર, ચોટા
જશ=આખર	મ ડાર=જથા, ખખના	લતા=વેલી
દામ=હિ મત	યાર=વહાલા	પાપાણુ=પથર
ન્યારા=કોષ જુદીજ	રાજે=શોભે	વટવટ=દરેક જગ્યાએ
નરેહના	રજનીરાજ=રાતના રાજ,	સાય=જથો, સમૂહ
પાનાળ=પૃથ્વી નીચેનો	ચદ્ર	રહોયે=શોભે
ભાગ	નખેતર=નક્ષત્ર	ગાણે=ગાયનથી
પોપડા=જમીનનું ઉપત્ત	સ્થિરતા=શાંતિ	કન=ખોલ
પડ	છાજે=શોભે	નગ=પર્વત
ઉદ્ભિજ=વનરપતિ	રાશી=સૂર્ય ચક્રને ફર-	રહિયાળા=શોભિના;
નૃષ્ટિ=દુનિયા	વાનો માર્ગ	દેખાવડા
અલ્લાઈ=ફેરવાડ	સોહાગે=શોભે	સલુણુ=મધુર
કમે=એક પછી એક	અધર=આધાર વગર,	અમાધ=ધણીજ
મ ડાઈ=સ્થપાઈ	અતર્કગ	લીલાવાડી=દુનિયારૂપી
નમુનો=કંઈક ભાગ	ગોલ=ગોળાઓ, ગ્રહો	વાડી, સૌંદર્યરૂપી વાડી
નિશાની=પતો, એધાણી	પોલ=આકાશ, પોજાણુ	ક્ષેમ=કુશળ
પડ=પોપડા	જગદધાર=જગતનો	લલિત=સુદર
ભૂચર=જમીનપર વસ	આધાર, પરમેશ્વર	ઉપવન=વાડી, બાગ
નાર પ્રાણીએ	ખટખટુ=જ ઝડતુ (હ-	લાડતી=વહાલ કરતી
સુનુ=સોનું	મત, શિશિર, વસત,	નેક=ટેક
સરવ=સર્વ, અધા		

૮૪] ત્રીજા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” અઢી આના.

સજી=પહેરી	અગો તણુ=પક્ષીઓનું	બાળનાર
ટેક=કાળજી	શુદ્ધ=પાપ વગરના, પવિત્ર	લીલામૃતધારા=સૌંદર્યરૂપિણી
સર=સરોવર	સુસ્વર=સારા સ્વરવાળું	અમૃતનો પ્રવાહ
રમ્યપણુ=સુદરતા	પાપ હરનારા=પાપ	લીલા=સૌંદર્ય

હે ! જગતના ધણી પરમેશ્વર આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા ગુણુ ગાવામા કવિ અને ભકતો હિમત હારી ગયા, એવા તારા કામ ધણા અદ્ભુત છે.

હું પાતાળની બનાવટ શી કહું. તેમા પડો, દોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન, જેમા ધણી જુની વસ્તુઓ, ધણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ધણી જાતના જીવ છે, ધણી દુનિયા અનુક્રમે અદ્વાદશ ગાંધ અને વળી પાછી સ્થપાઈ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણા પણુ છેજ મટોડીના જાતજાતના પડો અને વળી કાકરાના જાતજાતના પડો અને ચુનાના ને પથ્થરના જાતજાતના પડો અહીંઆ અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારા વનનાગ અને જળમા રહેનારા પ્રાણીઓના નિર્જીવ ખોખા પથ્થર રૂપ થએલા હોય છે ઘેર ઘેરના બધા લોક લોટુ અને મોનુ વાપરે છે તે, એ બધું હે ! હું અને લાખ લેનાર પ્રભુ તે મનમા દયા લાવીને આણુનાને માટે બનાવ્યું છે હે ! વહાજા પ્રભુ તારા ડહાપણુનો ભડાર પાગ ચિનાનો છે (ટેક) (૧) આકારની રચના શું કહું, બધા મહોમા સૂચનો પ્રકાશ વધારે દીપે છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનની ગરમી આપે છે, વળી રાત્રે ચંદ્રમા નક્ષત્રાના સાહિત્ય સાથે દીપે છે અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાંતિ ફેલાઈ રહી છે, સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાના માર્ગો રાશીઓ કહેવાય છે, ચંદ્રની કળા

ત્રીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” અહીં આના [૮૫

સદમા વધે છે અને વદમા ઘટે છે તે અને આકાશમાનુ ચાદરણુ (સફેદ પટા) જોધને મન ખૂશ થાય છે અને વાદળના ધણુ ૨જો તરેહ તરેહની રીતે શોભે છે આકાશનુ પોલાણુ મોડું છે તેમા બધા જોળા (ઝહો, તારાઓ) અધર રહેલા છે. તુ જગતનો આધાર છે, પેલા પોલમા અદર રહેલાઓનો પણુ તુજ આધાર છે તે છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે (ટેક). (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે ! ધણે ઠેકાણે શોભિતા ચૈટા પાણી-વાળી જગ્યાઓ અને પયગવાળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેત્રાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પખીઓનો ને માણસ જાતનો સાથ (સમુહ) એવો મડયો રહો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ ત્રિશ એમ નાટ્યસ્થળ છે, અને તેમા પશુઓના, પખીઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સમુહ નાટક મડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રંગભૂમિપર એકત્ર થયેલા હોય) તે રૂપે, ૨જે અને ત્રીજી શોભે છે ને ગાયનથી મન ખેંચે છે મતલબ કે મોહ પ્રમાટે છે બધા ખેનરોનો ઉભો પાક હાલીને ચમકારા કરે છે અને પક્ષીઓના મધુર પ્યારા શબ્દ હુ ખ લુચાવે છે, સમી સાજે સિંધુ અને નદી નાળા લહેરે દીપે છે, તેમજ પર્વત, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાન પણુ સુદર શોભે છે આવી રીતે ‘પધુ’ સાદું અને સુદર છે. તોપણુ હો બનાવનાર પ્રભુ ચતુરાઈનુ કામ જણાય છે સર્વ સ્થળે ધણી શક્તિ અને બહુ સારો ખોષ લેવા લાયક છે. (ટેક) (૩) ચૈદર્યંરૂપી વાડીની શોભાનુ હુ વર્ણન કર તે સુદર કુશળતા ભરેલી હોસથી લાડ કરતી હમે હમે ખૂબ નાચે છે અને પ્રીત ઉપજાવે છે.

૮૬] ખીજી ચોપડીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” ત્રણ આના.

તે નિયમરૂપી સુદર સાડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી હસાવે છે, અને હમેશા મંદુરા ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે

તે દયા લાવીને સરોવર, દરીઓ અને નદીમાં પાણી આપ્યું છે જગલ, વનસ્પતિ અને પર્વતોની સુદરતા આપી ઘણા પક્ષીઓનું મંદુર ગાયન સભળાવ્યું છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કને દાન કરાવ્યું, હે ! પાપને બાળનાર પરમેશ્વર અમને બધાને ઘણી ખુદ્દિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવો ! પ્રભુ વધારે શું વખાણ કરે ! તમારી સૌદર્યરૂપી અમૃતની ધારા-દૃષ્ટિ ને ધન્ય છે (૪) (૨૬)

પાઠ પપ

મુધારાની ટોચ ઉપર હનો=ધણાજ
મુધરેલો હનો

તત્ત્વજ્ઞાન=(તત્ત્વ+જ્ઞાન)=કાર્ય કરણ
શાસ્ત્ર, દ્વિલસેશી

લોકોકૃતિ=લોકનું બોલવું, લોક-
વાયકા

સેનાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે=
પુષ્કળ પૈસાની આવક થઈ છે,

પુષ્કળ કમાણી થઈ છે,

ગોદી=આધેલી ખાડી

ભૂરચના=(ભૂ+રચના) જમીનની
બનાવટ

આબોહવા=હવાપાણી

રાજ્યબધારણુ=રાજ્ય ગોઠવણ

સાહિત્ય=સામાન

એટમિટન=ઇન્ડ્રાડ વેશ્મ અને સ્કો-
ટલાડ મળીને થયેલો એટ

જોગવાઈ=સગવડ, અનુકુળતા

બારકસો=વહાણો, જહાજો

જોસથી=જુસ્સાથી

ખનીજ=ખાણુમાથી ઉત્પન્ન થએલા

શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાતિ, આમરૂ

પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિતન=(હિત=ભલું+ચિતન=
વિચાર) ભલાના વિચાર

સ્વાર્થ ત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પોતાને
લાભ છોડી દેવો તે

તરગી=મનમાં બુદ્ધિવાજો, મોટા

ત્રીજા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” અઢી આના [૮૭

વિચારવાળો

ફરજની લાગણી=કર્તવ્યની છાપ
નૌકાસેનાપતિ+(નૌકા+સેના+પતિ)

=વહાણના લશ્કરનો ઉપરી

શ્વેષ્ટતા=મોટાપણુ, મોટાઇ

સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી

મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીક્ષથી,

નિખાલસ મનથી

સ મતિ=સલાહ

સ્વાભિમાન=જાત અભિમાન, ટેક

સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની જાત

ઉપર બરેસો રાખવો તે

સ્વાભાવિક=કુદરતી, ઇશ્વરી

પ્રતાપ=તેજ, મોટાઇ

સમૃદ્ધિ=દોલત

પાઠ પડ (લાગ બીજો)

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો

વિકળ=ઢીલા, દોઢરા

ક્ષણમ ગુરુ=ચોડીવારમા નાશ પામનાર

ઉપભોગ=ભોગવટો, સુખ વિલાસ

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર, બચાવનાર

પાલક=પાળનાર

એળે=ફેકટ, નકામી

છાવણી=લશ્કરનો પકાવ

ભયભીત=(ભય+ભીત=બીધેસો)

ભયથી બીધેલા

ગમગીન=દીલગીર

વૃત્તિ=વલણુ

ઇનસાન=આદમી, માણસ

આલીશા=વણુ મોટું

જર્જર=ઢેકજ ગુનુ, ખખળી ગએલું

શુર્ણોદાર=ગુનુ હોય તેને સમ-

રાવવું તે

કાબેલ=હોશિયાર, માહિતગાર

બાહોશ=ચાલાક

સાકડામનનો=અખિલ

રોમ રોમ=રૂં વે રૂં વા

પાયમાલ=ખરાબ હાલત

નિષ્ફળ=ફળ વગરના, ફેગટ,

નકામા

જજીઆનો કર=માથા દીક વેરો

નામની=ઉપલક, કહેવા માત્રની

સ ધિ=સલાહ

તખ્ત=ગાદી, રાજ્ય

સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી

કાવતરૂં=દગો, પ્રપચ

૮૮] બીજા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” એ આના.

શિર=છેદ=માથું કાપવું તે
સર=તાબે
વ્યર્થ=ફેાકટ, નકામી
અક્ષોપ=જતા રહેવું
ઐક્ય=સપ, એકતા
ઝનુન=જુસ્સો
ચોથ=ખડીઆ રાગ પાસેથી તેની
ઉપજનો ચોથો ભાગ લેવો તે,
ચોથાર્ધ

પાઠ ૫૭.

કળા=તેજ, આખાદી
ફોહમદી=છતવાળી
યશસ્વી=કીર્તિમત, જશવાળી
ઉધરાત=ઉવરાવવું તે, વસુલાત
મરણીઆ=મરવાની ખીક વગરના
મુરક્ષિત=સારી રીતે રક્ષણ કરેલા
કેદા=ખારીલો, જખરો
વિગ્રહ=લગાઇ, જુદા
દરમિઆન=વચલા વખતમા
અવસ્થા=ગોઠવણ
આમાફ=મુખી
નરકીર્દી=અમલ
વિસ્તાર=કેલાવો

પગપેમારો=દાખલ થવું તે
અણખનાવ=તકરાર
ધર ફુટવાનો=માહોમાહે લડાઇથવાનો
સમયસૂચકતા=વખત વિચારી ચલા-
વવાનો ગુણ, ઘટતો ઉપાય જલદી
સૂઝે એવી ખુદી
પ્રસ ગોપત=વખતો વખત
જહોજલાલી=આખાદી
અનુપમ=(અન+ઉપમ) = જેની
સરખામણી ન થાય એવી
આણુ=ડુવાઇ, હુકમ
અધાધુધી=જેરમ દોખત, અવ્યવસ્થા
પ્રવર્તાવનાર=ફેલાવનાર
ડોલાવી=કમજોર કરી
અભિપેક=ગાદીએ બેસનાર નવા રાગ
ઉપર પાણી દૂધ વગેરેની જે
ધારા કરવી તે
છત=ઝાજ
અલકાર=વરેણા

પાઠ ૫૮.

કલાવ=ધસ્ટ દડિઆ કપની તરફનો
અંગ્રેજ સરદાર અને ગવર્નર
જનરલ

પહેલીનો “ડિક્શન શિક્ષક” અઢી આના. [૮૯

પલાસી=અગાળમા એક શહેર છે
(એનું મૂળ નામ પલાસ હતું
કારણ કે એ ઠેકાણે અકબરના
વખતમા પલાસ=ખાખરનું વન
હતું)

ફૂયાત=જીવતો

સંભવ=આશા

કોડી=વખાર, જથ્થામાં માલ ભર
વાનું ઠેકાણું

વિષ=ઝેર

કારાચહ=કેદખાનું

નોકાધિપતિ=દરિઆમાં લશ્કરનો

સેનાપતિ

સમર્થ=ખેરાવર

સુલેહ=સલાહ

હસ્તો=હુમલો

જલદ=તીખો, ગુસ્સાવાળો

આવેશ=જુસ્સો, ઝનુન

સલામતી=કાયમપણું

કાસળ=જડમૂળ

પરિચય=સહવાસ, ઓળખાણ

તરકટ=કાવતર

દસ્તાવેજ=લેખ

કુચ=મુકામ ઉઠાવી આગળ ચાલવું તે

બેટો=મેળાપ

વફાદાર=નીમકહલાલ, રાજબક્ત

ધસારો=હલ્લો, ચઢાઈ

પાખ=ખાણું

મોરચો=લશ્કરના જે ભાગમા તોપ

ગોડવેથી હોય તે જગો

પાટનગર=રાજધાનીનું શહેર

ફરમાન=હુકમ

પાઠ પદ.

કૌસીલ=કારભારી મડળ

જમીન=કબુલાત આપનાર

રેસિડન્ટ=મોટા દેશી સરથાન પર

દેખરેખ રાખનાર અંગ્રેજ સરકાર

તરફનો અમલદાર

આડત્યા=મારફતીઆ, એજ ટ

પરવાનો=રમ્મ ચિઠ્ઠી, પાસ, સનદ

સોસલુ=વેઠવું, ખમવું

સમાધાન=નિવેડો, તોડ

પરાભવ=હાર

ઉઘાડો સ્વાર્થ=ખુશ્કી ચતલખ

નિર્મૂળ=(નિર+મૂળ)=અધ, સમાપ્ત

વેરાગી=વેવધારી રખડતા સાધુ

૬૦] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના.

ચામીઆ=દરિઆઇ લૂટારા

ઇલકામ=પદવી, ખિતાબ

જનરલ=મોટા

દુર દેશીપણુ=દીર્ઘ દૃષ્ટિ, લાંબો વિચાર

તહ=સલાહનો ઠરાવ

વિધન=હરકત

ફાટફૂટ=કુસ પ

ડોલમડોલા=કમજોર

મસલત=હુપો વિચાર

વાલી=રક્ષક, હિમાયતી

ચીરીને=ઓળખીને

નામોશી=કલક

ખુશકી=જમીન માર્ગ

જઅરફતી=જોર જુલમ

ગભીર=મોટા

આરોપ=દોષ

રઅર=સનમુખ, સામે

સદર દિવાની દોરટ=હાઇકોર્ટ

અદાલત=કચેરી, દોરટ

પાંડશાળા=કુટુંબ જ્ઞાન આપનારી

શાળા

ઉત્તેજન=મદદ

પાઠ ૬૦

આગળ પાડેલો=આગેવાન કરેલો

અમલ=સત્તા

ધુસરા=ખોળ

પ્રતિષ્ઠા=આખર

સન્નિધિ=પાસે, નજીક

સગર્ભા=દહાડાવાળી

પ્રતિષ્ઠિત=માન પામેલા

મત્રિ=સલાહ આપનાર

દંડ=કાયમ, અચળ

ઉદ્ધાર=તારણ, ઉચી મિથિ

કુમુદ=મદદ

ભરમાવે=ભોળવે, ખોટું મનનવે

નાયુદ=નાશ

સનદ=પરવાનો

સમારભ=મોટા કામની હાકમાઈથી

કરેથી શરૂઆત

દઅખો=દમામ, ધામધુમ

ખિલત=બેટ, સરપાવ

નજર=નજરાણુ, બેટ

આભૂષણુ=કીમતી ધરેણુ

કલમદાન=કલમ રાખવાનું ખોખું

પાં ચમા ધોરણુનો “મુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૯૧

સામ્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય

સિધાવી=માન સાથે પધારી

વશપર પરા=એકજ કુળમાં ઉતરી
આવેલા

પ્રતિનિધિ=ખીજને બદલે કામ કરવા

નિમાયયો માણસ, એજટ

ધનાયત કર્યો=મેટ કર્યો

પૂર્વજે=(પૂર્વ=પહેલાં+જ=જન્મેલા)

પહેલા જન્મેલા તે, ધરણવરણ

પદવી=દરજા

રમરણુ આપવું=ચાદ કરવું

પગરખા=(રખા એ રક્ષા ઉપરથી)

પગનું રક્ષણ કરનાર, જોડા

કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કારભાર ટકે

ત્યાં સુધીનો વખત, અમલ

ટીકા કરવી=ગુણ દોષ દેખાડવા તે

નજવી=(ન+જવ+ધ) જવ વગરની,

હલકી

પતરાજી=શેખી, બડાધ

નામોશી=હીણપત, શરમ

અધમ=નબળી

અફસોસ=પસ્તાવો

જાગીર=રાજ્યના અગતી કોઇ મોટી

સેવા બગવ્યા બદલ રાજ તર-
ફથી જે જમીન, ગામ કે વર્ણસન
મળે છે તે

વકીને મુતલક=સ્વતંત્ર એલચી

ડોલી=હાલી, નરમ પડી

ધોકો=હરકત, તુકસાન

રાજ્યદારી=રાજ્ય કારભારી

ગણુના=ગણુતરી

પાઠ ૬૨

પલટણ=સરકરની ટુકડી

નામના=આખર, કીર્તિ

ખટપટ=તકરાર

અલગ=અળગું, આધુ

રચ્યુ=ગમ્યુ

ચિહ્નિ=સલાહનું કહેણું

ઝંઝુમતા=વિઠાધ વળતા

કવાયતી=ડ્રિલથી કેળવાયલું

પાયદળ=પગે ચાલનારું લશ્કર

રસાક્ષો=ધોડેસ્વાર પલટણ

મહાસમર્થ=ધણો જબરો

ચોજના=ગોઠવણ

કુશળ=હોશિયારી

જળાશયો=પાણીના સ્થળો

૯૨] ચોથી ચોપડીનો “ડિક્શન શિક્ષક” ચાર આના.

લાગણી=છાંછા

પ્રબળ=જોરાવર

તત્પર=તૈયાર

જીગર=દીલ

અરબાદ=નકામો, પાપમાલ

બહેતર=કલ્યાણ, બહુ

નામાકિત=નામીયો

ખિતાબો=મલકાબ

સૂઝ=નજર

પાઠ ૬૨

સધિ=સલાહ

અધાધુધી=અધેર, અવ્યવસ્થા

જુમો=જોખમ, જવામદારી

ગુપ્ત મસલત=છુપા વિચાર

દહાડો વળવો=ઉંચી સ્થિતિ થવી

આગ્રહ=અતિશય કહેવું તે, ત્રાલાવાલા

ઉત્તેજન=ઉત્તેજણી, પુષ્ટિ

બ્યર્થ=ફોકટ, નકામું

રાહ=ચાટ

વિષમ=નરેહવાર, ગમરામણવાળા

નક્ષણુ=તરતજ, તેજ વખત

ઉદ્ધન=એઅદમ, વિવેક વગરનો

પેન્મત=નોકરી પરથી છુટા થયા

પક્ષી ગુજરાનને માટે નાણું

આપ્યા કરવું તે

નજરકેદ=ખેડી વગેરેનું બંધન નહિ

પણ મુકરર કરેલી જગાએથી

ખસાય નહિ તેવી રીતની કેદ

પાઠ ૬૩

મહત=મોટો પુરપ, મહાત્મા

વચનામૃત=વાણી રૂપી અમૃત,

બોધના શબ્દો

પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના

માસાહારી=(માસનઆહાર=ખોરાક +છ) માસ ખાનાર

મગણુ=પાયો, શરઆત

શિરચ્છેદ=(શિર=માથુ +છેદ=ઝિદ

ધાતુ કાપવું)=માથુ કાપવું તે

દહતા=અડગપણું

ગુરૂમત્ર=કામ પાર પાડવા માટે

કરેલા યુક્તિવાળા વિચાર

ઉપરવાસના=ઉપલાણના

અજીત=જીતાય નહિ એવો

જેર કરવું=તાબે કરવું

વર્તાવી=ફેલાવી

પાખ=પક્ષ, આશ્રય

પાંચમાં ધોરણનો “ મુખગણિત શિક્ષક ” ૧૧૧૧ આના [૬૩

નિર્ભય=નિરુ+ભય)=શીક વગરનું
અભિપ્રાય=વિચાર, તર્ક
પ્રત્યક્ષ=(પ્રતિ=સામે+અક્ષ=આખ)
આખની સામે, નજરો નજર
બેવક્ષા (૬)=(બે=વિના+વક્ષા=બહુ
ચક્ષુ)=બહુ નહિ ચાહનાર
કેર=જીવન
રક્ષક્ષેત્ર=સડાકનું મેદાન
પીછા=પૂઠ, પીક

પાઠ ૬૪.

ધોર=ભયકર
અકાએલી=નિશાન થએલી, ઓળ-
ખાએલી
કસોટી=પરીક્ષા
ખાલસા કરવું=જે જમીન કે
ગામની પેદાસના વસુલ લેનાર
માલીક સરકારે થયું તે
અસતોપ=ધીરજ નહિ તે
અત્રે=અહિ
ભથ્થુ=ભાથુ, મુસાફરી ખરચ
પ્રકોપ=ગુસ્સો
ગ્રેપ=અસર, લાગણી
સિમાડો=સરહદ

તપ્તસીન=ગાદીએ બેસવું તે
ઓથ=આધાર
સરળમ=સામાન
પગરવ=પગલાનો અવાજ (રવ=
અવાજ)
સીડી=નીસરણી
મોખરો=આગળનો ભાગ
ડોળી=ધાયલ માણસને ઉચકી લઈ
જવાની ઝુંલતી માચી
જગ=મોટી લડાઈ

અખળા=(અ+ખળ+આ=નારી
જાતિનો પ્રત્યય)=જેર વગરની, સ્ત્રી

પાઠ ૬૫

દત્તક=દીકરા વગરના માણસ બીજાન
દીકરાને લઈ પોતાનો વારસ
કરાવવો તે
સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઇત) સારી રીતે
બચાવ કરેલો
વૃદ્ધિ=વધારો
તગાવી=ખેડત પાસે ખેતી કરવાનું
સાધન ન હોવાથી સરકારે તેની
પાસે ખત લખાવી લઈ જે નાણું
અથવા સાધન આગળથી ધીરેયું

૯૪] ચોથી ચોપડીના અર્થ સાડા સાત આના.

દુઃખળા=ખળ વગરના, દુઃખળીઆ

(સસ્કૃત દુર્બળ ઉપરથી)

દાધ=જણાવનારી, સોયાણી

સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને નાણાની

મદદ આપવી તે

વરિષ્ઠ=કાયદા બાધનારી સાથી વડી

મડળી

ભરતી થવી=વધારે થવો

દ્વિવસુધી=તત્ત્વજ્ઞાન, હરકોઈ વિષયના

ધર્મ શોધવા સબંધીનું જ્ઞાન

અગ્રણી=આગેવાન

પાઠ ૬૬.

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીના પડ ઓળ-

ખવાની વિદ્યા

વેત્ત=મણીનાર

સમાવેશ=સમાસ

ઉદ્ભિજ્જ=વનસ્પતિ

કવચ=ઢાંકણ

પોપડો=ઉપરનું પડ

અનુમાન=અટકળ, ધારણા

પૃષ્ઠ=ઉપરનું પડ, બાજુ

અશ=ભાગ

પાઠ ૬૭

સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને ભૂમધ્ય

સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલા

સથોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૬૯

મા એ નહેર ખુલ્લી મુકાઈ

ટાપર અને સીડન=એ એશિઆઈ

તુર્કસ્તાનમા શહેર હતા એમા

પ્રથમ કાચ મન્યો હતો

પાલેસ્ટેન=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનનો

નૈર્ગત્ય ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોનું

પવિત્ર સ્થાન છે

પોડો=પીઠપર માલ ભર્યો હોય

એવા બળદોના ટોળા

કમી=રોમના રહેવાશી

અલેક્ઝાન્ડ્રિઆ= એ મિસરમા

બદર છે

સ્મર્ના=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનના

એશિઆમૈનરનું મુખ્ય શહેર છે

બમરા=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનમા

યુફ્રેતિસ નદીને કાંઠે બદર છે

ટ્રેબિઝાન્ડ=કાળામથુને કાંઠે મોઢુ

બદર છે (એમા સુતરાઉ કાપડ

પર રાનો રંગ સારો ચઢવે છે)

પાચમી ચોપડીના અર્થ આઠ આના.

[૬૫]

જનોઆ=છટાલીમા જનોઆ નામના

પાઠ ૬૮.

અખાત ઉપર બદર છે

પ્રસગ=લાગ, વખત

ઘાટ=પર્વતમાથી જવાઆવવાના રસ્તા

કેરો=મિસરની રાજધાનીનું શહેર

મફળ થયા=પાર પડ્યા, કાવ્યા

નીલ નદીને કાંઠે છે.

મોઘ=સવડ

ખેદીવ=મિસરનો રાજા

સવાલ—મુબમ્મદી એડન જળ માર્ગે કેટલાક મૈલ દૂર છે? એ શહેર અંગ્રેજ સરકારના તાબામા કયા સનમા આવ્યું? એડનથી સુએજ બદર કેટલા મૈલ દૂર છે? એ નહેર કેણે બાધવા માડી અને ને કયારે પુરી થઈ? એ નહેર બાધતા કેટલો ખર્ચ થયો? એ નહેરની લગાધ પહોળાઇ કેટલી છે?

પાઠ ૬૯.

પોટ=મદર

કાલે=ફાન્સમા શહેર છે

જોગવાધ=વખત, તક

જાલાલપુર=એ એજ નામની સામુ

ખિડિસી=છટાલીમા બદર છે

ધ્રુવીપર ઘણો મોટો કિલ્લો છે

માસેલ્સ=ફાન્સમા ભૂમધ્ય સમુદ્ર

(એ સને ૧૭૦૪ માં અંગ્રેજ

કાંઠે બદર છે

સરકારના તાબામા આવ્યો)

વમળ=પાણીમા થતા કુંડાળા, ભમર

ખેચેની=અમુખ

સાર્ડીનિઆ=એ છટાલીમા ખેટ છે

પ્લિમથ=છાંજાડમા નૌકાસેનાનું

કાર્સિકા=એ ફાન્સમા ખેટ છે

સ્થળ છે

ઓનીફ્રીશીઓ=એ છટાલીમા સાર્ડી-

બીચીહેડ=એ છાંજાડમા બૂશિર છે

નિઆ ને કાર્સિકાની વચ્ચે

ડોવર=એ છાંજાડમા શહેર છે

સામુદ્રધ્રુવી છે

ટેમ્સ=છાંજાડમા નદી છે એ

નદીપર લડન શહેર છે

વિસ્તારત જવાના રસ્તા—(૧) પહેલા પોર્ટુગીઝ, અંગ્રેજ,

૬૬] મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના.

ફ્રેચ વગેરે આટલાટિક મહાસાગરમા થઇ કેપ ઓવ ગુડ હોપ ઓળંગી હિંદી મહાસાગરમા થઈ હિંદુસ્તાન જતા હતા આ રસ્તે વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવતા ત્રણ મહીના લાગતા, હાલમા એ સિવાય બીજા ચાર રસ્તા નીકળ્યા છે (૨) મુંબઈથી આગબોટમા બેસી અરબી સમુદ્રમા થઈ એડન ઉતરે છે ત્યાંથી લાલ સમુદ્રમા થઈ સુએજની સામુદ્રધુની આગળ મિસરમા અલેક્ઝાન્ડ્રિયા બહારે ઉતરે છે અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી ચાર રસ્તે જવાય છે (૧) અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી આગબોટમા બેસી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા માલ્ટાબેટ આગળ થઈ જીબ્રાલ્ટરની સામુદ્રધુનીમા જાય, પછી આટલાટિકમાથી પોર્ટુગાલ, સ્પેન, અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇંગ્લિશ ચાલનમા સૌધામ્પટન બહારે ઉતરે એ રસ્તે જતા ૧૬ દિવસ લાગે છે, (૨) અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી માલ્ટા બેટ આગળ થઈ ફ્રાન્સના માર્સેઇસ બહારે ઉતરે ને ત્યાંથી આગગાડીમા બેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતા ૨૧ દિવસ લાગે છે (૩) અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા અને ત્યાંથી આફ્રિકાટિક સમુદ્રમા થઈ વેનિસ બહારે ઉતરે ત્યાંથી આગગાડીમા બેસી ઇટાલી, સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ, જર્મનીમા થઈ ફ્રાન્સના કેયે બહારે ઉતરે અથવા બેલજિયમના બ્રોસેલ્સ બહારે ઉતરે અને ત્યાંથી આગબોટમા બેસી ડોવર કે લડન જાય એ રીતે જતા ૧૬ દિવસ લાગે છે (૪) અલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમા થઈ ઇટાલીને પ્રવે ક્રોડે સિડ્રિસી બહારે ઉતરે અને ત્યાંથી આગગાડીમા બેસી બોલોના, મિલાન અને સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડમા થઈ ફ્રાન્સમા કેલે બહારે અથવા બેલજિયમમા બ્રોસેલ્સ બહારે ઉતરે, પછી ત્યાંથી આગબોટમા બેસી ડોવર કે લડન જાય આ રસ્તે જતા ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિલાયતની ટપાલ તથા ધણીખરા ઉતારઓ આ રસ્તે જાય છે

પાઠ ૭૦

પાર=દરીઆનું મુખ, બદર
 ક્ષિન્ન=પૂલ
 બ્રિટિશમેટ=ગ્રેટબ્રિટન અને આય-
 લાંડ મેટ
 સમૃદ્ધિ=દોલત
 ચોડા=પહોળા
 પીલા=ફળગા
 હિસારી=હિસા કરનાર, હિસક
 માવજત=સમાજ, અરદાસ
 આનિટ=એક જાતનો દાણાનાર પત્થર
 સુધડતા=ચોકખાઇ
 આરબ=શરઆત

પાઠ ૭૧

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચલાવવાની રીત
 પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય
 મંત્રી (સાધારણ લોકોની, અમી-

રોની અને રાજની સભા મળીને
 પાર્લામેન્ટ કહેવાય છે)

ઉમરાવ=લૉર્ડસ
 ઉમરાવનો સભા=હાઉસ ઓફ
 લૉર્ડસ
 હાઉસ=સભા
 કોમન્સ=સાધારણ લોક
 રૈયતની સભા=હાઉસ ઓફ કોમન્સ
 ધર્માધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ+અધ્યક્ષ=
 આખ) ધર્મ ગુરુ (ઇંગ્રેજમાં
 બીશપ અને મોટા ગુરુને આર્ચ
 બીશપ કહે છે)

હસ્તક=હાથમાં, તાબામાં
 પ્રિવિકૉન્સિલ=એ નામની ઇંગ્લાંડમાં
 સૌથી મોટી કોર્ટ છે
 મંત્રિમંડળ=પ્રધાન મંડળ, કેબીનેટ
 કૉન્સિલ

કોમન્સની મંત્રીમા મુખ્ય બે પક્ષ છે, (૧) લિબરલ=રૈયતના
 લાભમાં રહેનાર કેન્ઝરવેટીવ=રાજ્ય હકમાં રહેનાર એમાં બે પક્ષના
 વધારે મન આવે તે પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે છે. પ્રથમ કોષ્ટ
 કાયદો કરવો હોય તે રૈયતની સભામાં મુકાય છે, તે ત્યાં ગણુ વાર
 પસાર થઈ અમીલી મંત્રીનાથી કેબીનેટમાં જાય છે ને કેબીનેટવાળા
 પછી રાજની સહી માટે મોકલે છે પાર્લામેન્ટમાં કોમન્સની સભામાં

૬૮] ચોથા ધોરણનો “સુખગણિત શિક્ષક” ચાર આના

ભેર વધારે છે વિભાગમાં કાયદાનું માન વણુજ છે રાજ પશુ કાયદા વિરૂદ્ધ ચાલે તો શિક્ષાપાત્ર મળ્યાય છે આગળ ઈ સ ૧૯૪૯માં પહેલા ચાર્સને તથા બીજા જેમ્સ રાજને ૧૯૮૮માં રૈયત વિરૂદ્ધ વર્તવાથી સળ ખમવી પડી હતી ઇંગ્રેજ કાયદામાં હાલ એવી કહેવત ‘ચાર્સ છે કે રાજ કદી શુનો કરતોજ નથી’ એની મતલમ એ છે કે રાજના હુકમથી કોઈએ કંઈ ખોટું કામ કર્યું હોય તો તેની સળ રાજના તરફનો હુકમ માનનાર અમલદારને થાય છે, પણ રાજ તે બાબત જોખમદાર નથી કારણ કે રાજનું કહેવું કાયદા વિરૂદ્ધ છે કે કાયદા પ્રમાણે છે તે અમલદારે સમજવું જોઈએ. આવા સારા કાયદાને લીધે ઇંગ્લાડનો કાયદો બીજા દેશ કરતા વખણાય છે એથી લોકોના જનમાલનું બરાબર રક્ષણ થાય છે લોકોની આબાદી વધે છે, કામ નાથી જીવન થતો નથી તેથી ચઢતી હાલતમાં આવે છે

પાઠ ૭૨

ફ્રાન્સ=એ યુરોપમાં ૩મા ગ્રેટબ્રિટનની

દક્ષિણમાં દેશ છે

છાછરા=થોડા ઉડા

ધાડી=વધારે ગીચ

ફળદ્રુપ=રસાળ

મોર=આબા આમલી વગેરેના ફૂલ

મધમધાટ=બહેક બહેક

ઢોળાવ=ઢાળ

લેઓન્સ=હોન ને સોન નદીન સંગ

મખર બીજા ન બરનું શહેર છે

ફ્રાન્સ=ફ્રાન્સ દેશનો પોણા રૂપીઆલી
કિંમતનો રૂપનો સિકકો

ફ્લાય=જે અપૂણ્યકના છેદ દસ, -
સો, હજાર એમ દસ દસ ગણ્યા
હોય તે

સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકીય

ડિપ્યુટી=મદદગાર [સભા

પ્રેસિડન્ટ=અધ્યક્ષ, પ્રમુખ

સંમતિ=(સ+મતિ)=સલાહ

અરમાર=લડાઈના વહાણનો કાફલો

પાઠ ૭૩.

અધોર=અધ કર, બિહામણા -
કલણુ=જે પાણીવાળી જગામા
પમ ઉડા ઉતરી જાય છે તે,
ખુચી જવાય એવી જમીન
ફરસરી=સરેરાસ
ક્ષાસ=જળ, મધ, અને મીઠું

સવાલ—ક્ષેત્રદળના પ્રમાણમા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નખ-
રતું રાજ્ય ગણાવે વસ્તીના પ્રમાણમા પહેલા, બીજા અને ત્રીજા
નખરતું રાજ્ય ગણાવે રસિઆના રાજ્યના મુખ્ય કેટલા તે કયા
કયા ભાગ છે ? મુરોપખડમા સાથી મોટામા મોટી નદી, મોટામા
મોટું મીઠા પાણીનું સરોવર અને મોટામા મોટું ખારા પાણીનું
સરોવર કયું છે ? એસિઆઇ રસિઆના ભાગ ગણાવે. રસિઆમાં
કયા કયા પર્વતો છે અને તેમા જેની શેની ખાણો છે ? કેરોસીન
તેલ કયાથી નીકળે છે ? બાકુથી વ્હાતુમ કેરોસીન લઇ જવા માટે શ્રી
ગોઠવણ કરી છે ? રસિઆની હાલની રાજધાનીનું સહેર કયું છે,
અને જુની રાજધાનીનું સહેર કયું હતું ? રસિઆના રાજ્યને શું
ફહે છે ? રસિઆના રાજ્યના ક્રિતિહાસનો આરભ કયારથી થયો ?

પાઠ ૭૪

બામ્બીવાન=એ એસિઆઇ તુર્કસ્તા
'નર્મી' સહેર છે (એમા સિક્કર
ધ સ. પૂર્વે ૩૨૩માં મરણ
પામ્યો હતો)

મેળવીને તેનું પાણી કરે છે તે
પેટ્રોગ્રાડ=નીધા નદી પર રસિઆની
રાજધાનીનું સહેર છે
પ્લાટિનમ=એક જાતની ધાતુ
સેટપીટર્સબર્ગ=રશિઆની રાજ-
ધાનીનું સહેર નોવા નદીપર હતું
એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળું

ઉદય પામી=ચઢતીમા આવી

અસ્ત થયા=નાશ પામ્યાં
આર્મિનીઅન=આર્મિનીઆના
રહેવાસી

૧૦૦] બીજી ચોપડીને “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ” તરીકે આના.

કોન્સ્ટિટ્યુશનલ=કરન મુલ
લાદીને=નાખીને
મેદાના=એક જાતની ચોપડી
કમાવેલા=પકવેલા
સર્વોપરિ=(સર્વ+ઉપરી)=અધાથી
ચઢિઆવું
હરિખિઆ=એ ધરાનમા સરોવર છે
જ્ઞાંત=સાધુ, ત્યાગી, વેશગી
પરસેપોલીસ=પારસીપુરી
શિરાજ=ધરાનમા શહેર છે એમા
સાદી અને હાજી નામે કવિ
જન્મ્યા હતા
આવાત=પરદેશથી આવતો માલ
મિત્રાસ=પરદેશ જતો માલ
લહેરાન=ધરાનની રાજધાનીનું
શહેર
ઝરયોસ્ત=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૭૫.

- ક્ષેત્રફળ=લબાઈ અને પહોળાઈનો
ગુણુકાર
બોડા=ઝાડપાન વગરના
પુરા=પુરતા, જોઈએ નેટલા

સવાલ—ફનિયાની વસ્તુઓ જોતા તેના કદલા મોટા વર્ગ

જમાનો=જુગ
ધાવરો=ધેરવાળો ચણીઓ
બૂપણુ=સણુગાર
પેકાન=એ ચીનની રાજધાનીનું
શહેર છે
ધરડા વરડા=પૂર્વજો, બાપદાન
કોગીઆ=એ ચીનમા દ્વીતરૂપ છે
નવાસવા=અજાણ્યા
પ કિત=વર્ગ
નિપુણુ=હોશિયાર
ટોકિઓ=યદો, જાપાનની રાજધાની
નું શહેર છે
પાઠ ૭૬.

દ્રવ્ય=પદાર્થ
વાસ્તવિક=ખરેખર
સ્પષ્ટ=પરાખર
અવશર=ખાલી જગ્યા, પોલાણુ
સિદ્ધ=સાબીત
સ્થાથી=કાયમ
સબધાર્પણુ=(સંબધ+આર્પણુ)
=પદાર્થના પરમાણુ એક બીજાને
બે ચી રાખે છે તે
સમુહ=જથો

ત્રીજા ધોરણનો “મુખ્યમણિત શિક્ષક” અઢી આના [૧૦૧

પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? દ્રવ્યના ત્રણ વર્ગ શાને લીધે પાડયા ?
દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમા ફેર પડવાનું કારણ સમજાવો

પાઠ ૭૭.

છલાછલ=માથામાથ, ટ કોટક
અભેદપણ=જુદા ન પડવાપણું
જુદ=ટીપુ
પગમાણુ=કોઈપણ વસ્તુનો અત્યંત
ઝીણો ભાગ
છિદ્રાણુ=(છિદ્ર+આણુ)=કાણુવાણુ
સંકોચન=સંકોચ જતુ તે

સવાલ—પદાર્થમા સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૮

સમતોલપણુ=સરખાપણુ
સ્થળાતર=(સ્થળ+અતર)=જગામા
ફેરફાર
સ્થરતા=કાયમપણુ
ઉપાધિ=કારણુ

સવાલ—અણતુ સમતોલપણુ દાખલો આપી સમજાવો પદાર્થો
સ્થળાતર થવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૯.

દાળ=ટોળાવ, સરખી દાળ પડતી
સપાટી
અર્થાનુ=મતલબ કે

જડ=ચેતન વગરનું
અદૃશ્ય=નહિ દેખાવું, ગુપ્ત
બાધ્ય=બાધ, વરાળ
જડતવ=જડપણુ, પોતાની મેળે હાલે
નહિ તેવું
સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=
અસલ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપનાર)
અગાડની સ્થિતિમા આવનાર

વિકાર=ફેરફાર
બાલ્ય=બહારની
ગતિમાન=ગતિવાળું, ગતિમા હોય
તેવું
અવસ્થા=હાલત
વલણુ=ધ્રુવ

ટોટા=ખોટ

સાદુ=અદલો, અવેજ
માનિક=મનની

૧૦૨] સુખઈ ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા જાા આના.

સવાલ—દાદરો, સીડીઓ અને ડુગરના રસ્તા એ કયા યત્રના સાદા રૂપાતર છે ? ઢાળ શી રીતે બને છે ? ઢાળમા ઉચ્ચાઇ વધે તેમ લાભ ઓછો થાય કે વધારે ? ઢાળમા કેટલી રીતે બળ લગાડાય છે અને કઈ કઈ ? જાે એ રીતે લગાડાય છે ૧) ઢાળની સમાતર દિશામાં ૨) પાયાની સમાતર દિશામા બળમા લાભ ક્યારે વધારે અને ક્યારે ઓછો થાય ? ઢાળ વિષે કયો નિયમ ચાદ રાખવા જેવો છે ?

પાઠ ૮૦.

ફાયર=પાયા આગળ જોડાઇ ગએલા
બે ઢાળવાળો કંકડો

પેચ=ફેર, રફ

સ્થાયી=કાયમ

વકામ=ફાટ

ગોદી=આધેલી ખાડી, વઢાણુ

સમારવાની જગા

મરોડી=ફેર

આસ=ધરી

દુમકલાસ=એ નામનું યત્ર, (એ ધરના ચામલા ઉચ્ચકવા વગેરે કામમા વપરાય છે)

પસિઆર=ખીલી ધાલવાનું નાકું

અન્ય=ખીજા

વા=અથવા

નર=ખીલીના દોરા

ફાયર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઇ ગએલા બે ઢાળને ફાયર કહે છે એમા બે ઢાળ એકઠા મળેલા હોય છે ફાયરની લાંબાઈ તે ઢાળનો પાયો છે. સુધાર, લાકડા ફાડનાર વગેરે વાસલો કુહાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે તે ફાયર છે તેનાપર બેચાણુ કે દબાણુ કરવાથી બળ લાગતું નથી પણ ઉચેથી ધા માર્યાથી બળ લાગે છે. એવા આકારથી પાણી કાપવું સહેલું પડે છે, તેથીજ હોડી, વઢાણુ, પક્ષીની પાખ, માછલાં વગેરેના આકાર ફાયર જેવો કરેલા છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાતર બળ લાગડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે, અંગ્રેજીમા એને રફ કહે છે. પેચ

પહેલા ધોરણનો “ સુખગણિત શિક્ષક ” ૧૫૫ આના [૧૦૩

ચોપડીઓ, ગાસડીઓ વગેરે દાખવાના ઉપયોગમાં આવે છે

સાર—અધી યાત્રિક શક્તિઓમાં આ નિયમ ખાસ ચાદ રાખવાનો છે કે “અંતરમાં જોડેલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાલ મળે છે ”

પાઠ ૮૧.

ગુરુત્વાકર્ષણ=(ગુરુત્વ=ભારેપણ+
આકર્ષણ=ખે ચાલુ)=પૃથ્વી ભારના
પ્રમાણમાં બધા પદાર્થોને ખેચે છે તે
આકર્ષણ=ખે ચાલુ (આ=મર્યાદા+
કૃપ=ખે ચલુ+અન)=ખે ચલુ તે,
ખે ચાલુ આકર્ષણ એ સુખ્ય પાત્ર
નાતલુ છે ૧) ગુરુત્વાકર્ષણ ૨)
સ્નેહાકર્ષણ ૩) કેશાકર્ષણ ૪)

લોહચુબકર્ષણ ૫) વિદ્યુતાકર્ષણ.
કેશાકર્ષણ=લુગડાની કોર પાણીમાં
ખોળીએ છીએ ત્યારે હચે પસ
લુગડુ બિંમલ છે તે
તત્ત્વવેત્તા=તત્ત્વજ્ઞાની
નિરીક્ષા=ધારીને જોવુ તે
ચાપનો કાટો=કાટલા વગર તોળી
શકાય એવો કાટો

ઉપયોગી સાર—અધી વસ્તુઓને આકર્ષણ એ પ્રમાણમાં
લાગે છે ૧) રજકણના પ્રમાણમાં ૨) અંતરના પ્રમાણમાં. રજકણનું
સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછુ, અને અ-
લસનુ વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અંતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછુ. ને
અંતર થોડુ તેમ આકર્ષણ બરાબર જણાતુ નથી હુમાડો, વરાળ વગેરે
ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચઢે છે તેવુ કારણ એ છે, કે હવાપર વધારે
આકર્ષણ ચઢાથી તે ચારે તરફ હવાણુ કરી નીચે આવે છે, ને હુમાડો
વગેરે હલકી હોવાથી તેના પર તરે છે. મતલબ કે હવા તેને ટેકવી
રાખે છે, જો હવા ન હોય તો હુમાડો, વરાળ વગેરે નીચેજ પડે.
ઉપર ગુરુત્વાકર્ષણનો નિયમ કલ્પો છે તે ન હોત તો પૃથ્વીના પ્રજ

ઉપરના મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, ધરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાસાગર હોઇ શકતજ નહિ પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધેજ પોતાની સ્થિતિમા રહેલી છે આકર્ષણની શોધ સર ઐસાક ન્યૂટન નામના એક વિદ્વાને કરી છે એ વિદ્વાન ઇ સ ૧૬૪૨થી ૧૭૨૭મા થઇ ગયો

પાઠ ૮૨

ગુરુત્વમધ્યમિદુ=ભારની વચ્ચેનું
ઠેકાણું, હરકોઇ પદાર્થના જે
ઠેકાણુને ટેકા દીધાથી તે પદાર્થ
ખરાબર તોળાય તે ઠેકાણુને
તેનુ ગુરુત્વ મધ્યમિદુ કહે છે
ગુરુત્વ મધ્યમિદુ પદાર્થની વચ્ચેજ
હોય એમ નથી, પણ ભારની

વચ્ચેજ હોય છે.

ગુરુત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યમિદુથી
પૃથ્વીના મધ્યમિદુ સુધી દોરેલી
જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિર
રહેવાનો અને પડવાનો આધાર
એના પર રહેલો છે)

સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યમિદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી, પણ ભારની વચ્ચે હોય છે પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર ગુરુત્વરેખાપર રહેલો છે જે ગુરુત્વરેખા ખાયામાથી ખસી જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી પડતો નથી મદ્દ, કુમ્તી કરનારા પગ પહોળા રાખે છે તેનુ કારણ એજ છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે

પાઠ ૮૩.

ધ્વનિ=અવાજ, નાદ
ઇન્દ્રિય બોધ=ઇન્દ્રિયને જ્ઞાન
લોલક=લટકણુ

બેશક=(બે+શક) નક્કી

પડધે=સામે અવાજ, પ્રતિધ્વનિ

તરંગો=મોજા

ગુચ્ચણુ=અવધડ; અગવડ

પાંચમા ધોરણનો “મુખ્યગણિત શિક્ષક” ચાર આના [૧૦૫

સવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજવો મોઝ શી રીતે.
ઉપન થાય થાય છે તે દાખલો આપી સમજવો અવાજ બધી દિશામાં
સમજાવાનું કારણ શું? અવાજને ગતિ કોણ આપે છે? અવાજ દર
મેકડે કેટલા ડુટ ચાલે છે? અવાજ કાને શા કારણથી સંભળાય છે?

પાઠ ૮૪.

ઉષ્ણતા=(ઉપ+ઉનું ચવુ+તા)=ગરમી
ધરિત્ર=વણી ઠંડો અને પાતળો વાયુ
ફેબ્રુ પદાર્થ
ઘટ=ઝડપ
પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+ધત)=નેજરવી
સ્વરા=ઝડપ
પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક
મોઝ=તરંગો
ગતિ=ચળિ, શક્તિ
અવકાશ=એ જગા વચ્ચેનું છેદ
ચસરે=ફેલાય
મહાન=થોડી મહેનતે
અણુ=રજકણ
પ્રતિસારક=છૂટ પાડનાર
મનોરંજક=આનંદકારક
વિરગી=(વિ+રગ+ધ)=તરેહ તરે
હના રગવાળું
બ્યોતિ=દીવાની સળગતી વાટ

પાઠ ૮૫.

વાહક=લઘુ જનાર, લેનાર
મહાવાહક=(મહ+ધીમુ+વાહક=લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લઘુ જનાર
મધ્યક=દારનો અર્ક
સર્ગ=સખધ
બ્રમણુ=ભટકવાપણુ
ઉષ્ણતાનયન=રજકણોને સાથે લઘુને ગરમીનું પસાર ચવુ તે ઉષ્ણતાવહન=રજકણોમા ચઢને ગરમીનું પસાર ચવુ તે આદોલન=(આદોલ=ડોલાવવું+અન)=હાથા કરવું તે, ગતિ; હાલવાની ક્રિયા.

પાઠ ૮૬.

દ્રાવણુ=ઓગળવું
દ્રાવણુબિંદુ=ઓગળવાની હલ્ત બિંદુ

૧૦૬] ત્રીજા ધોરણનો “ સુખગચ્છિત શિક્ષક ” અહીં અના.

આસિલી=હાલી

કૃતિમ=ખનાવટી

અભ્યાસ=મનન, અધ્યયન

ઉષ્ણતામિદુ=ગરમીનું મિદુ

નિકટ=પાસે

કોલોનવોટર=એક અગ્રેજ દવા

સવાલ—સે ટિગ્રેડ ઉષ્ણતામાપક યત્રમા બરફ, સીસુ, રૂપુ, તથા સોનુ કેટલે અશે ઓગળે છે ? બરફનું પાણી યતી વખતે ઉષ્ણતા-માપક યત્ર પર ગરમીની અસર શા માટે જણાતી નથી ? તે ગરમી કયા કામમા ખપે છે અને તેને કેવી ગરમી કહે છે ? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવો. પાણીને સો અશ ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો. કૃતિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનું બરફ કયા નિયમે ખનાવવામાં આવે છે તે કહો. માથુ દુખતું હોય ત્યારે કોલોનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીના પોતા શા માટે મૂકે છે ? કુળમાનું પાણી શા કાગળથી ઠંડુ રહે છે ?

પાઠ ૮૭.

સ્વપ્રકાશક=(સ્વ+પ્રકાશક)=પોતાની

મેળે પ્રકાશનાર, જે પદાર્થમાથી

પ્રકાશ નીકળે છે તે જેવો કે

સૂર્ય, દીવો, બળતા પદાર્થ વગેરે

પરપ્રકાશક=(પર+પ્રકાશક)=બીજાના

તેજથી પ્રકાશનાર. જેવા કે ચંદ્રમા,

કાચ, લાકડું, માટી વગેરે

પરાવર્તન પામી=(પરા=પાછું+વર્ત

=વળવું+અન)=પાછો ફેંકાઈ

તથા=ચામડી

ચાનતતુ=(ચાન+તતુ) શરીરમાં

ઝીણા તાર જેવી મગજને ખબર

પહોંચાડનારી નસો, ચાનરજતુ

કિરણ=સીધી લીટીમા પડતો પ્રકાશ

તેજસ્વી=પ્રકાશિત

બેદીને=અદર પેસીને

સવાલ—અજવાળા ને ગરમીનું મોટું મૂળ કયું ? આધળા માથુસ શા માટે દેખી શકતા નથી ? હરકોઈ પદાર્થ જેવા માટે કયું

પહેલીનો “ડિકટેશન શિક્ષક” અહીં આના. [૧૦૭

કઈ તથુ યીજે જોઈએ ? (પદાર્થ, અજવાળું ને આખ) સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાવો. પ્રકાશ સાથી ઉત્પન્ન થાય છે ? પ્રકાશના કિરણો સીધી લીટીમાં જાય છે એ વાત પ્રયોગથી સાબીત કરો. અપારદર્શક પદાર્થનો ઓળો શા માટે પડે છે તે સમજાવો. છાયડામાં અને આપણા ઘરમાં પ્રકાશ જોઈ શકીએ છીએ તેનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮

ધાડાધિ=જડાપણુ, જડાધિ
અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)=
સરખાપણુ નહિ તે
અનિયમિત=(અ+નિયમ+મત)=
નિયમ વગર
વકીભવન=(વકી=વાકુ+ભવન=
થવું)=એક જાતના પારદર્શક
પદાર્થમાથી બીજી જાતના પાર-
દર્શક પદાર્થમાં જતા પ્રકાશના

કિરણ વાકાં વળે છે તે

પ્રમાણુ=માપ

બેશ=સારી

પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ+સામુ+બિંબ=
આકાર)=સામે આકાર

ઉધી=અવળી, સામી

અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર નહિ તે

અસમાન=(અ+સમાન=સરખી)

સરખી નહિ તે

સવાલ—આરસી સુરજની સામી ધરવાથી આપણી મરજ પ્રમાણે કિરણો હરકોઈ દિશામાં શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ? આરસીમાંથી કિરણો શા માટે પ્રતિવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનું પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતું નથી ? આરસીની સામે સીસાપેનની અણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર કરીએ તો શું અવલોકન પડશે ?

પાઠ ૮૯.

ખા=લીટી

જલુખા=ત્રણું કરીને

ક્ષિતિજ=પૃથ્વી ને આકાશ વચ્ચે

મએલુ જતાવનાર લીટી

સ્તુતે=મરી રીતે

૧૦૮] મુખ્ય ઇલાકાની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૧૧ આના.

પાઠ ૮૭, ૮૮, ૮૯, નો સાર—અનવાળા તથા ગરમીનુ મૂળ સુરજ છે પ્રકાશના કિરણ વસ્તુઓ પર પડે છે, તે ત્યાંથી પાછો ફેરકાઠ આપણી આખમા પેસે છે તેથી હરેક વસ્તુઓ આપણે જોઈ શકીએ છીએ હરકાઠ પદાર્થ જોવાને માટે તે પદાર્થ, અનવાળુ અને આખ એ ત્રણ જોઈએ પ્રકાશના કિરણના ગુણ—(૧) પ્રકાશના કિરણ પરાવર્તન પામે છે જે પદાર્થના પૃષ્ઠ ચળકતા છે તે ઉપરથી પરાવર્તન ધણ થાય છે, ને ઝાખા પદાર્થ પરથી પરાવર્તન થોડું થાય છે (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાંથી પ્રકાશ આરપાર જઈ શકે છે પણ અપારદર્શક પદાર્થમાં તેમ થતુ નથી, કેમકે ત્યાંથી કિરણો પાછાં ફેરકાઠ બીજે રસ્તે ચાલ્યા જાય છે પ્રકાશના કિરણ દ્રવ્યમાં જાય તેમ સામેના પદાર્થનો ઓળો પડે છે (૩) પ્રકાશના કિરણ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે પ્રકાશ એક સેકન્ડમાં એક લાખ ૮૬ હજાર મૈલ ચાલે છે સૂર્યથી પ્રકાશને આવતા ૮૧ મિનિટ લાગે છે, એની શોધ રીમર નામે ડેન્માર્કના ખગોળવેત્તાએ ઇ સ ૧૬૩૫ માં કરી. (૪) હિરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમાં પોતાનુ તેજ નથી, પણ બીજાનુ તેજ તેમના ઉપર પડીને તે બધુ પરાવર્તન પામે છે, તેથી તે વધારે ચળકતા જણાય છે. પ્રકાશના કિરણ આપના મો ઉપર પડીને ત્યાંથી પરાવર્તન પામી આરસીપર પડે છે ને ત્યાંથી પ્રાણ પરાવર્તન પામી આપણી આખમાં પેસે છે, તેથી આરસીમાં આપણુ મો દેખાય છે. પ્રકાશના કિરણનો મતન કોણ=પડતી વખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કોણ=પાછા ફેરકાતી વખતે જે ખુણો થાય છે તે બરાબર હોય છે (૫) પ્રકાશના કિરણ ત્રાસી લીટીમાં જવાથી તેનો આકાર સામેના પદાર્થ પર ઉઘી દેખાય છે તેને લીધેજ પાણીમાં

ગુજરાત પ્રાંતની સાં મૂંની પ્રજોત્તરમાળા ત્રણ આના. [૧૦૬

આડની ટોચ નીચે અને થડ ઉચે જણાય છે અથવા આરસીમા જોઈએ
તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય
છે ખીજી પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે, (૬)
પ્રકાશના કિરણ વક્રીભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થ
માથી ખીજી જાતના પારદર્શક પદાર્થમા જતા પ્રકાશના કિરણ વાકાં
વળે છે એજ કારણથી દીવાના કોડીઆમા મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં
મૂકેલી લાકડાં વાકી જણાય છે કારણ કે કોડીઆમા જે સળી મૂકેલી
છે તેમાથી નીકળતા કિરણ દીવેલની બહાર સીધી લીટીમા જતા નથી
પણ મરડાય છે તેથી સળી વાકી જણાય છે વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ
મોટા દેખાય છે અને આથેના પદાર્થ પાસે જણાય છે, સૂક્ષ્મદર્શક
ચત્રમા અથવા દૂરબીનમાથી જોતા પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે.
વક્રીભવન થવાથી અજવાળાંના કિરણો પૃથક્કરણ થાય છે ને તેથી
તેના સાતે રંગ જુદા જણાય છે.

પાઠ ૮૦

ગર=અદરનો માવો, ગર્ભ
ધર્મણુવીજળી=એ પદાર્થોને ધસવાથી

જે વીજળી ઉત્પન્ન થાય છે તે
આકર્ષાય=ખેચાય

સવાલ—ધર્મણુ વીજળી એટલે શું તે પ્રયોગ કરી સમજાવો.
ક્યા ક્યા પદાર્થમા વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે? ક્યામાં વિદ્યુત
પહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો વિરૂદ્ધ ગુણવાળી વિદ્યુત
ઉત્પન્ન કરી બતાવો વિદ્યુતનો ઉપયોગ દો.

પાઠ ૮૧.

લોહ=પતંગની વચ્ચેની ઉભી દાંડી

ધનધોર=અધારાએણું

અગન્નાશ

૧૧૦] ચોથી ચોપડીનો “ડિકટેશન શિક્ષક” ચાર આના.

વિદ્યુતવાહક=(વિદ્યુત+વાહક)=જેમા

અધને વીજળી ઝટ વહી શકે
છે તે

સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)=સાપના

જેવો ધાટ

ધારણુ=અટકળ, અનુમાન

ધ્વનિ=અવાજ

સવાલ—વાદળમાથી વીજળીને નીચે ઉતારવા માટે ફેક્લીને શી યોજના કરી ? વાતાવરણમા વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય છે એ બાબત કઈ નિયમ છે ? વીજળી ક્યારે પડે છે ? મોટી ધમારતનો વીજળીથી બચાવ કરવાને શી ગોઠવણ કરેલી હોય છે ? કેવા પદાર્થ પર વીજળી પડવાનો સંભવ વધારે છે ? વીજળીનો અમકારો પહેલો થાય છે ને અર્જના મોડી સંભળાય છે તેનું કારણ શું

સાર—વીજળી કોઈ પદાર્થ પર પડીને તુકસાન કરે છે તેમ જોનાથી લાભ પશુ ધણુ છે ૧) હલકી ધાતુ પર કીમતી ધાતુ ચઢવી શકાય છે ૨) આગબોટ ચાલે છે ૩) ભાગેલા વહાણના ખોખા ફરીઆમાથી ઉડાવી દે છે ૪) પહાડ ફાડી રસ્તા બનાવે છે ૫) લાખો ગાઉની ખચર ટુક મુદતમા પહોચાડે છે. ૭) આગગાડી ચાલે છે ૮) છખીઓ પડે છે ૯) દીવા થાય છે. ૧૦) સુઆઓ એની મદદથી ચલાવાય છે વગેરે વગેરે

પાઠ ૯૨.

નાવિક=(નો=વહાણ+ધક)=વહાણ-

વટી, મુકાની, ટડેલ

અનુવચ—(લોહ)યુગ્મક લોહને નચવે (છે) (અને) ઉત્તર દિશામાં રાખે (છે,) નાવિક હોકાયત્રથી ખરેખર આશીશ દે (છે)

સમજાવટી—લોહયુગ્મક લોહને નચવે છે અને (હોકાયત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામા રાખે છે, માટે હોકાયત્રથી વહાણવાળા ખરેખર

સુરત સહેરનો “ બૂઝોળ શિક્ષક ” ત્રણ આના. [૧૧૧

આશીશ દે છે

લોહકાત=લોહાને ખેંચનાર, લોહચુબક

ચમક્યાણુ=એક જાતનું મટાટી

સાથે મળા મએકુ લોહ

આકર્ષણ શક્તિ=ખેંચાણુ શક્તિ

ધુમરી=ચકરી

આભ=વાદળ

માલમ=કમાનના હાથ નીચેનો

અમલદાર

ધર=હરકોઇ વસ્તુ ચૂકવા માટે

અદરથી પોલી જે વસ્તુ તે

સવાલ—લોહાને ખેંચવાનો ગુણ શેમા હોય છે ? લોહાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરે. લોહ-ચુબકના કયા ભાગપર ચુબક ગુણ હોય છે ? લોહચુબકનો ગુણ કઇ દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે, એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હોફમાનની શોધ આજથી કેટલા વર્ષોપર થઈ અને જ્યારે એ યત્ર નહોતું ત્યારે શી શી હરકતો પડતી હતી ? હોફમાનની રચના સમજાવો, જમીનપર વાપરવાનું હોફમાન અને દરીઆમાં વાપરવાનું હોફમાન એ બેમાં શું ફેર હોય છે ?

પાઠ ૬૩.

ધટના=ખનાવટ

અદ્રશ્ય=દેખાય નહિ તેવું, ગુપ્ત

વહેર=ઝીણો લુકા

કિંચિત=જરા નેટલા, થોડા

દહન=સળગવું તે, બળવું તે

સેદ્રિય=(સ+દ્રિય)=ઇ દ્રિયવાળા

અશ=ભાગ

સવાલ—હવામાં ઓકિસજન શા પ્રમાણમાં છે ? હવામાં ઓકિસ જન પાંચમા ભાગ નેટલો છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હવામાં બીજું કયું મુખ્ય તત્વ છે ? નીટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા બે મુખ્ય તત્વના સંયોગથી બનેલી છે ? હવામાં એ બે તત્વ સિવાય બીજા કયા કયા પદાર્થો છે ? પાણીની વરાળ શા પ્રમા-

૧૧૨] બીજા ધોરણનો “સુખગચ્છિત શિક્ષક” એ આના.

જુમા છે? કાર્બોનિક એસિડ ગ્લાસ શા પ્રમાણુમા છે?

પાઠ ૯૪

ઘટકાવયવ=(ઘટક=તત્ત્વ+અવયવ=

ભાગ=)તત્ત્વનો ભાગ

પેશી=ઝીણા જુથ

તેજમ=એસિડ

સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)=

સોડાવાળુ પાણી

ઉચ્છ્વાસ=(ઉત્ત=ઉત્થો+આસ=દમ

કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે

પૂર્તિ=પૂરણી

ઉત્કૃષ્ટ=નાર્ણુ સાર, શ્રેષ્ઠ

સવાલ—ઓક્સિજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. નૈટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણાવો. કાર્બોનિક એસિડ ગ્લાસ શુ શુ મળીને બનેલો છે? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતા ભારે છે તે તમે શાથી જાણ્યુ? કાર્બોનિક એસિડ ગ્લાસ કેને ફાયદો કરતા છે? પ્રાણીઓ આસમા હવામાંથી શુ લે છે ને શુ બહાર કાઢે છે?

સાર—શીશીમા દીવો બળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્લાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમા જે આપણે દીવો મૂકીએ તો ને હોલવાઈ જાય છે. કાર્બોનિક એસિડ ગ્લાસ એ ઝેરી હવા છે. પ્રાણીને તે કામનો નથી, પણ વનસ્પતિને તે ઘણો જરૂરનો છે, પ્રાણીઓ જે વાયુ લે છે તે ઓક્સિજન ઓક્સિજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ, માટે એને પ્રાણુવાયુ પણ દહે છે જે આપણે અરણીમા ફેસ્ફરસ બાળીશુ તો તેમા ફેસ્ફરસ એસિડ બનશે અને તેમાની હવામાનો નૈટ્રોજન તેમાં રહેશે. એ દહન ક્રિયાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતા પ્રાણીને ઉપયોગી નથી વળી તેમા ઉદરો મુકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે. એમા સ્વાદ અને વાસ નથી. ઓક્સિજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલદ છે, માટે તેને મદ કરવાને

નૈટ્રોજન ઉપયોગી છે, જે તમે સ્ટેટ પર ઉચ્છવાસ મૂકશો તો તે બીની થશે. એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામા પાણીની વરાળ છે જે હવામા પાણીની વરાળ ન હોય તો સઘળી વનસ્પતિ સુકાઈ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય એને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે, યુનામા નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે વાતાવરણમા (હવામા) ઓકિસજન, નૈટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડ આસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ દોય છે ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા) મા ૨૧ ભાગ ઓકિસજન, ૭૮ $\frac{૧}{૧૦}$ ભાગ નૈટ્રોજન અને $\frac{૧}{૧૦}$ ભાગ કાર્બોનિક એસિડ આસ, પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ઝીણી રંગ વગેરે હોય છે.

પાઠ ૯૫.

કાળજી=કલેજી, પેટમા જમણી
તરફનું એક અંગ
બરોળ=પેટમાની ડાબી બાજુની
ગાઠ, તલ્લી
મૂત્રપિંડ=ગુરદા, પેદુમા રહેલી
પિશાબની ગાઠ
ઉદર=પેટ
પ્રત્યક્ષ=ખુણી
પરોક્ષ=અદ્રશ્ય, ગુપ્ત
પિતાશય=(પિત્ત+આશય=ઠેકાણું)
પિત્તને રહેવાનું ઠેકાણું, કાળજી
મકૃત=હૃદય, કાળજી

આંતરડું=પેટના ડાબા છેડાથી
ગાડની કુછી સુધીની જે નળીમા
નકું રહે છે અને જેમાથી નકું
નીચે ઉતરે છે તે, મળ નળી
રતુમડો=રતાશ પડતો
કોષો=શરીરમા પાંચ ધર કક્ષમા
છે તે (પ્રાણમય, મનોમય, વિશા-
નમય, આનંદમય, અન્નમય)
માતબર=ધાડુ ને મેલુ
પિત્ત=કાળજીમા લોહીથી જુદો
પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ
દાર=આરણ્ય; રસ્તા, કાણુ
માસરસ=માસગોળમાથી નીકળેલો

૧૧૪] ચોથા ધોરણનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક ૪ આના.

રસ, જેમાથી માસ બને છે તે
 ચક્રંર=ખાડ, સાકર
 બેચેની=ઉદાસી, અસુખ
 ગભીર=મય કઠ
 પ્લીહા=ખરોળ
 અતર્જોળ=માહેથી ગોળ
 ગુરદા=મૂત્રપિંડો
 રગસીઆ=લામો વખત પહેલે એવા
 પાઠ ૯૬
 મુકાબલો=સરખામણી

પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તેજસ્વી
 તેજેમય=પ્રકાશિત
 તેજવરણુ=(તેજ+આવરણુ=ઢાકણુ)
 પ્રકાશનુ ઢાકણુ
 રગાવરણુ=(રગ+આવરણુ)=રમતું
 ઢાકણુ
 મુકુટાવરણુ=(મુકુટ+આવરણુ)=
 કિરણોનુ ઢાકણુ
 વિલક્ષણુ=નવાઈ જેવા

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આલો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ
 કેટલા ગણો મોટો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ગણો મોટો છે તેટલા
 ગણો ભારે છે કે નહિ ? અને નહિ તો તેનું કારણ શું ? સૂર્ય પોતાની
 ખરીતો એક ફેરો કેટલા વખતમા ફરી વળે છે ? તેજવરણુ સિવાય
 બીજા આવરણુ છે કે નહિ અને છે તો કયા કયા ? રગાવરણુ શેનું
 બનેલું હોય છે ? મુકુટાવરણુ શેનું બનેલું છે ? એ આવરણો દેખાતાં
 કેમ નથી ? એ આવરણો કયારે દેખી શકાય છે ? -

પાઠ ૯૭.

કળા=ચદ્રખિંબનો ૧૬ મો ભાગ, તેજ
 સૂર્યગ્રહણુ=જ્યારે સૂર્ય અને પૃથ્વી
 એ બેની વચ્ચે ચદ્ર આવે છે
 ત્યારે ચદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર
 પડવાથી પૃથ્વીના લોકોને સૂર્ય

દેખાતો નથી. (એ અમાસે થાય
 છે) કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય, ચદ્ર
 અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી
 લીટીમા આવે છે સૂર્યગ્રહણુ ત્રણ
 જાતનું થાય છે (૧) ખમાસ,
 (૨) કંકણુકાર, (૩) ખડીત

અહણુ=(અહ=તેનું+અન=ક્રિયા બ-
તાવનાર પ્રત્યય)=આકાશમા એક
પદાર્થનો છાયો બીજા પદાર્થપર
પડે છે ત્યારે તે બીજા પદાર્થનું
અહણુ થયું કહેવાય છે
ધૂમકેતુ=પુઠીઓ તારે

પષ્ટાક્ષ=(પષ્ટ=છ+અશ) છઠ્ઠો ભાગ
નિરીક્ષક=ધારી ધારીને જોનાર
નિરીક્ષણુ=ધારી ધારીને જોવું તે.
સેટિગ્રેડ=સો અશનું ગરમીમાપકનું
અમાસ=સરકું અમાવાસ્યા ઉપરથી
અમા=સાયે+વસ=રહેવું)

સવાલ—ચંદ્રને પૃથ્વીનો ઉપઅહ શા માટે કહે છે ? પૃથ્વીની
આસપાસ કેટલા દિવસમા એક ફેરો ફરી વળે છે ? ચંદ્રનો અર્ધજ
ભાગ આપણને શા માટેજ દેખાય છે ? ચંદ્રની કળા સમજાવવા માટે
શો પ્રયોગ કરશો ? એ પ્રયોગ કરી બતાવો. સૂર્યઅહણુ અને ચંદ્ર-
અહણુ થવાના કારણ કહો ચંદ્ર પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે ? ચંદ્રમા
કરતા પૃથ્વીનું વજન કેટલા ગણુ છે ? પૃથ્વીપર જે પદાર્થનું વજન
૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમા લઈ જવાથી તેનું કેટલું વજન થશે
અને શા કારણથી ? ચંદ્રને દૂરબીનમાથી જોવાથી તેમા શું શું
દેખાય છે ? ચંદ્રમા કેટલા દિવસનો દહાડો અને કેટલો દિવસની રાત
હોય છે ? આપણા જોવામા જેવા પ્રાણી અને વનસ્પતિ આવે છે
તેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચંદ્રમા કેમ જીવી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીને
ફરવાનો માર્ગ

બુધ્યઅહ=સૂર્યની આસપાસ ફર-
નારે અહ, એ આઠ છે (૧)
પૃથ્વી ૨) બુધ ૩) શુક્ર ૪) મંગળ

૫) બૃહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) ગુરુ-
નેસ ૮) નેપચ્યુન

ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ
=ગોળા+વિદ્=જ્ઞાણવું+તા=પણું)
=આકાશ સબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર
અવગણના=(અવ+ગણના=ગણના-
રી)=તિરસ્કાર

૧૧૬] ચોથી ચોપડીના અર્થ સાડા સાત આના.

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કયા કયા ગ્રહો ફરે છે ? અદરના ને બહારના ગ્રહોના નામ દો. કયા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા કારણથી ? કયા દેશમાં બુધને જોવાનું અધર છે ? બુધ અને શુક્ર સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમાં ફરી રહે છે ? બુધનો અને શુક્રનો દિવસ કેટકેટલા કલાકનો છે ? આપણી પૃથ્વીથી શુક્ર વધારેમાં વધારે ને ઓછામાં ઓછો કેટલો દૂર છે ? આપણે ત્યાંની સાધારણ હવા કરતા શુક્રની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઈએ ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઝડતુમેઝ યાચ છે તેમ શુક્રપર ચતા હશે કે નહિ ?

સમાપ્ત.

મેસર્સ. સી. ડી શાહ એન્ડ કો. કૃત અર્થની નોટો.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	કન્યા રજના	„	૦-૫-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	કન્યા ૩જના	„	૦-૭-૦
બીજીના „	૦-૪-૦	ત્રિવેદિ વા પુ ૧	„	૦-૪-૦
ત્રીજીના „	૦-૫-૦	„ પુ ૨	„	૦-૫-૦
ચોથીના „	૦-૭-૬	„ પુ ૩	„	૦-૬-૦
પાંચમીના „	૦-૮-૦	„ પુ ૪	„	૦-૭-૦
છઠ્ઠીના „	૦-૯-૦	„ પુ ૫	„	૦-૮-૦
સાતમીના „	૦-૧૦-૦	„ પુ ૬	„	૦-૯-૦
કન્યા ૧લીના અર્થ	૦-૪-૦	„ પુ ૭	„	૦-૧૦-૦

છગનલાલ મોતીરામ શાહ શાહપોર—સુરત.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

બ્રિટિશ શાળા માટે ત્રિવેદિ વાચનમાળાના અર્થ

પુસ્તક ૧લાના	૦-૪-૦	પુસ્તક ૫માના	૦-૮-૦
પુસ્તક ૨જાના	૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ઠ્ઠાના	૦-૯-૦
પુસ્તક ૩જાના	૦-૬-૦	પુસ્તક ૭માના	૦-૧૦-૦
પુસ્તક ૪થાના	૦-૭-૦		

વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુકોના અર્થ.

આજવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	પાંચમીના	૦-૮-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	સાતમીના	૦-૧૦-૦
બીજીના	૦-૪-૦	કન્યા ૧ લીના	૦-૪-૦
ત્રીજીના	૦-૫-૦	કન્યા ૨ જીના	૦-૫-૦
ચોથીના	૦-૭-૬	કન્યા ૩ જીના	૦-૭-૦

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ”

આજચોથીના	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથીનો	૦-૪-૦
બીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમીનો	૦-૪-૦

દરેક ધોરણના “ મુખ્યગણિત શિક્ષક ” તૈયાર છે.

કિલુસ્તાનની સાં ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪ આના.

મુખર્ષી ઇલાકાની ભૂગોળ પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫૫ આના.

સુરત જિલ્લાનો ભૂગોળ શિક્ષક ત્રણ આના.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ.

“મુખ્યગણિત શિક્ષક” વગેરેના કતી, શાહપોર—સુરત.

